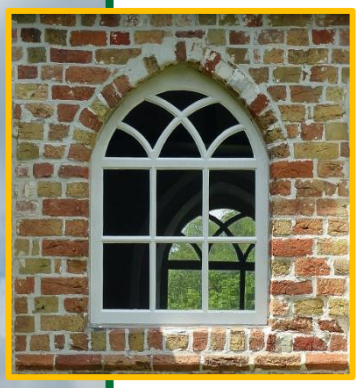

Takomst foar Tsjerken

Visie religieus erfgoed Opsterland

maart 2024

gemeente Opsterland

Entree van de **Sint Janskerk, Duurswoude**

Trapgevel met raamwerk achterzijde **Sint-Hippolytuskerk, Olterterp**

Inhoud

Voorwoord	3
Inleiding	4
1. Achtergrond en betekenis van kerkgebouwen voor de samenleving	7
2. Verdwenen verleden. Kerken uit vroeger tijden	11
3. Kerkenbestand. Cijfers en feiten	19
4. Overig religieus erfgoed. Klokkenstoelen, baarhuisjes en andere relicten	29
5. Resultaten vragenlijst voor kerkeigenaren	34
6. Bijeenkomsten. Gesprekken met kerkeigenaren	45
7. Vervolg op de kerkenvisie. Bevindingen en vervolgacties	48
8. Kerken in Opsterland. Achtergrondinformatie over de kerkgebouwen	53
Bijlagen	121
Bijlage 1 Waardenstelling kerkinterieurs Museum Catharijneconvent	122
Bijlage 2 Overzicht historische klokkenstoelen in Opsterland	125
Bijlage 3 Verslag bijeenkomst kerkeigenaren juni 2023	127
Bijlage 4 Processtappen bij herbestemming monumentale kerkgebouwen	132
Bijlage 5 Wegwijzer. Informatie over subsidies, instanties en advisering	133
Colofon	140

Voorwoord

Geachte inwoners en betrokkenen van Opsterland,

Cultureel erfgoed vormt het kloppende hart van onze gemeenschap. Het is de ziel van ons dorp, een getuigenis van ons verleden en een belofte voor de toekomst. Als wethouder Cultuur van Opsterland voel ik een diepgewortelde verantwoordelijkheid voor het behoud en de koestering van ons erfgoed. Het is de rode draad die ons verbindt met onze geschiedenis en identiteit.

De visie op religieus erfgoed die u in handen heeft, is niet alleen een strategisch plan. Het is een getuigschrift van onze inzet voor het behoud van ons rijke culturele erfgoed. Onze kerken zijn niet slechts gebouwen van steen, maar juweeltjes die de geschiedenis ademen, verhalen vertellen en gemeenschappen samen brengen,

Het behoud van cultureel erfgoed is meer dan alleen het in stand houden van oude muren en fraaie architectuur. Het is het koesteren van herinneringen, het bewaken van tradities en het vieren van verbondenheid. Het is het bewustzijn dat ons verleden ons heden vormt en dat ons heden de basis legt voor de toekomst.

Daarnaast mogen we niet voorbijgaan aan de sociale functie van ons erfgoed. Onze kerken zijn plekken van ontmoeting, van reflectie en van samenzijn. Ze dienen als bindmiddel in onze gemeenschap en bieden ruimte voor evenementen, vieringen en kunst. Ze zijn de bouwstenen van sociale cohesie, waar verhalen worden gedeeld en vriendschappen worden gesmeed.

Tot slot is het beeldbepalende karakter van ons cultureel erfgoed van onschatbare waarde. De majestueuze kerken in ons landschap vormen het decor van onze dorpen, de esthetische uitdrukking van onze identiteit. Ze sieren ons gemeentelijk landschap en dragen bij aan de aantrekkingskracht van Opsterland.

In deze Visie religieus erfgoed hebben we ons gecommitteerd aan een doelbewust en zorgvuldige aanpak om ons erfgoed te behouden, te koesteren en te versterken. Laten we gezamenlijk de schouders eronder zetten en ons inzetten voor het behoud van dat wat ons verbindt en ons dierbaar is. Samen dragen we de verantwoordelijkheid voor het cultureel erfgoed van Opsterland.

Met warme groet,

Libbe de Vries,
Wethouder Cultuur van Opsterland

Inleiding

Van oudsher zijn kerken een belangrijk herkenningspunt in het landschap. Kerken fungeren al eeuwenlang als een verbindende schakel in de gemeenschap, in het dorpsleven en binnen steden. Bijna elk dorp in Opsterland heeft wel een of meerdere kerkgebouwen. Het grootste deel daarvan is gebouwd in de negentiende en twintigste eeuw, maar er zijn ook een aantal middeleeuwse kerkgebouwen. Veel mensen hebben, ongeacht of ze gelovig zijn, een band met het kerkgebouw in hun leefomgeving: kerkgebouwen hebben, naast een belangrijke religieuze betekenis, onmiskenbaar bredere maatschappelijke waardes die van cultuurhistorische, emotionele en sociale aard zijn.

Ondanks de waardering die er in de samenleving bestaat voor de cultureel-historische rijkdom van kerkgebouwen zijn er ook zorgen. Deze zorgen gaan voornamelijk over het voortbestaan van kerkgebouwen. De ontwikkelingen in de samenleving leiden tot een teruggang in het kerkbezoek en de betrokkenheid bij kerkgenootschappen neemt af, waardoor er vragen ontstaan over het toekomstbeeld van kerkgebouwen. Kerken worden niet alleen steeds leger, ook inkomsten van kerkeigenaren lopen terug, waardoor het onderhoud en de instandhouding van een kerkgebouw onder druk komt te staan. Dergelijke factoren kunnen leiden tot de sluiting en afstoting van een kerkgebouw, en uiteindelijk zelfs leiden tot sloop. De uitdaging voor ons als gemeente en samenleving is ervoor te zorgen dat de kerkgebouwen een duurzame plek blijven waar we heengaan voor inspiratie, bezinning en ontmoeting.

Een nationale kerkenaanpak

Tussen 2014 en 2016 heeft de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) een interactieve discussie gevoerd over de ‘Agenda Toekomst Religieus Erfgoed’, waarbij de aard en omvang verkend werd van de problematiek rond kerkgebouwen. Duidelijk werd dat de problemen rond het behoud van religieus erfgoed zich landelijk voordoen. Daarom werd er op 10 november 2018 een landelijke samenwerkingsovereenkomst ‘Samenwerkingsafspraken 2018-2021 Programma Toekomst Religieus Erfgoed’ ondertekend. Op basis van de Beleidsbrief ‘Erfgoed telt - De betekenis van cultuur voor de samenleving’ ondersteunt de minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap in de periode 2018 tot en met 2021 de ontwikkeling van integrale kerkenvisies op gemeentelijk niveau.[1]

Het streven van deze landelijke samenwerkingsovereenkomst en aanpak op nationaal niveau is om de problematiek rond kerkgebouwen die hun functie verliezen het hoofd te bieden en gemeenten te stimuleren een kerkenvisie op te stellen. Het doel is het ontwikkelen van een duurzaam toekomstperspectief voor religieus erfgoed. Om dit te bereiken is het van belang alle religieus erfgoed in samenhang te zien: het gaat om alle soorten kerkgebouwen ongeacht hun denominatie, monumentaal en niet-monumentaal,

[1] https://www.rijksoverheid.nl/documenten/beleidsnotas/2018/06/22/erfgoed-telt-de-betekenis-van-erfgoed-voor-de-samenleving

reeds herbestemd of juist niet, uit alle tijdsperioden. Een kerkenvisie is vormvrij; het is aan de gemeente om dit, aangepast naar eigen situatie, te bepalen en in te vullen.

Nederland kent een hoge kerkdichtheid en telt zo'n 7.110 kerkgebouwen, waarvan er in 2021 al 1530 een nieuwe bestemming hebben gekregen.[2] De verwachting is dat er tot 2030 in geheel Nederland nog eens ongeveer 1700 kerkgebouwen hun religieuze functie zullen verliezen. In 2021 zijn er van de 755 kerkgebouwen in Friesland nog 462 in religieus gebruik, aldus de RCE. Door verdergaande ontkerkelijking, de vergrijzing en het samengaan van geloofsgemeenten en parochies, zullen er de komende decennia nog eens honderden tot duizenden kerkgebouwen leeg komen te staan.

Visie religieus erfgoed Opsterland: aanleiding en doelstellingen

In maart 2021 heeft gemeente Opsterland besloten om de decentralisatie-uitkering die beschikbaar wordt gesteld door het Rijk voor het opstellen van een kerkenvisie aan te vragen. Aanleiding om tot de uitvoering van een kerkenvisie over te gaan, is de aanwezigheid van een groot aantal in cultuurhistorisch opzicht waardevolle kerkgebouwen in de gemeente en de wens de gebruiksfunctie van kerkgebouwen voor de toekomst te behouden, ongeacht welke functie. Op 7 juli 2021 is de definitieve toezegging gedaan vanuit het Rijk aan de gemeente Opsterland om hiermee aan de slag te gaan.

Deze visie religieus erfgoed heeft tot doel om te komen tot gezamenlijk gedragen principeafspraken en handelingsrichtlijnen rond de kerkgebouwen in Opsterland, in het bijzonder die kerken die hun religieuze functie verliezen, en dient om tot een toekomstperspectief te komen voor alle kerkgebouwen binnen de gemeente, zowel monumentaal als niet-monumentaal. De toekomst van kerken moet op lokaal niveau vormgegeven worden. Het is aan de lokale gemeenschap om kerkgebouwen in religieus gebruik te houden, na te denken over mogelijke andere functies van een gebouw of een kerk een nieuwe bestemming te geven. De opzet is dan ook om een proces in te richten om samen met de betrokken partijen (waaronder kerkeigenaren, burgers en erfgoedorganisaties) te komen tot een breed gedragen, integrale kerkenvisie.

In het kader van de invoering van de Omgevingswet wordt het beleid rond erfgoed en cultuurhistorie herzien. De kerkenvisie kan hiervan een gezamenlijk gedragen onderdeel worden. De kerkenvisie kan handvatten bieden voor het behoud of herstel van kerkgebouwen in Opsterland en deze voor toekomstige generaties veiligstellen. Zo willen we het historische en gevarieerde kerkenlandschap van Opsterland duurzaam behouden.

Definitie religieus erfgoed in deze visie

De kerkenvisie van gemeente Opsterland richt zich op de kerkgebouwen die oorspronkelijk zijn gebouwd voor religieus gebruik, wat wil zeggen dat een kerkgebouw in deze visie een gebouw is dat door of in opdracht van een religieus genootschap gerealiseerd is ten behoeve

[2] Website Toekomst Religieus Erfgoed: https://www.toekomstreligieuserfgoed.nl/sites/default/files/kerk_van_alle_kanten_kerk_in_beeld_data_over_kerkgebouwen.pdf

van het gezamenlijk belijden van het geloof. Bovendien wordt dit breder doorgetrokken: de bewaard gebleven fundamenten van twee afgebroken kerken worden ook meegenomen.
De visie religieus erfgoed gaat niet alleen over herbestemming, maar over alle situaties waarin kerkgebouwen terecht kunnen komen. Hoewel deze visie zich voornamelijk richt op de kerkgebouwen in Opsterland die nog voor religieuze doeleinden in gebruik zijn, is er ook aandacht voor reeds herbestemde kerken en kerken waarvan de planologische procedure tot herbestemming nog loopt. Ook voor deze gebouwen kan het in de toekomst noodzakelijk zijn dat de functie of het gebruik ervan richting krijgt op basis van voorliggende visie op het religieus erfgoed.

De **Mattheuskerk** van **Langezwaag**.

1 Achtergrond en betekenis
van kerkgebouwen voor de samenleving

De **Piterkerk** in **Lippenhuizen**

Achtergrond en betekenis van kerkgebouwen

Gebedshuizen vertegenwoordigen op allerlei manieren verschillende waarden. In de betekenis van kerkgebouwen voor de samenleving is een onderscheid te maken in de maatschappelijke betekenis en het meer specifieke cultuurhistorische belang. De maatschappelijke betekenis kan onderverdeeld worden twee categorieën, namelijk een religieuze betekenis en een maatschappelijke betekenis. De verschillende lagen aan betekenis maakt dat veel mensen zich betrokken voelen bij het lot van een kerkgebouw en dat mensen kerken vanuit allerlei perspectieven van belang vinden.

Religieuze betekenis

Het religieuze aspect van de maatschappelijke betekenis van een kerkgebouw wordt vertegenwoordigd door kerkgenootschappen en hun kerkleden, de zorg voor de omgeving waarin zij voorzien en hun betrokkenheid bij diverse maatschappelijke organisaties en processen. Vaak hebben religieuze genootschappen een lange geschiedenis in een stad of dorp en zorgen op die manier voor een gevoelswaarde en verbinding onder leden van de gemeenschap. Ook voor mensen die niet langer gelovig zijn of de kerk bezoeken, is er sprake van verwantschap met religie en kerkgebouwen door de generaties voor hen. Voordat de secularisatie op gang kwam, behoorden nagenoeg alle inwoners van Nederland tot een kerkelijk genootschap. Onze voorouders bezochten de kerk, werden er gedoopt, trouwden er en werden er begraven. Kerkgebouwen zijn vanuit dit opzicht publieke ruimten die een bijdrage kunnen leveren aan de (plaatselijke) gemeenschap.

Maatschappelijke en sociale functie

Naast de religieuze betekenis dragen kerkgebouwen bij aan het welbevinden van inwoners van dorpen en steden. Kerkgebouwen en hun activiteiten vormen belangrijke schakels in het sociale en maatschappelijke leven van inwoners, bijvoorbeeld door te fungeren als ruimte

De **Witte Kerk** in **Hemrik** is sinds 2002 een cultureel ontmoetingscentrum met een scala aan culturele activiteiten.

Optreden Cohda Kwartet
29 september 2019.

(Bron: Website ArsMusica. Stichting Muziek en meer)

voor exposities en optredens, als oefenruimte voor zangkoren, trouwlocatie, of als locatie van waaruit diaconale taken uitgevoerd worden. Hierdoor hebben kerkgebouwen een maatschappelijke meerwaarde in de vorm van ontmoetingsplek. Kerkgebouwen versterken vanuit deze positie de sociale cohesie binnen lokale gemeenschappen en bevorderen het welbevinden van inwoners. Bovendien ontlenen veel dorpen hun identiteit aan het kerkgebouw en de bijbehorende gemeenschap, en in het verlengde daarvan geldt dit ook voor de bewoners van het dorp. Onder de bewoners ontstaat er zodoende een binding met de woonplaats.

Het algemene maatschappelijke belang van kerkgebouwen ligt voornamelijk in de culturele, toeristische en economische betekenis en in het bijzonder de cultuurhistorische meerwaarde voor de omgeving. Kerkgebouwen zijn vaak het hoofdmonument binnen een gemeenschap. Door initiatieven als Tsjerkepaad, lezingen en optredens in kerkgebouwen, de jaarlijkse Open Monumentendag, najaarsexcursies langs Friese kerken en andere nevenactiviteiten die georganiseerd worden door eigenaren van kerken, krijgen deze aspecten van de maatschappelijke functie een brede betekenis in de samenleving, doordat zij toegankelijk zijn voor een groot publiek, waaronder toeristen.

Het cultuurhistorische belang van kerkgebouwen

De cultuurhistorische betekenis van kerken is onder te verdelen in enkele categorieën. Het gaat om de architectuur, het kunsthistorische aspect, het stedenbouwkundige aspect en het typologische aspect. Hieraan zou kunnen worden toegevoegd de gaafheid en zeldzaamheid van het gebouw. Kerkgebouwen zijn sterk getekend door de bouwstijl van hun tijdstip van ontstaan. Elk tijdsbestek in de geschiedenis bracht zijn eigen bouwstijlen mee. In architectuurhistorisch opzicht zijn kerkgebouwen toonbeeld van hun tijd en

Gereformeerde kerk, Tijnje

De gereformeerde kerk aan de Rolbrêgedyk behoort tot de vroegste kerkgebouwen die zijn opgetrokken in uitsluitend gewapend beton. De kerk is cultuurhistorisch en architectuurhistorisch zeer belangrijk als uitdrukking van een bouwtechnische ontwikkeling en vanwege de architectuurhistorische, bouwtechnische zeldzaamheid. (Bron: www.reliwiki.nl)

vertegenwoordigers van bepaalde architectonische stromingen. Kerkgeschiedenis komt mede tot uiting door de vormgeving van de gebouwen, maar ook door de gebruikte ornamenten en symboliek. Overigens geldt dat ook voor het interieur van kerken, waar vaak bijzondere objecten onderdeel van zijn.

Vanuit het stedenbouwkundig perspectief vormen kerken bijzondere ankerpunten binnen stad of dorp. Middeleeuwse kerkgebouwen werden in Friesland doorgaans op terpen of hoger gelegen delen van het landschap gebouwd, waar de bevolking zichzelf en hun vee in veiligheid kon brengen in het geval van overstromingen. Door deze functie, maar ook door de rol die de kerk had als plek om te trouwen, te dopen en te begraven, bevonden kerken zich gewoonlijk op een makkelijk bereikbare locatie. Dat zorgde er ook voor dat zij vaak een prominente plek hebben binnen de wegenstructuur van dorpen. Ook kerkgebouwen die in latere eeuwen werden gebouwd, werden kregen doorgaans een centrale plek. In wijken die na de Tweede Wereldoorlog gebouwd werden, vormden kerkgebouwen het hart van de wijk en hadden een belangrijke plek in de stedenbouwkundige plannen.

Centraal gelegen in een woonwijk in **Beetsterzwaag**, de **Ontmoetingskerk**

2 Verdwenen verleden

Kerken uit vroeger tijden

Luchtfoto uit 1982 van de **Adelskerk** te **Oud Beets.** (Bron: Fries Fotoarchief)

Verdwenen kerken in gemeente Opsterland

Door de eeuwen heen zijn tal van kerkgebouwen in Nederland afgebroken of verdwenen, ook in gemeente Opsterland. In Opsterland hebben minstens 15 middeleeuwse kerken gestaan, zo blijkt uit de kapellenlijst van 1315. Hiervan zijn alleen de Petruskerk in Ureterp, de Sint Hippolytuskerk van Olterterp en de Sint Janskerk van Duurswoude nog bewaard gebleven. Van sommige van de verdwenen kerken zijn echter wel sporen overgebleven. Deze zijn soms onzichtbaar voor de buitenwereld, zoals een hergebruikte fundering onder een kerkgebouw, maar in enkele gevallen ook juist heel zichtbaar, zoals tufstenen die verwerkt zijn in de buitenmuren.

Bouwmaterialen of funderingen van stenen kerken werden regelmatig hergebruikt voor een nieuw kerkgebouw. Enkele voorbeelden hiervan zijn de Witte Kerk aan de Binnenwei in Hemrik, de Sint Martenskerk van Beetsterzwaag en de kerk van Wijnjeterp aan de Tsjerkereed in Wijnjewoude. De achttiende-eeuwse Witte Kerk is deels opgezet op de oudere funderingen van een vroegere, aan Sint Andreas gewijde middeleeuwse kerk die op dezelfde locatie stond. In de kerkmuren zijn bovendien kloostermoppen aangetroffen van een mogelijke voorganger. Op de kerkheuvel van Wijnjeterp hebben twee opeenvolgende kerken gestaan. De huidige kerk van Wijnjeterp, gebouwd in 1778, werd opgetrokken uit stenen die afkomstig waren van de oudere kerk. Ook de nog bestaande laatgotische vijftiende-eeuwse kerk van Duurswoude werd gebouwd met oudere kloostermoppen, waarvan de herkomst niet geheel zeker is.[3]

Verdwenen kerkgebouwen sinds 1875

In de afgelopen 150 jaar zijn er minstens zestien kerkgebouwen in gemeente Opsterland verdwenen. Redenen voor de afbraak van een kerk waren divers. Een veelvoorkomende reden om een kerk af te breken was functieverlies. Dit lot viel de bekendste afgebroken kerk in gemeente Opsterland, de Adelskerk in Oud Beets, ten deel. De monumentale kerk werd gebouwd op initiatief van en bekostigd door de adellijke families Van Lynden en Lycklama à Nijeholt. De bouw werd voltooid in 1890 en verving een Nederlands hervormde kerk uit de middeleeuwen, gewijd aan de heilige Gertrudis, die op dezelfde plek stond. Deze kerk werd rond 1887 afgebroken wegens de slechte bouwkundige staat.

De Adelskerk was een eenbeukige kerk met driezijdige koorsluiting. Het kerkgebouw was rijkelijk versierd met gebrandschilderde rondboogramen, gebouwd in neorenaissancestijl naar een ontwerp van architect Luitje de Goed (1854-1938). De transepten aan weerszijden hadden trapgevels met rolwerk, obelisken en een circulair fronton. De gevel had een rondboogfries. Het orgel werd vervaardigd in 1904 en is tegenwoordig onderdeel van het interieur van de Zuiderkerk in Drachten. Door de ongunstige locatie was er weinig animo voor de kerkdiensten: de arbeidersbevolking uit het nabijgelegen

[3] D. Worst, Agrarische veenontginningen in oostelijk Opsterland 900-1700 AD (RUG 2012), 88-89: de voorganger van de huidige kerk was niet de oudste kerk van Wijnjeterp. Er heeft ook nog een kerk van hout of steen gestaan op het oude kerkhof van Wijnjeterp.

Sint Gertrudiskerk te **Oud Beets** in 1888. (links)

Adelskerk met intacte toren. (Rechts)

(Bronnen: website Kerkeninbeeld RUG, Fries Fotoarchief)

Nij Beets moest op zondagen ruim een uur lopen om de kerk te bereiken. Bovendien was het er in de winter koud en kil, er was geen verwarming.[4] Uiteindelijk ontving de Adelskerk maar eens per drie weken zes tot zeven gelovigen. In 1958 raakte de kerk buiten gebruik. Op 17 oktober 1967 werd de torenspits beschadigd door blikseminslag, maar de kerk werd nog geruime tijd gebruikt als beeldhouwatelier door beeldend kunstenaar Jaap van der Meij (1923-1999). In 1984 werd de kerk gesloopt. De fundamenten zijn bewaard gebleven, net als een groot tal zerken, een grafkelder en grafmonumenten van adellijke families.[5]

De bevolking van Nij Beets vond de afstand naar de Adelskerk zoals gezegd te tijdrovend en de dominee van het dorp bouwde daarom in 1891 een houten kerk aan de Prikkewei in Nij Beets, It Houten Himeltsje. Kosten voor de bouw bedroegen 1300 gulden. In 1908 raakte dit kerkje buiten gebruik, doordat een nieuwgebouwde stenen kerk in gebruik werd genomen aan de Dorpsstraat. In 1911 werd It Houten Himeltsje afgebroken. Er staat een replica van de kerk in Openluchtmuseum It Damshûs. Overigens was dit niet de enige gesloopte kerk in Nij Beets. De gereformeerde Prikkeweikerk aan de Prikkewei 35, gebouwd in 1917, ontkwam ook niet aan gedeeltelijke afbraak. Kerkdiensten werden na de vorming van de SoW-gemeente nog maar tweewekelijks gehouden in de Prikkeweikerk. De overige diensten werden gehouden in de hervormde kerk aan de Dorpsstraat. In maart 2004 werd besloten dat de nieuwe hervormde kerk de PKN-kerk werd, waardoor de Prikkeweikerk zijn functie kwijtraakte. Het kerkgebouw werd gerestaureerd en verkleind, waardoor de nieuwe voorgevel een stuk naar achteren kwam te liggen.[6] Het pand wordt tegenwoordig gebruikt als verenigingsgebouw.

[4] Canon december 2011 (nijbeets.info)
[5] Kerk & Orgel (kerk-en-orgel.nl)
[6] http://www.doarpstsjerke.nl/pages/historie/gereformeerde-kerk.php; https://reliwiki.nl/index.php/Nij_Beets,_Prikkewei_35_-_Prikkeweikerk

De doopsgezinde kerk, ook wel bekend onder naam Oude Vermaning, aan de Buorren 100 in Lippenhuizen had ook te maken met functieverlies, maar de oorzaak hiervan lag in de fusie van de doopsgezinde gemeente Lippenhuizen met die van Gorredijk. Dit kerkgebouw werd gebouwd in 1802 en in 1870 vernieuwd. In 1947 werd de kerk verbouwd tot kleuterschool en dorpshuis. Omstreeks 1963 is de kerk afgebroken. Alleen de consistorie bleef bewaard als schuur in een achtertuin. Ook deze kerk is waarschijnlijk gebouwd op de plek waar al een kerk stond, zoals af te leiden is uit een zinsnede uit de gevelsteen boven de ingang: “Ons godsdiensthuis was hier zeer oud / Dus inplaats is dit nieuw gebouwd /”. Aan de vroegere Boppewei, gelegen tussen Gorredijk en Lippenhuizen (tegenwoordig genaamd de Stationsweg en vallend onder Gorredijk), stond nog een ander kerkgebouw dat verdwenen is. Dit gereformeerde kerkje werd gebouwd in 1844 en raakte buiten gebruik. In 1958 werd het gesloopt. In Wijnjewoude was er ook een gereformeerde kerk aan de Merkebuorren 47 die afgebroken is, doordat een nieuw kerkgebouw aan de overkant van de straat, de nog bestaande gereformeerde kerk aan de Merkebuorren, in gebruik genomen werd.

It Houten Himeltsje te **Nij Beets** (linksboven)

Prikkeweikerk te **Nij Beets** (rechtsboven)

Doopsgezinde kerk te **Lippenhuizen** (linksonder)

Gereformeerde kerk te **Wijnjewoude** (rechtsonder)

(Bronnen: Fries Fotoarchief, wijnjewoude.net, Reliwiki)

Heel vaak verdwenen kerken doordat de bouwkundige staat van het kerkgebouw dusdanig slecht was, dat afbraak de enige optie was. Het ontbrak vaak aan financiële middelen om de kerkgebouwen van goed onderhoud te voorzien. Dergelijke kerkgebouwen waren doorgaans al eeuwenoud. Een van de oudste kerken die in Opsterland stond was de hervormde kerk aan de Mersken in Siegerswoude. Het was de eerste kerk die in deze plaats gebouwd werd. Het kerkgebouw is vermoedelijk gebouwd in de dertiende eeuw, al wordt de kerk ook wel gedateerd als eind vijftiende of begin zestiende eeuw op basis van hergebruikte kloostermoppen. De aan Jakobus de Meerdere gewijde kerk stond aan de Beakendyk, waar

Middeleeuwse kerk aan de Mersken in **Siegerswoude** omstreeks 1900**.**

Gereformeerde kerk aan de Feart te **Ureterp.**

Hervormde kerk aan de Kerkewal te **Gorredijk.**

(Bronnen: Fries Fotoarchief, Reliwiki, ansichtkaarten)

nu nog steeds een begraafplaats is, ongeveer 300 meter zuidelijker dan de huidige kerk. Het kerkgebouw had een ronde apsis en romaanse karakteristieken. De bouwkundige staat van het kerkgebouw was dermate slecht, dat er volgens verhalen niet genoeg emmers, potten en pannen beschikbaar waren om het naar binnen stromende water op te vangen. Geld om het gebouw te restaureren was er niet. In 1909 werd de kerk afgebroken en op de fundamenten ervan werd een heg geplant, zodat de contouren van de kerk zichtbaar bleven. Aan de Binnenwei 14 werd een in 1910 een nieuwe kerk gebouwd ter vervanging. Ook deze kerk was geen lang leven beschoren. Eind december 1941 werd deze Nederlands hervormde kerk door brand verwoest. Brand was eveneens veelvoorkomende oorzaak die vaak tot gevolg had dat een kerkgebouw afgebroken moest worden. Op dezelfde locatie werd opnieuw een kerk gebouwd, de nog bestaande Jakobuskerk.

Het kwam regelmatig voor dat een oud kerkgebouw plaats moest maken voor een nieuwe kerk, zoals als ook met de middeleeuwse kerk in Oud Beets het geval was. Een nieuwe kerk werd dikwijls op dezelfde locatie gebouwd. In Ureterp aan de Feart 85 zijn twee kerkgebouwen verdwenen, die plaats moesten maken voor een nieuw gebouw. Het eerst bekende kerkgebouw op die locatie betrof een omgebouwde schuur, die in 1861 in gebruik werd genomen. Aan het begin van de twintigste eeuw werden er plannen gemaakt voor een nieuw kerkgebouw, omdat de 'schuurkerk' te klein werd. Naar een ontwerp van architect O. Offringa werd er in 1908 een nieuwe kerk geplaatst op de plek waar het kerkgebouw stond dat in 1860 in gebruik was genomen. Deze zaalkerk werd in 1945 gebruikt als kerk voor de Gereformeerd Vrijgemaakte gemeente. In 1975 werd het gebouw buiten gebruik gesteld omdat het verouderd was en werd op dezelfde plek een nieuw kerkgebouw gerealiseerd.[7] Naast deze gereformeerde kerkgebouwen, was er ook een hervormde kerk in Ureterp. Deze stond aan de Boerestreek 7. Uit het archief van gemeente Opsterland blijkt dat er in december 1958 een vergunning afgegeven is voor het verbouwen van deze Bethelkerk tot woonhuis. Het gebouw is niet meer herkenbaar als kerk.

De plaats waar de meeste kerkgebouwen verdwenen zijn, is Gorredijk. Hier zijn maar liefst vier kerkgebouwen afgebroken in de afgelopen anderhalve eeuw. Aan de Kerkewal stond de Nederlands hervormde kerk. De eerste steen werd gelegd in 1683, de bouw werd afgerond in 1698. Het was een eenvoudige kerk met een toren en een paard als windvaan, witgekalkte muren en een blauw tongewelf. De vloer was betegeld met estriken.[8] Tegen de muur aan de zuidkant stond de preekstoel met Korintische pijlers. Het gangpad herbergde zes begraafplaatsen. In 1735 werd de kerk vergroot en verhoogd, waardoor twee gelijke beuken gescheiden door zuilen ontstonden. In 1877 werd de binnenkant aangepast, waarbij de zuilen verwijderd werden. De kerk bestond vanaf dat moment uit een vierkant schip, dat aan de oostzijde driezijdig gesloten was. De kerk raakte in 1972 buiten gebruik en de sloop volgde in 1983. Het werd in 1971 benoemd tot rijksmonument vanwege de gevelstenen en

[7] https://reliwiki.nl/index.php/Ureterp,_De_Feart_85_-_De_Levensbron;
https://gereformeerdekerken.info/2017/11/07/de-gereformeerde-kerk-te-ureterp-van-1860-tot-1960-en-daarna/

[8] W. Bergsma, 'Grifformearde Gordyksters yn'e achttjinde ieu', De Vlecke Gorredyck (Leeuwarden 2000) 33-46, aldaar 36.

de preekstoel. Toch kon dit niet voorkomen dat het gebouw gesloopt werd. De preekstoel is in 1992 in de Sint Pieterkerk van Grou geplaatst.

Enkele andere verdwenen kerken stonden aan de Langewal. In 1700 werd er een pand in gebruik genomen dat stond aan de Langewal 15, dat dienst zou doen als gebedshuis voor de doopsgezinden. Dit pand was echter niet herkenbaar als kerk. In de zeventiende eeuw bestonden er diverse overheidsregels die het bouwen van een nieuwe doopsgezinde kerk tegengingen. Bovendien mochten de gebouwen niet op een kerk lijken en geen ingang hebben aan de zijde van de openbare weg. In 1752 werd er een grootschalige verbouwing uitgevoerd. Rond 1820 werd het pand vernieuwd en kreeg een nieuwe voorgevel. Door de slechte staat van onderhoud werd rond 1880 besloten over te gaan tot nieuwbouw. Op een ingemetselde steen was de tekst “Eersten steen gelegd door H. Ens, predikant der gemeente, 28 April 1881” te lezen. In 1939 was het pand in verval geraakt; het was er bedompt, benauwd, vochtig en donker, het dak stond op instorten en de ramen en vloer waren verrot. De opvolger werd gebouwd aan de Stationsweg. Het oude pand bleef tot in gebruik als opslag tot in de jaren tachtig van de twintigste eeuw en werd daarna vervangen door nieuwbouw.

Een andere verdwenen kerk aan de Langewal is de Joodse synagoge. Deze kerk werd gebouwd in 1807 naar voorbeeld van de Leeuwarder synagoge. De synagoge had een neoclassicistische voorgevel met piramidevormig dak. Het had een koepeltoren met daarop een rijk gesmede windvaan in de vorm van een hert. Het fronton boven de ingangsdeur toonde de eerste zin van het gebed Ma Tovoe in het Hebreeuws. Aan de binnenzijde stond aan de oostelijke muur de Heilige Arke, waarin de wetsrollen werden bewaard. De synagoge raakte buiten gebruik in 1945. De joodse gemeente van Gorredijk werd opgeheven in 1948 en werd bij de Leeuwarder joodse gemeente gevoegd. De inventaris van de synagoge werd overbracht naar de synagoge van Leeuwarden. Hoewel de synagoge de oorlogsjaren doorstond, raakte het gebouw in verval. Ondanks pogingen het pand te behouden en te restaureren, was het niet meer te redden. In 1949 werd gemeente Opsterland eigenaar van het gebouw. In 1953 werd de kerk afgebroken wegens de slechte bouwkundige staat.[9]

Synagoge aan de Langewal te **Gorredijk** (links)

Doopsgezinde kerk aan de Langewal te **Gorredijk** (midden)

Hervormde kerk aan de Kerkewal te **Gorredijk** (rechts)

(Bronnen: Fries Fotoarchief, Reliwiki)

[9] Ernst Huisman, ‘De Kille Gorredijk’, in: De Vlecke Gorredyck (Leeuwarden 2000) 47-89.

Verdwenen kerken op de kaart

Onderstaand overzicht toont de verdwenen kerken van Opsterland sinds 1875. De kaart is de genummerde weergave van de locaties van de kerken.

	Locatie	Naam kerk	Bouw	Verdwenen in
1	Beets (Oud Beets), Beetsterweg 22	Gertrudiskerk	12e eeuw	1887
2	Beets (Oud Beets), Beetsterweg 22	Adelskerk	1889	1984
3	Gorredijk, Kerkewal 9	Hervormde kerk	1683	1983
4	Gorredijk, Langewal 15	Doopsgezinde kerk	1818	1880
5	Gorredijk, Langewal 15	Eerste Vermaning	1881	onbekend
6	Gorredijk, Langewal 52	Joodse synagoge	1807	1953
7	Lippenhuizen, Boppewei/Stationswei 18	Gereformeerde kerk	1844	1958
8	Lippenhuizen, Buorren 100	Oude Vermaning	1802	± 1963
9	Nij Beets, Prikkewei	It Houten Himeltsje	1891	1911
10	Nij Beets, Prikkewei 35	Prikkeweikerk	1917	2004
11	Siegerswoude, De Mersken 3	Jakobuskerk	13e eeuw	1909
12	Siegerswoude, Binnenwei 14	Hervormde kerk	1910	1941
13	Ureterp, Boerestreek 7	Bethelkerk	1931	1958
14	Ureterp, De Feart 85	Gereformeerde kerk	1860	1908
15	Ureterp, De Feart 85	Gereformeerde kerk	1908	1975
16	Wijnjewoude, Merkebuorren 45	Gereformeerde kerk	1860	± 1908

3 Kerkenbestand
Feiten en cijfers

Sint Petruskerk, bouwjaar ca. 1250, **Ureterp**.

Kerkenbestand

Opsterland heeft een rijk kerkenlandschap. De 33 kerken in Opsterland zijn gebouwd in verschillende perioden; er zijn enkele middeleeuwse kerken, achttiende- en negentiende-eeuwse zaalkerken, maar ook diverse kerkgebouwen uit de tweede helft van de twintigste eeuw. Hoe is de huidige situatie van de 33 kerkgebouwen die Opsterland rijk is? Welke kerken hebben een monumentenstatus, welke kerkgebouwen hebben dit niet? Voor welke denominaties zijn de gebedshuizen oorspronkelijk gebouwd? Welke gebouwen hebben hun religieuze functie behouden en welke geloofsgenootschappen maken er nu gebruik van? Welke functies bekleden de kerkgebouwen die al een herbestemming doorlopen hebben? En hoe is de bouwkundige staat van de gebouwen? In deze paragraaf een overzicht van alle kerken die de gemeente rijk is en de feiten en cijfers van de kerken in Opsterland op een rij. Hoofdstuk 8 geeft een overzicht met achtergrondinformatie van de 33 kerken in Opsterland.

Huidige situatie: eigendom en gebruik

Op basis van divers bronnenmateriaal, met behulp van eigen archief en de Rijksdienst van Cultureel Erfgoed (RCE) is een inventarisatie gemaakt van de aanwezige kerkgebouwen binnen de gemeente. Hieruit blijkt dat er vandaag de dag nog 20 van de 33 kerkgebouwen dienstdoen als kerk voor een geloofsgenootschap. Opsterland is daarmee een actief religieuze gemeente te noemen. De andere kerkgebouwen hebben diverse functies gekregen, waaronder woonhuis, winkel, restaurant en zorglocatie voor dagbesteding. Twee kerkgebouwen hebben recent een transitie doorgemaakt naar een woonbestemming. Binnen het totale kerkenlandschap zijn 19 gebouwen in eigendom van een kerkgenootschap. Er zijn 9 in handen van particulieren. Slechts 5 zijn in het bezit van een stichting. Van de Sint Hippolytuskerk in Olterterp, de Sint Martenskerk in Beetsterzaag, de Sint Petruskerk in Ureterp en de Mattheuskerk in Langezwaag zijn de torens in eigendom van gemeente Opsterland.

Tabel: **Overzicht kerkgebouwen in Opsterland**

Groen = rijksmonument

	Kerk	Locatie	Gebouwd	Gebruik
1.	Vm. Hervormde kerk	Bakkeveen, Tsjerkewâl 8	1856	Wonen
2.	De Mande	Bakkeveen, Tsjerkewâl 20	1962	Religieus
3.	Sint Martenskerk	Beetsterzwaag, Van Lyndenlaan 5	1803/1804	Religieus
4.	Vm. Gereformeerde kerk	Beetsterzwaag, Kerkepad Oost 17	1921	Retail
5.	Ontmoetingskerk	Beetsterzwaag, Achter de Hiemen 41	1966	Religieus
6.	De Paedwizer	Frieschepalen, 't Paed 1	1957	Religieus
7.	Vm. Gereformeerde kerk	Frieschepalen, Tolheksleane 41	1928	Religieus
8.	Mariakerk Kortezwaag	Gorredijk, De Leijen 29	1797	Cultureel
9.	Koninkrijkszaal Jehova	Gorredijk, Compagnonsstrjitte 120	1975	Religieus
10.	Vm. Gereformeerde kerk	Gorredijk, Brouwerswal 40	1915	Horeca
11.	Doopsgezinde kerk	Gorredijk, Stationsweg 60	1939	Wonen
12.	Christus Licht der wereld	Gorredijk, Compagnonsstrjitte 102a	1967	Religieus
13.	Ontmoetingskerk	Gorredijk, Schansburg 3	1972	Religieus
14.	Eben-Haëzer	Gorredijk, Brouwerwal 58	1870	Wonen
15.	De Witte Kerk	Hemrik, Binnenwei 22	1739	Cultureel
16.	Gereformeerde kerk	Hemrik, Binnenwei 8	1937	Zorg
17.	Mattheuskerk	Langezwaag, 't Hou 9	1781	Religieus
18.	Sint Piterkerk	Lippenhuizen, Buorren 30	1743	Religieus
19.	De Doarpstsjerke	Nij Beets, Doarpsstrjitte 7	1908	Religieus
20.	Sint Hippolytuskerk	Olterterp, Achterwei 6	Ca. 1520	Cultureel
21.	Sint Jakobuskerk	Siegerswoude, Binnenwei 14	1949	Wonen
22.	Elim	Siegerswoude, Taeijewyk 1a	1970	Religieus
23.	Vm. Rehobothkerk	Siegerswoude, Van Akenwei 43	1905	Wonen
24.	Hervormde kerk	Terwispel, De Streek 25	1864	Religieus
25.	Gereformeerde kerk	Tijnje, Rolbrêgedyk 6	1921	Religieus
26.	Vm. Hervormde kerk	Tijnje, Riperwei 10	1890	Wonen
27.	Sint Petruskerk	Ureterp, Selmien East 47	1200-1300	Religieus
28.	Ontmoetingskerk	Ureterp, Mounestrjitte 12	1961	Religieus
29.	De Levensbron	Ureterp, De Feart 85	1975	Religieus
30.	Weinterp	Wijnjewoude, Tsjerkereed 2	1778	Religieus
31.	Sint Janskerk	Wijnjewoude, Breeberchspaed 1	1450-1500	Religieus
32.	Gereformeerde kerk	Wijnjewoude, Merkebuorren 34	1908	Religieus
33.	Maranathakerk	Wijnjewoude, Merkebuorren 91	1978	Wonen

Monumentenstatus

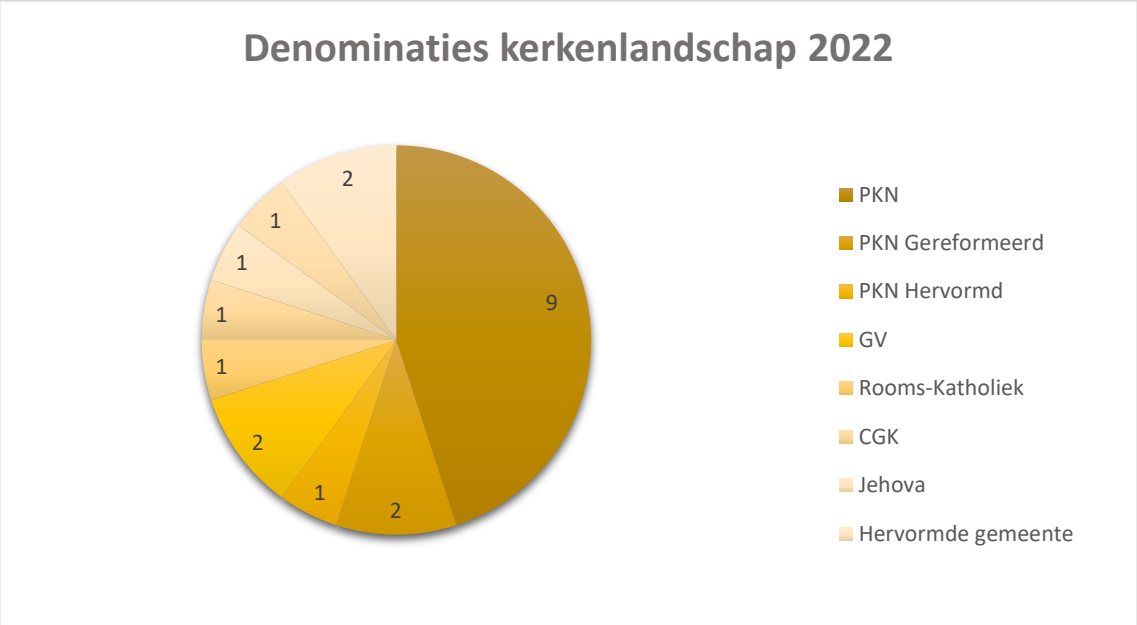
Uit de inventarisatie blijkt dat er 11 van de 33 kerkgebouwen geregistreerd staan als rijksmonument. Geen van de kerkgebouwen heeft de status gemeentelijk monument. Van de 11 kerken met de status rijksmonument, zijn er 3 gebouwd in de middeleeuwen: de Sint Petruskerk in Ureterp (ca. 1200-1300), de Sint Janskerk van Duurswoude (ca. 1450) en de Sint Hippolytuskerk in Olterterp (ca. 1520). Van de kerken uit de achttiende eeuw zijn er 5 tot rijksmonument benoemd. Slechts twee negentiende-eeuwse kerken en een twintigste-eeuwse kerk staan geregistreerd als rijksmonument. De redenen die aangevoerd worden om een kerkgebouw het predicaat rijksmonument te geven zijn onder meer de bouwstijl en oorspronkelijkheid, gaafheid, het cultuurhistorisch belang, de functie en documentatie. In enkele gevallen zijn ook de aanwezige grafzerken reden een kerkgebouw tot monument te benoemen, zoals bijvoorbeeld de drie gebeeldhouwde grafzerken van de families Lycklama en Scheltinga in de Sint Martenskerk te Beetsterzwaag. In onderstaande kaart is een schematisch overzicht van de locaties van de huidige monumenten weergegeven op nummer.

Kaart: Overzicht locaties van **rijksmonumentale kerkgebouwen** binnen gemeente Opsterland.

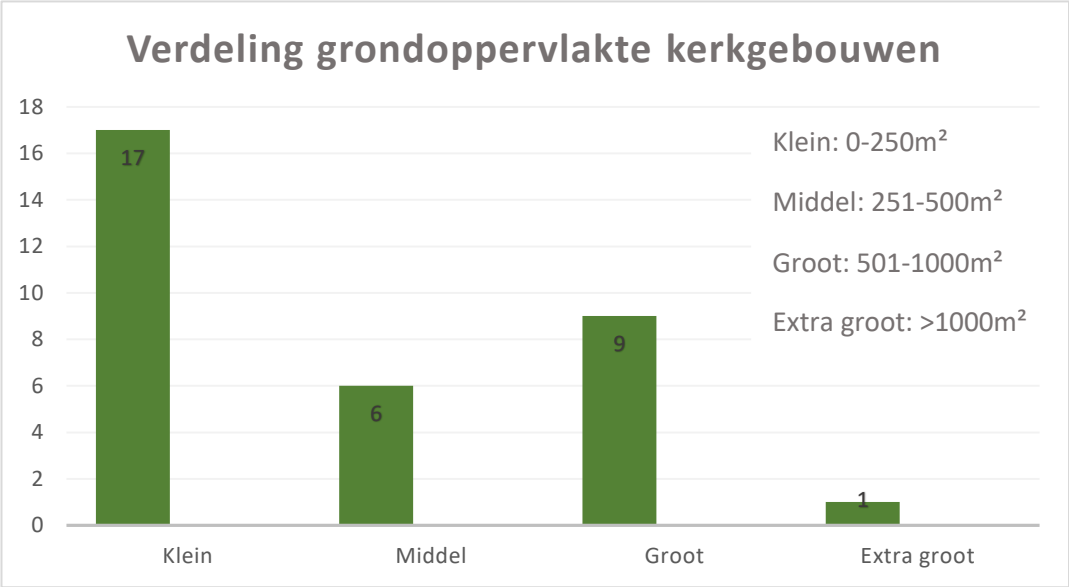
Denominaties toen en nu

Opsterland kent al eeuwenlang een verscheidenheid aan denominaties binnen de gemeentegrenzen. De doopsgezinde gemeenschap in Opsterland gaat terug tot voor 1700 en ook het jodendom was een lange tijd, met name in de negentiende en begin twintigste eeuw, een belangrijke geloofsstroming binnen Gorredijk. De meest voorkomende oorspronkelijke denominaties waren de Nederlands Hervormde Kerk en de Gereformeerde Kerk. Van de 33 kerkgebouwen waren er maar liefst 19 die behoorden tot de Nederlands Hervormde Kerk. Daarnaast had de Gereformeerde kerk een belangrijk aandeel in de denominaties met 10 kerkgebouwen die hiertoe behoorden. Vandaag de dag liggen de verhoudingen geheel anders en is de belangrijkste denominatie de Protestantse Kerk (PKN).

Ligging en grootte

De kerken in gemeente Opsterland zijn deels geplaatst in de kern van de dorpen en in het geval van de grotere ‘vlecke’ Gorredijk bevinden zich ook enkele kerken in de woonwijken, zoals de Koninkrijkzaal van de Jehovah’s Getuigen en de katholieke Christus Licht der wereldkerk. Ook in Beetsterzwaag bevindt de Ontmoetingskerk zich in het midden van een woonwijk. De Levensbron en de Sint Petruskerk in Ureterp en Elim in Siegerswoude bevinden zich aan de rand van het dorp. Enkele kerken bevinden zich meer in het buitengebied, zoals de kerken van Weinterp en Duurswoude, de Sint Hippolytuskerk van Olterterp, de Jakobuskerk aan de Binnenwei in Siegerswoude, de gereformeerde kerk aan de Binnenwei te Hemrik en de Mariakerk aan de Leijen te Gorredijk-Kortezwaag.

Van alle kerkgebouwen is het grondoppervlak bekend. Het overgrote deel van kerken is klein (<250 m²). Dit betreft doorgaans de oudere kerkgebouwen uit de middeleeuwen en kerken die gebouwd zijn voor 1950. De andere kerken zijn over het algemeen middelgroot (<500 m²) tot groot (<1000 m²). Vaak zijn dit de gebouwen uit de jaren zestig en zeventig van de twintigste eeuw. Slechts een kerkgebouw, de Levensbron aan de Feart in Ureterp, heeft een grondoppervlakte van meer dan 1000 m² en valt daarmee in de categorie extra groot.

De Levensbron, Ureterp

Waardenstelling kerkinterieurs en roerend religieus erfgoed

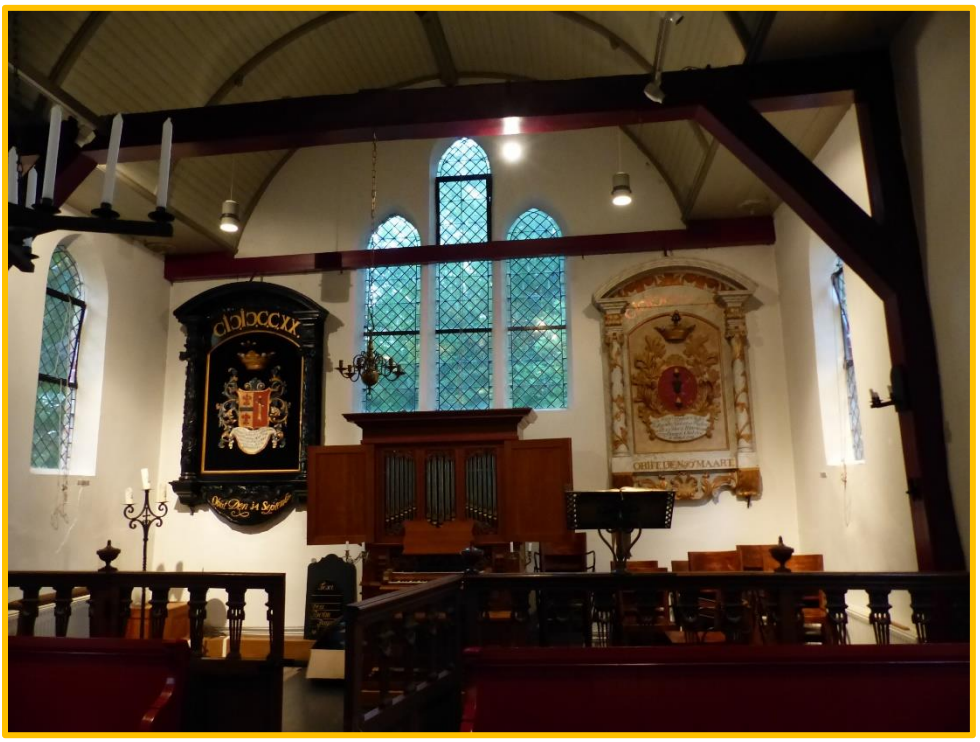
Kerkgebouwen kunnen niet los gezien worden van hun interieurs. Monumentale kerkgebouwen zijn gewoonlijk geheel beschermd, ook het interieur. Tot het interieur behoren bijvoorbeeld kerkbanken en zerkenvloeren, die 'aard- en nagelvast' zijn, maar ook andere roerende objecten. Hoewel deze roerende zaken meestal niet behoren tot de door de monumentenstatus beschermde delen van de kerk, zijn ze toch van belang vanwege de cultuurhistorische waarde en het religieuze gebruik.

Via Museum Catharijneconvent in Utrecht is er een waardenstelling van de kerkinterieurs in Opsterland uitgevoerd. De meeste gegevens van deze inventarisatie stammen uit een periode dat fotografie kostbaar was en doorgaans alleen het meest belangrijke erfgoed vastgelegd werd. De aandacht van de waardenstelling is voornamelijk uitgegaan naar kerken die anno 2021 nog in religieus gebruik zijn. Voor locaties die tot stand kwamen na 1980 is het nog te vroeg om te spreken van erfgoedwaarde. Voor enkele locaties is er in de database en na digitaal onderzoek niet genoeg informatie beschikbaar om een waardenstelling te kunnen geven (Koninkrijkzaal te Gorredijk, Elim in Siegerswoude, de Ontmoetingskerk en De Levensbron in Ureterp). Er is een verdeling gemaakt in topensembles, de middenmoot en een categorie met lage waarde. Een kanttekening bij de waardenstelling is dat de registratiegraad van beschikbare gegevens erg oud is. Bovendien wil een lage of middelhoge waarde niets zeggen over de sentimentele of religieuze waarde die gemeenteleden toekennen aan de voorwerpen, deze kunnen alsnog een zeer hoog belang hebben. In deze paragraaf komen de belangrijkste conclusies uit het rapport aan bod. De volledige waardenstelling van de kerkinterieurs is weergegeven in bijlage 1.

Tot de topensembles behoren de interieurs van de gereformeerde kerk in Tijnje en de hervormde kerk aan de Tsjerkereed in Wijnjewoude. In het interieur van de gereformeerde kerk van Tijnje is het ensemble uit het Interbellum nagenoeg volledig behouden gebleven, inclusief de preekstoel met twee opgangen en het boven de preekstoel geplaatste orgel, dat kenmerkend is voor gereformeerde kerken. Dit interieur neemt een voorname plek in onder de gereformeerde interieurs in het noorden van Nederland. De hervormde kerk aan de Tsjerkereed in Wijnjewoude herbergt alle belangrijke interieuronderdelen uit de bouwtijd (laatste kwart achttiende eeuw). Het gaat om de preekstoel, doophek, heren – en kerkbanken en koperwerk. In de waardenstelling worden ook de kroonluchters nog benoemd, maar deze zijn ontvreemd in 2009. Het houtsnijwerk aan de preekstoel en aan enkele banken is van uitmuntende kwaliteit.

Tot de middenmoot behoren de interieurs van onder meer de Sint Martenskerk (Dorpskerk) in Beetsterzwaag, de Sint Hippolytuskerk van Olterterp, de kerk van Terwispel, de Sint Petruskerk in Ureterp en Sint Janskerk aan het Breeberchspaed in Wijnjewoude. Deze interieurs verdienen de aandacht vanwege hun oorspronkelijkheid of uitzonderlijke stukken. De Sint Martenskerk van Beetsterzwaag heeft een traditioneel protestants gegroeid ensemble met zeventiende-eeuwse preekstoel, een fragment van het zeventiende-eeuwse doophek en een grotendeels uit dezelfde eeuw stammende zerkenvloer. Bijzonder is dat de schenkingsgeschiedenis van veel interieuronderdelen goed gedocumenteerd is. Van belang

van het interieur van de Witte Kerk in Hemrik is de zeventiende-eeuwse kuip van de preekstoel. In de Sint Hippolytuskerk van Olterterp zijn vele achttiende-eeuwse objecten aanwezig, zoals de preekstoel met bijbehorend koperwerk, doophek, herenbank en kerkbanken en rijkelijk gedecoreerde zerken met bijbehorende rouwborden. De plaatsing van de preekstoel aan de noordkant is opvallend, deze is doorgaans aan de zuidkant geplaatst. In de negentiende-eeuwse Hervormde kerk van Terwispel werd een interieur samengesteld bestaande uit onderdelen die al sinds de vroege zeventiende eeuw gebruikelijk waren in een protestantse kerk, waaronder een preekstoel, herenbank, kerkbanken, doophek en doopvont. De uitvoering is echter veel eenvoudiger dan veel ensembles uit de zeventiende en achttiende eeuw. In de Sint Petruskerk van Ureterp zijn nog enkele objecten aanwezig uit het zeventiende- en achttiende-eeuwse kerkinterieur. Het exterieur van de gereformeerde kerk aan het Breeberchspaed te Wijnjewoude is bijzonder oud, net zoals het zandstenen sarcofaagdeksel dat bewaard gebleven is. Andere onderdelen stammen uit de laatste jaren van de achttiende eeuw, toen bijna het gehele interieur vernieuwd is.

Interieur van de **Sint Hippolytuskerk** in **Olterterp.**
Het orgel is recent gerestaureerd. Aan de wanden zijn de rouwborden van de familie Van Boelens te zien.

De gereformeerde kerk aan de Merkebuorren in Wijnjewoude heeft nog grotendeels het oorspronkelijke interieur. Orgel, kerkbanken, kerkenraadsbanken, preekstoel en avondmaalstafel zijn nog aanwezig.

Onderaan de lijst staan de interieurs van De Mande in Bakkeveen, de Ontmoetingskerk in Beetsterzwaag, de gereformeerde kerk in Frieschepalen, de Sint Piterkerk van Lippenhuizen en de Dorpskerk van Nij Beets. De Mande had voorheen een gaaf jaren ’60 interieur, maar door aanpassingen bij een modernisering ging het oorspronkelijke ensemble verloren. De Ontmoetingskerk in Beetsterzwaag overkwam hetzelfde. De Piterkerk van Lippenhuizen werd in 2015 grootschalig gerenoveerd. Het oude orgel, de preekstoel en herenbank kregen een plek in het geheel vernieuwde interieur. Het hout van de preekstoel en herenbank werd hierbij overdadig gerestaureerd, waardoor van de oude uitstraling van de stukken weinig overbleef.

Herbestemde kerkgebouwen

In Nederland zijn al tal van kerkgebouwen voorzien van een nieuwe bestemming. Er zijn voorbeelden van hotels in kerkgebouwen, maar ook een bibliotheek, café, urnencentrum, discotheek, basisschool of appartementen. Binnen Opsterland hebben 13 van de 33 kerken een herbestemming doorgemaakt. Twee kerken die dit proces als eerste doormaakten zijn de gereformeerde kerk aan het Kerkepad Oost 17 in Beetsterzwaag, die een bestemming als fietsenwinkel kreeg, en de gereformeerde kerk aan de Brouwerswal 39-40 in Gorredijk dat dienstdoet als Chinees restaurant. Twee kerkgebouwen, de kerk aan de Stationsweg 60 in Gorredijk en kerkje aan de Binnenwei 14 in Siegerswoude, hebben kortgeleden een woonbestemming gekregen. De herbestemde kerkgebouwen binnen gemeente Opsterland zijn uitsluitend kleinere zaalkerken en op 1 na gaat het om niet-monumentale gebouwen.

Recent in transitie naar woning: **Stationsweg 60** in **Gorredijk** en **Binnenwei 14** in **Siegerswoude**

Of een kerk geschikt is voor een nieuwe functie, zoals wonen of een cultureel-maatschappelijke, is afhankelijk van diverse factoren. Financiële haalbaarheid is altijd een belangrijk onderdeel van de transformatie. Daarnaast spelen de maatschappelijke en stedenbouwkundige context een rol. Het is belangrijk om te weten welke sociaal-maatschappelijke aspecten een rol spelen in de omgeving van de kerk, zoals het type wijk en de bevolkingssamenstelling, welke behoefte en welke opgaven voor de toekomst zijn er in de dorpen, en er moet aandacht zijn voor gemeentebrede opgaven die een plek kunnen krijgen in een dorp. Bovendien is het draagvlak van omwonenden cruciaal. Stedenbouwkundig wordt er gekeken naar of het kerkgebouw markant is en een kerkplein, parkeerplek, grote tuin of begraafplaats heeft. Van de 33 kerken hebben er 10 een kerkhof. Alle kerken met een kerkhof zijn tevens rijksmonument. Een kerkhof kan belemmerend zijn voor nevenactiviteiten en herbestemming en heeft vaak onderhoud nodig. Maar er zijn ook voordelen: grafrechten kunnen inkomsten genereren en er zijn ook mensen die graag een bezoek brengen aan een kerkhof. Elk kerkgebouw is uniek, waardoor de aanpak altijd maatwerk moet zijn, net als bij de herbestemming van andere monumentale gebouwen.

Interieur **Eben-Haëzer** in 2020.

(Bronnen: Makelaardij Sierd Moll, vorige en huidige eigenaren pand)

Een kerk als woning

Enkele kerkgebouwen binnen Opsterland hebben in de afgelopen jaren een herbestemming tot woning doorlopen. Een daarvan is het hervormde evangelisatiegebouw Eben-Haëzer aan de Brouwerswâl in Gorredijk. Het zaalgebouw met klokgevel dateert uit 1870. In 2015 is het gebouw geheel gemoderniseerd met behoud van diverse karakteristieke elementen door een gespecialiseerd bedrijf. Het orgel en het houten tongewelf met hang- en schoorwerk met ijzeren stangen zijn behouden gebleven en maken deel uit van het interieur. De raampartijen, bestaande uit enkele rondboogramen met roedeverdeling, zijn eveneens bewaard gebleven.

4 Overig religieus erfgoed

Klokkenstoelen, baarhuisjes en andere relicten

Begraafplaats **Oud Beets:** engelenbewaarder en klokkenstoel

Overig religieus erfgoed

Om een volledig beeld te schetsen van het religieuze erfgoed binnen Opsterland, is ook het overige religieuze erfgoed in Opsterland geïnventariseerd. Naast de kerkgebouwen bestaat het religieuze erfgoed uit onder meer bewaard gebleven fundamenten van afgebroken kerken, begraafplaatsen, baarhuisjes en een evangelisatiegebouw. Het overige religieuze erfgoed wordt niet meegenomen in de kerkenvisie met het doel deze deel te maken van mogelijke herbestemming, maar op basis van de cultuurhistorische waarde die deze locaties en objecten hebben. Ze vormen deel van de leefomgeving, geven gestalte aan het landschap en zijn soms al eeuwenoud. Om die redenen verdient ook dit religieus erfgoed de aandacht.

Bewaard gebleven fundamenten, familiebegraafplaatsen, baarhuisjes en grafkelders

Binnen de gemeentegrenzen zijn er twee plaatsen waar fundamenten van afgebroken kerken bewaard gebleven zijn. Het gaat om de fundamenten van de voormalige hervormde kerk aan de Kerkewal in Gorredijk en de fundamenten van de Adelskerk aan de Beetsterweg in Oud Beets. De voormalig hervormde kerk te Gorredijk is in 1971 tot rijksmonument aangewezen vanwege de inventaris, bestaande uit een zeventiende-eeuwse preekstoel met achterschot en klankbord, de zes herdenkings- en wapenstenen in de gevel en de kerkvloer met grafzerken. Hoewel de kerk benoemd was tot rijksmonument, werd het kerkgebouw in 1984 toch afgebroken. De staat van onderhoud was dusdanig slecht, dat renoveren te kostbaar was. Wat resteert zijn overblijfselen van de buitenmuren en enkele achttiende-eeuwse grafzerken in de vloer, sommige nog met zichtbare familiewapens of teksten. Het gros van deze grafzerken heeft echter verregaande slijtage door weersinvloeden. Ook op de begraafplaats rondom de fundamenten zijn diverse oude grafstenen en een grafkelder aanwezig. De gevelstenen zijn maar deels bewaard gebleven. Een van de gevelstenen is doormidden gezaagd en opnieuw ingemetseld in de voorste gevel. In 2019 werd de rijksmonumentale status ingetrokken.

De restanten van de fundering van de Adelskerk in Oud Beets hebben momenteel ook geen monumentenstatus, maar zijn wel van groot cultuurhistorisch belang. Op het in de middeleeuwen aangelegde kerkhof zijn tal van achttiende- en negentiende-eeuwse graven die toebehoren aan leden van de adellijke families Van Lynden, Lycklama à Nijeholt en Van Harinxma thoe Slooten. Binnen de ommuring zijn vier grafstenen rechtop tegen elkaar aan gemetseld. Deze zijn benoemd tot rijksmonument. Op de begraafplaats zijn ook enkele grafkelders aanwezig. Bijzonder is de marmeren engelenbewaarder bij het familiegraf van de Lycklama à Nijeholts. Een levensgroot bronzen beeld uit de kerk is geplaatst aan de muur van de nabijgelegen pastorie. Ook is er op de begraafplaats een baarhuisje.

In Olterterp is een begraafplaats bewaard gebleven die eveneens verbonden is met een adellijke familie. Vlak buiten de kern van het dorp ligt een grafheuvel van de familie Van Boelens, het Aldhôf. Eerder stond op dit perceel een middeleeuwse kerk. Er liggen twaalf stenen van nakomelingen van Ambrosius Ayzo van Boelens (1766-1831), grietman van Opsterland, omringd door een gietijzeren hek. Een grafsteen is voor de dienstmaagd Akke de Boer (1812-1889). Op het graf van zijn zoon Boelardus Augustinus is het familiewapen

aangebracht. De begraafplaats is in bezit van de *Annette van Boelensstichting*. In Hemrik achter de Witte Kerk aan de Binnenwei ligt nog een andere familiebegraafplaats. Het gaat om een grafkelder met nabijgelegen begraafplaats van familie Van der Sluis. De stichter van de grafkelder, Jan Alles van der Sluis (1787-1863), was een succesvolle ondernemer en behoorde tot de grootgrondbezitters. Bij de grafkelder werd een stamboomzerk geplaatst. In de grafkelder zijn tussen 1860 en 1960 veertig familieleden bijgezet.[10] *Stichting Grafkelder en Begraafplaats der Familie Van der Sluis* verzorgt het beheer en onderhoud.

Familiegraf Van Boelens, Aldhôf, **Olterterp** (linksboven)
Voorgevel fundament en grafzerk met familiewapen**, vm. Hervormde Kerk,** Kerkewal, **Gorredijk** (midden- en rechtsboven)
Tegen elkaar gemetselde grafzerken met status rijksmonument, **begraafplaats Beetsterweg, Oud Beets** (linksonder)
Stamboomzerk familie Van der Sluis op familiekerkhof**,** Binnenwei 22, **Hemrik** (rechtsonder)

[10] Genealogische website Reitze Jonkman: https://www.rjonkman.nl/dagboek/grafkelder.htm

Verscholen in de landerijen net buiten de bebouwde kom van Gorredijk, enigszins afgelegen van de openbare weg, ligt een Joodse begraafplaats, waar enkele Joodse families begraven zijn. De begraafplaats is aangelegd in 1804. De begraafplaats ligt op een perceel omgeven door een boomwal. De oudste van de ongeveer 112 bewaard gebleven grafstenen dateert van 1807. Er is bovendien een sober uitgevoerd houten metaheerhuisje (lijkenhuisje) bewaard gebleven (de enige in Nederland). De gemeente Opsterland zorgt voor het onderhoud van de begraafplaats. In 2018 is de belettering op de grafstenen hersteld door vrijwilligers. Zowel op de Van Boelensbegraafplaats als de Joodse begraafplaats worden geen overledenen meer begraven. Op de oude begraafplaats aan de Mersken in Siegerswoude, waar vroeger een middeleeuwse kerk heeft gestaan, is de begraafplaats nog wel in gebruik. Bijzonder aan deze begraafplaats is de beukenhaag die de contour vormt van de afgebroken kerk, de levensboom en het baarhuisje, dat opgetrokken is uit de stenen van de afgebroken middeleeuwse kerk.

Predikantenhuisje en evangelisatiegebouw

Net als de kerk van Duurswoude aan het Breeberchspaed 1 in Wijnjewoude is ook het naastgelegen predikantenhuisje een rijksmonument. Het predikantenhuisje, gebouwd in 1759, betreft een gebouwtje bestaand uit slechts een kamer onder een zadeldak tegen topgevels. Het is deels opgetrokken uit Friese geeltjes en heeft twee vensters met negen ruiten. Het evangelisatiegebouw aan de Warren 6 in Tijnje, dat dateert van 1916, bestaat ook uit slechts een kamer. De voorgevel is van baksteen, de muren van kalkzandsteen. Aan het casco en de rondboogvensters in de zijmuren is te zien dat het gaat om een gebouw met religieuze functie. Nadat het zijn functie als evangelisatiegebouw verloor, werd het gebruikt als zondagsschool. Momenteel heeft het gebouwtje een bestemming als logies gekregen.

Predikantenhuisje uit 1759, **Wijnjewoude** (boven)

Evangelisatiegebouw, Uilesprong, **Tijnje** (onder)

Klokkenstoelen

Vrijstaande klokkenstoelen komen binnen Nederland voornamelijk voor in Friesland, Groningen en Drenthe. Van de ongeveer 140 klokkenstoelen die Nederland rijk was, zijn er nog ongeveer 70 bewaard gebleven, waarvan het merendeel, namelijk 56, in Friesland staat. Ze werden vaak gebouwd omdat de bevolking in armere dorpen meestal wel een eenvoudige kerk kon bouwen, maar men zich geen toren met luidklok kon veroorloven. Oude klokkenstoelen zijn meestal meerdere keren gerestaureerd. Bijna alle klokkenstoelen in Friesland vallen onder monumentenzorg.

Binnen gemeente Opsterland zijn er 11 klokkenstoelen aanwezig, waarvan er 5 aangemerkt worden als historische klokkenstoelen wegens de ouderdom van de constructie en hun religieuze functie. Bijzonder is dat in Gorredijk en Wijnjewoude klokkenstoelen staan met daarin drie klokken; doorgaans hebben klokkenstoelen slechts een klok. De oudste klokkenstoel binnen gemeente Opsterland, en ook de grootste in Friesland, is de klokkenstoel van de kerk van Weinterp aan de Tsjerkereed. De eerste vermelding stamt uit 1723. De leeftijd van de klokkenstoel is lang niet altijd overeenkomstig met het gietjaar van de klokken. Die zijn in dit geval gegoten in 1948. Ook de klokkenstoel bij de Witte Kerk in Hemrik is al eeuwenoud. De eerste vermelding daarvan gaat terug naar het jaar 1739. De klokken in deze klokkenstoel zijn echter ouder dan de klokkenstoel zelf. Ze zijn gegoten in 1495 door Gerardus van Wou uit Kampen. De klokkenstoel in Hemrik kreeg in 1727 een tweede klok, maar deze is in 1921 weer verwijderd, toen de klokkenstoel verplaatst werd naar de achterzijde van de kerk. In bijlage 2 is een overzicht opgenomen van de historische klokkenstoelen binnen gemeente Opsterland met bijbehorende gegevens.

Klokkenstoel met drie klokken nabij de **kerk** van **Weinterp.** De klokkenstoel is diverse keren gerestaureerd, de laatste keer in 2015.

5 Resultaten vragenlijst
voor kerkeigenaren

Gereformeerde kerk aan de Tolheksleane, **Frieschepalen.**

Uitkomsten van de vragenlijst

In de periode mei 2022 - september 2022 is naar de 27 eigenaren van de in totaal 33 kerken in Opsterland een vragenlijst gestuurd om inzicht te krijgen in diverse aspecten van de kerkgebouwen. Vragen gingen onder meer over de staat van onderhoud, de financiële vooruitzichten, praktische zaken zoals het nevengebruik en de inrichting, over de activiteiten binnen het kerkgebouw, maar ook over verduurzaming. De resultaten van de deelonderwerpen worden hieronder uiteengezet. De respons op de vragenlijst was hoog: de gegevens van 32 kerken zijn ingevuld 97%). Van slechts 1 kerkgebouw, de Sint Martenskerk in Beetsterzwaag, zijn geen gegevens bekend. Uit de ontvangen gegevens is een zeer duidelijk beeld te schetsen van de problematiek en vragen die er leven onder de kerkeigenaren.

Inrichting, bouwaspecten en bouwkundige conditie

Van de 32 kerken zijn er 15 kerken zonder toren. Er zijn 13 kerken waarbij de toren in bezit is van dezelfde eigenaar als het schip van de kerk. De gemeente Opsterland is eigenaar van 4 kerktorens: de Mattheuskerk van Langezwaag, de Hippolytuskerk van Olterterp, de middeleeuwse Petruskerk in Ureterp en de Martenskerk van Beetsterzwaag. In 23 kerken is er nog een orgel aanwezig (72%), in de andere 9 kerken is deze reeds verwijderd. Opvallend is dat er ook in enkele herbestemde kerkgebouwen nog steeds een orgel aanwezig is: in een kerkgebouw dat herbestemd is als woning (Brouwerswal 58 te Gorredijk) en in een zorglocatie waar dagbesteding georganiseerd wordt (Binnenwei 8 in Hemrik).

Kerkje aan de **Binnenwei 8, Hemrik**. Thans in gebruik als zorglocatie voor dagbesteding.
(Foto interieur rechts. Bron: Facebookwebsite De Weefplaats van Stichting Schouder aan Schouder)

Over de bouwkundige staat van het kerkgebouw is het grootste deel van de eigenaren positief. Geen enkel kerkgebouw verkeert in slechte of zeer slechte staat. Slechts een eigenaar geeft aan dat zijn kerkgebouw in matige staat verkeerd. Voor 10 kerken geldt dat zij gezien worden als in redelijke staat, en voor 20 kerkgebouwen dat zij in goede staat verkeren.

Er wordt van 11 kerkgebouwen verwacht dat het kerkgebouw binnen 10 jaar ingrijpend onderhoud nodig heeft of gerestaureerd moet worden. Voor de andere 21 kerkgebouwen geldt deze verwachting niet.

Van de 22 kerkgebouwen waar regelmatig kerkdiensten worden gehouden, hebben er 16 aan- of ingebouwde nevenruimten en hebben er 21 een keukenvoorziening ingebouwd. Alle 22 kerken hebben inpandige toiletvoorzieningen. Het aantal beschikbare zitplaatsen om een dienst bij te wonen varieert van 110 tot 700 plekken. Er zijn 7 kerkgebouwen waar 110 tot 140 zitplaatsen aanwezig zijn. Maar liefst 5 kerkgebouwen hebben 150 zitplaatsen en in 1 kerkgebouw is er sprake van 160 zitplaatsen. Er zijn 5 kerkgebouwen die 200 tot 250 zitplaatsen hebben. Dan is er nog 1 kerkgebouw met 300 zitplaatsen, 1 kerkgebouw met 330 zitplaatsen en nog eens 1 kerkgebouw met 400 plekken. En er is 1 kerkgebouw met maar liefst 700 zitplaatsen. Het is bekend van 20 kerkgebouwen waar de zitplaatsen zich bevinden. Er zijn 11 kerkgebouwen die geen zitplaatsen hebben op de galerij. Voor 5 kerkgebouwen gaat het om 8 tot 20 zitplaatsen in de galerij en twee kerkgebouw hebben 50 en 105 plekken beschikbaar in de galerij. Van 21 kerkgebouwen is bekend dat zij gebruik maken van vaste banken. In 7 kerkgebouwen zijn er geen vaste banken aanwezig. Het aantal zitplekken op de vaste banken varieert van slechts 10 plaatsen tot 250 plaatsen.

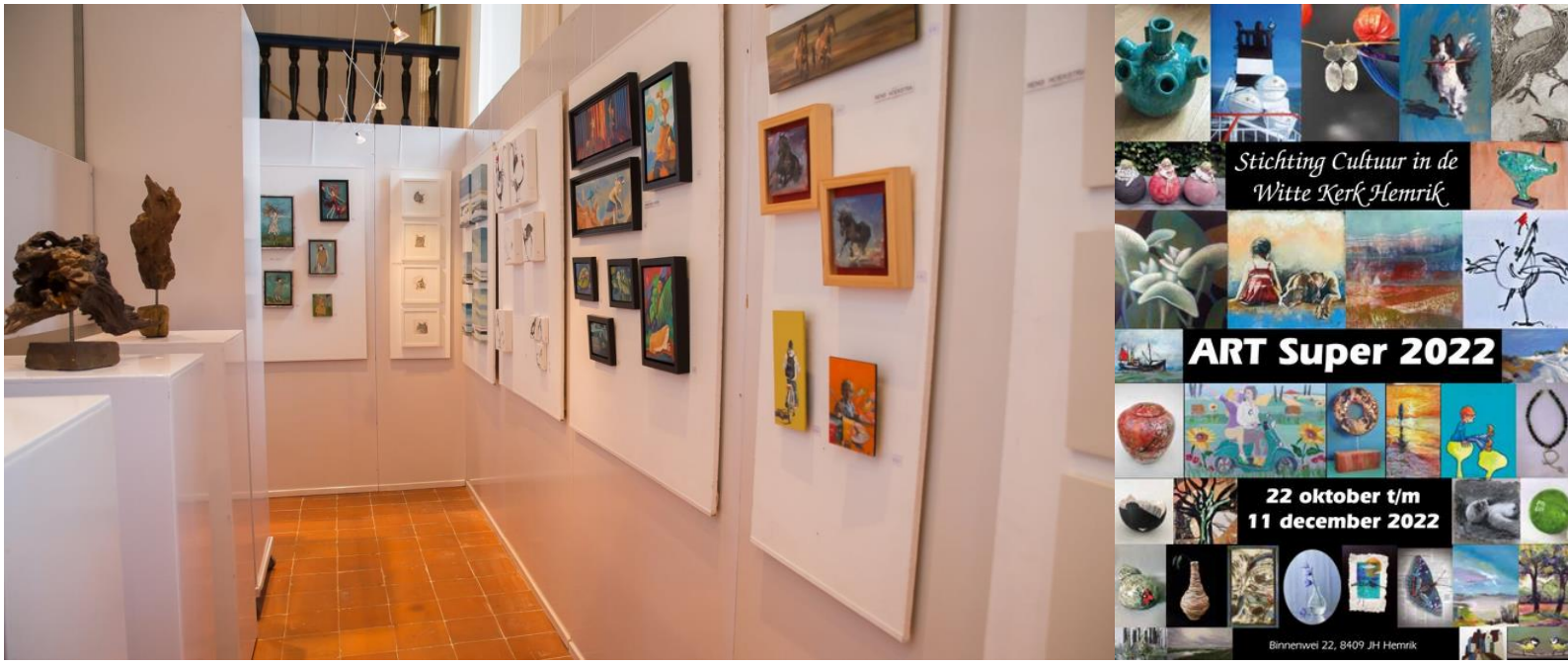

Interieur met vaste zitplaatsen van de **gereformeerde kerk** aan de Merkebuorren 34**, Wijnjewoude.**

Kerkelijk gebruik en herbestemde kerkgebouwen

In totaal 12 kerkgebouwen zijn sinds 1975 in zijn geheel niet meer in gebruik als kerk. Opvallend is dat er tussen 1990 en 1996 een nieuwe functie gevonden werd voor vier kerkgebouwen. In de jaren ’00 gold dit slechts voor één kerkgebouw. Tussen 2012 en 2020 kregen een zestal kerkgebouwen een nieuwe functie en werden herbestemd. Hieruit zou geconcludeerd kunnen worden dat er vooral in het laatste decennium een afname van het aantal kerkbezoeken plaatsvindt. Als deze trend zich doorzet, en daarmee de landelijke trend volgt, is het aannemelijk dat er de komende jaren meer kerkgebouwen in aanmerking komen voor herbestemming, voor nevengebruik of een nieuwe functie zullen krijgen.

Van de 32 kerken worden er nog 20 gebruikt voor reguliere kerkdiensten. Twee kerken worden alleen nog voor rouw- en trouwdiensten gebruikt. De overige 10 worden niet langer gebruikt voor kerkdiensten. Van de 20 kerken waar nog kerkdiensten gehouden worden, zijn er 12 kerkgebouwen die ook voor niet-kerkelijke doeleinden gebruikt worden. Het gaat hierbij om onder meer het bieden van ruimte voor verenigingen, het gebruik als trouwlocatie, voor concerten en commerciële zaalverhuur. Ook worden er open dagen voor kerkgebouwen gehouden, wordt er opendeur gehouden, zodat geïnteresseerden een kerkgebouw kunnen bezoeken en wordt het gebouw gebruikt als stemlocatie. Daarnaast worden de kerken gebruikt als nazitruimte na de kerkdienst om koffie te drinken, of worden verhuurd voor periodieke vergaderingen, begrafenissen, trouwerijen en feesten. In de Witte Kerk van Hemrik wordt er jaarlijks een kunstverkooptentoonstelling georganiseerd.

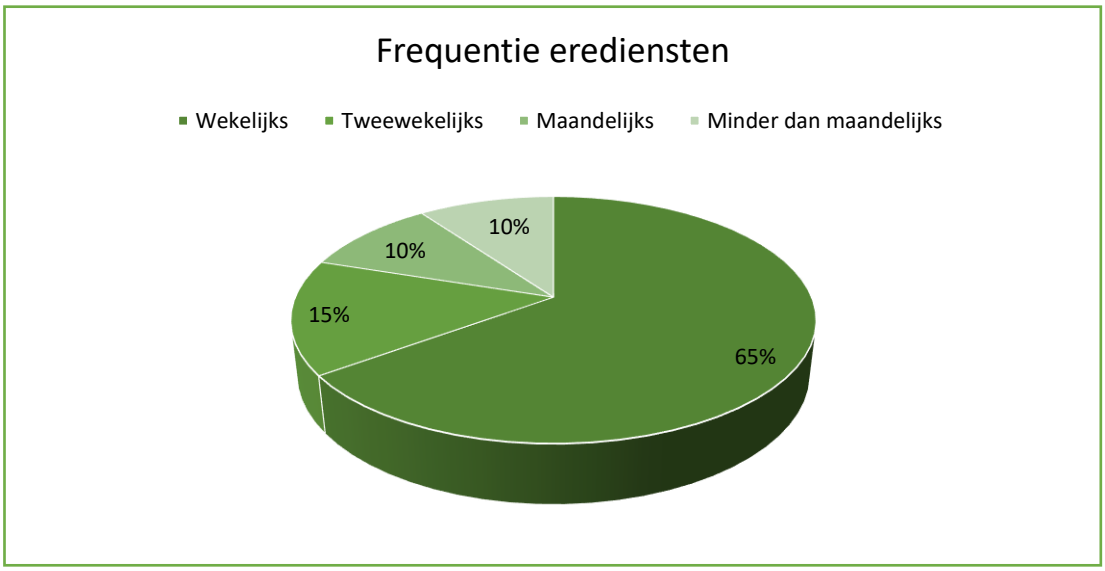
Impressie van de kunsttentoonstelling in de **Witte Kerk** van **Hemrik** in 2018 en flyer van de **ART Super 2022.**
Bron foto: SA! https://www.sa24.nl/nieuws/cultuur/18577/succesvolle-opening-art-super

Er zijn 22 van de 32 kerkgebouwen die door de eigenaren beschouwd worden als zijnde redelijk tot goed geschikt voor nevengebruik. Voor de twaalf kerkgebouwen die gezien worden als matig, slecht of niet geschikt voor nevengebruik, komt dat met name doordat het interieur beperkingen oplegt, bijvoorbeeld de aanwezigheid van vaste banken of bijzondere

elementen of het ontbreken van een invalidenuitgang, of door het hebben van een nieuwe functie die het gebouw niet langer geschikt maakt voor diensten. Voor 6 van de 8 kerkgebouwen waar geen nevenactiviteiten plaatsvinden, is er weleens de vraag gesteld of het kerkgebouw gebruikt zou mogen worden voor nevenactiviteiten.

Ledentallen en de erediensten

Op 1 januari 2022 telde elke kerkelijke gemeente minstens 11 of meer leden of parochianen. Van kerken waar nog kerkdiensten gehouden worden had er slechts een kerk tussen de 11 en 50 leden en nog eens een kerk tussen de 51 en 100 leden. Er zijn drie kerken dit op dit moment tussen de 101 en 200 leden hadden, en ook drie kerkelijke gemeenten die tussen de 201 en 300 leden telden. Maar liefst 8 kerkelijke gemeenten telden tussen de 301 en 600 leden, en 4 kerkelijke gemeenten telden zelfs 601 of meer leden of parochianen.

In 13 kerkgebouwen worden wekelijks erediensten gehouden, in 3 kerkgebouwen is daarvan tweewekelijks sprake. Voor 2 kerkgebouwen geldt dat er maandelijks een dienst gehouden wordt en in nog 2 andere kerkgebouwen wordt aangegeven dat de frequentie ‘anders’ is, wat enkele keren per jaar betekent. In de periode 2020-2022 speelde Covid-19 een grote rol bij het organiseren van bijeenkomsten. De cijfers van het gemiddelde aantal bezoekers van een kerkdienst in tijden dat er geen corona heerst, worden als volgt geschetst: van de twintig kerkgebouwen waar nog regelmatig kerkdiensten gehouden worden, variëren de bezoekersaantallen per kerkdienst. Drie kerkgebouwen ontvingen gemiddeld tussen de 11 en 25 bezoekers. Voor 5 kerkgebouwen lag het gemiddelde bezoekersaantal tussen de 26 en 50 aanwezigen. Acht andere kerkgebouwen ontvangen per kerkdienst tussen de 51 en 100 bezoekers en nog eens vier kerken hebben een gemiddeld bezoekersaantal per kerkdienst dat tussen de 101 en 200 ligt. Slechts een kerk heeft een gemiddeld bezoekersaantal van 301 of meer per dienst.

Kijkend naar de toekomst wordt er door de eigenaren van 12 van de kerkgebouwen aangegeven dat de verwachting groot is dat kerkgebouw nog steeds in gebruik is voor de eredienst over 10 jaar. Voor vier kerkgebouwen wordt de kans dat het kerkgebouw over 10

jaar nog in gebruik is voor de eredienst redelijk groot geschat. Eigenaren van drie kerkgebouwen schatten die kans in als matig, en voor twee andere kerkgebouwen geldt dat deze verwachting klein tot zeer klein is. Dat zou kunnen betekenen dat er de komende 10 jaar zo'n 4 kerkgebouwen een nieuwe functie kunnen vervullen en mogelijk in aanmerking komen voor herbestemming.

De laatgotische **kerk** van **Duurswoude** aan het Breeberchspaed 1 in Wijnjewoude is omringd door een kerkhof. Aan de linkerzijde op de foto zijn de **hartvormige ijzeren graftekens** zichtbaar, die van bijzondere cultuurhistorische waarde zijn.

Begraafplaatsen

Bij 23 van de 33 kerkgebouwen ligt geen begraafplaats. Bij 10 kerkgebouwen is er nog wel een begraafplaats aanwezig. Daar waar een begraafplaats aanwezig is, wordt er ook nog begraven. Van deze 10 begraafplaatsen is in 7 van de 10 gevallen de kerkeigenaar ook de eigenaar van de begraafplaats. In 3 gevallen is dat niet zo en is de begraafplaats in eigendom van een stichting, derde of particulier.

Instandhouding gebouw en financieel draagvlak

Van de 20 kerken die nog in gebruik zijn voor kerkdiensten is de verwachting voor een daarvan dat de inkomsten voor de instandhouding van het gebouw nog voldoende zullen zijn voor een periode van minder dan 5 jaar. Voor 5 kerkgebouwen is de verwachting dat er nog genoeg inkomsten zullen zijn voor de instandhouding van het gebouw voor een periode van 6 tot 10 jaar. Het grootste deel van de kerkgebouwen verwacht de komende 10 jaar niet in de problemen te komen om de instandhouding van het gebouw te kunnen financieren. Voor 12 van de 20 kerkgebouwen is het dan ook een realistisch perspectief dat de kerkelijke functie behouden blijft, zo blijkt uit de vragenlijst. Bij 7 kerkgebouwen wordt ervan uitgegaan dat er een nevenfunctie aan te pas zal moeten komen om voldoende inkomsten te

genereren. Voor slechts 1 kerkgebouw is de verwachting dat het gebouw vrijgegeven zal worden voor een andere functie. In een enkel geval zijn er plannen om samenwerking te zoeken met eigenaren van andere kerkgebouwen, zoals bijvoorbeeld in het geval van de Piterkerk en de Ontmoetingskerk in Gorredijk. Op termijn zouden dan de erediensten in Gorredijk kunnen plaatsvinden en de bijzondere diensten in Lippenhuizen. Omdat er nog een begraafplaats rondom de kerk ligt waar nog actief begraven wordt, heeft het de voorkeur om de kerkelijke functie van het gebouw te behouden.

Om een kerkgebouw goed te kunnen onderhouden worden er op verschillende niveaus regelingen getroffen, subsidies geboden en laagrentende leningen afgesloten. Van de 32 kerkgebouwen is er voor 24 gebouwen in de afgelopen 5 jaar echter geen gebruik gemaakt van aanvullende middelen voor onderhoud of restauratie. Van twee kerkgebouwen is het onbekend of dit het geval is geweest. Van 6 kerkgebouwen is bekend dat er wel gebruik gemaakt is van enkele mogelijkheden om onderhoud of restauratie uit te voeren. Hierbij ging het met name om rijkssubsidies, provinciale subsidies, het Cultuurfonds of (grote) particuliere bijdragen. De grootste problematiek waar kerkeigenaren tegenaanlopen, kunnen worden samengevat in de volgende punten:

- Hoge energieprijzen en aflopen van het energiecontract, waarna men gebonden is aan een flexibel contract. Een kerk heeft doorgaans een ander energieverbruik dan een huishouden: veel gas en weinig elektra. Soms betekent dit een verdriedubbeling van de stookkosten.
- Kosten die komen bij de noodzaak om te isoleren.
- Kosten om de gebouwen te onderhouden.
- Uitgesteld c.q. achterstallig onderhoud en veroudering van vooral het exterieur van de kerk. Gevels en voegen moeten gerestaureerd worden, dakbeschot en panlatten vervangen, goten die vervangen moeten worden etc.
- Hoge kosten die een monumentenstatus met zich meebrengt en verduurzaming bemoeilijkt.
- Sterk teruglopende ledenaantallen, vergrijzing, weinig nieuwe, jongere leden en dus minder inkomsten.
- Minder mensen beschikbaar die zich voor langere tijd kunnen inzetten voor onderhoud en administratie van kerk en begraafplaats.
- Afname van vrijwilligers en moeite om nieuwe, jongere vrijwilligers te vinden.

Verduurzaming

Uit de vragenlijst komt naar voren dat veel kerkeigenaren bezig zijn met de verduurzaming van hun kerkgebouwen. Zo zijn er voor 18 van de 32 kerkgebouwen plannen om de komende 5 jaar te verduurzamen, bijvoorbeeld door isolerende maatregelen uit te voeren. De stappen die genomen worden om de kerkgebouwen te verduurzamen lopen zeer uiteen. Enkele voorbeelden zijn het plaatsen van dubbele beglazing en vervangen van oude beglazing, spouwmuurisolatie, het aanbrengen van gedeeltelijke dakisolatie, de installatie van

warmtepompen of een hybride pomp, het aanbrengen van tonzon vloerisolatie, wollen dakisolatie, het doen van aanpassingen in het verwarmingssysteem en de aanleg van zonnepanelen. Ook wordt benoemd dat men in sommige gevallen wel verduurzamen wil, maar dat dat met een kerk uit de dertiende eeuw erg lastig gevonden wordt en dat er met een monument maar beperkte mogelijkheden zijn.

Klimaat en energie

De ontwikkelingen die zich vooral in 2023 voordoen op het gebied van klimaat en energie zijn van grote invloed op de instandhouding van de kerkgebouwen, naast een algemene teruggang in het aantal kerkleden en opties om vrijwilligers in te zetten. Isolerende maatregelen helpen wel om het verbruik omlaag te brengen, maar het verbruik blijft doorgaans hoog door de eigenheid van kerkgebouwen. Uit adviezen van energiedeskundigen die door een kerkeigenaar ingeschakeld werden, bleek dat er weinig opties waren om hiermee om te gaan. Er kon bijvoorbeeld gewacht worden op het omzetten van het gasleidingnetwerk naar waterstof of er kon overgestapt worden op het gebruik van warmtepompen. Het nadeel is echter dat dan het gehele warmtesysteem aangepast moet worden. Dit kost veel en heeft een lange terugverdientijd. Duidelijk is dat de kosten die het energieverbruik met zich meebrengen een obstakel vormen voor kerkeigenaren.

Vernieuwde, kunststoffen raampartijen in de in Delftse School stijl gebouwde kerk van de **Voortgezet Gereformeerde Kerk** in **Frieschepalen**. Er is gebruik gemaakt van diverse technieken, zodat de raampartijen het oorspronkelijke uiterlijk hebben behouden. In de ramen zijn glas-in-lood details alsook glasgravures met Bijbelse voorstellingen verwerkt.

Oplossingen

In 17 beantwoordde vragenlijsten worden oplossingen benoemd. Kerkeigenaren geven aan dat zij ermee geholpen zouden zijn als de gemeente enige subsidie beschikbaar zou stellen voor verduurzaming, isolerende maatregelen en restauratie. Ook zou de gemeente kunnen bijdragen door ruimten te huren en op die manier meehelpen inkomsten te genereren. Bijstaan hoeft echter niet alleen op financieel vlak, maar kan ook bestaan uit adviezen en het inzetten van deskundigheid. Een kerkeigenaar geeft aan dat de wens bestaat om hun begraafplaats (Oud Beets) over te dragen aan de gemeente, zodat die het onderhoud op zich kan nemen. De eigenaar van de Piterkerk te Lippenhuizen heeft samen met Stichting Alde Fryske Tsjerken (SAFT) bekeken of zij het kerkgebouw en de begraafplaats kunnen overnemen. Door de hoge bruidsschat blijkt dit echter niet mogelijk. Zij geven aan dat zij het onderhoud van de begraafplaats alsook de administratie van de kerk en de begraafplaats graag over zouden dragen aan de gemeente en vragen de gemeente om mee te denken over oplossingen.

De **rooms-katholieke kerk** in **Gorredijk**.
Fragment van de achterzijde met glaswand en
deel van de klokkenstoel.

Conclusies uit de enquête

Het probleem van leegkomende kerken is er nauwelijks (meer) in Opsterland.

Meer dan de helft (60%) van alle kerkeigenaren geeft aan dat een realistisch perspectief voor de komende tien jaar voor hen de voortzetting van de kerkelijke functie is, en 35% stelt dat dit een kerkelijke functie met nevenfunctie zal zijn. Slechts bij 1 kerk komt het 'vrijgeven voor een andere functie' binnen tien jaar aan de orde.

Hoewel de bouwkundige staat van de kerken op dit moment goed is, wordt er de komende jaren wel groot onderhoud verwacht. In elk geval voor gebouwen met monumentenstatus is er subsidie te verkrijgen, waarvoor men de wegen nog niet helemaal lijkt te kennen of te willen benutten.

Zo'n 94% van de kerkeigenaren geeft aan dat de bouwkundige staat van hun kerkgebouw redelijk tot goed is. Wel geeft 34% van de kerkeigenaren aan dat er binnen tien jaar wel ingrijpend onderhoud c.q. restauratie dient plaats te vinden. Slechts 19% van de kerkeigenaren zegt de laatste jaren gebruik te hebben gemaakt van aanvullende middelen voor onderhoud en/of restauratie. Aangezien de helft hiervan van overheidssubsidies kwam en het percentage rijksmonumenten 33% is, lijkt het erop dat de mogelijkheden van overheidssubsidies niet volledig worden benut dan wel dat er geen aanspraak op hoeft te worden gemaakt.

Er is een informatie- en ondersteuningsbehoefte bij kerkeigenaren, vooral op het vlak van duurzaamheid c.q. verduurzaming.

Uit de vragenlijst blijkt dat de problemen en uitdagingen vooral liggen in het onderhoud en met name bij de verduurzaming van de kerk. De hoogte van de energierekening speelt hierbij nadrukkelijk een grote rol, maar ook de wens van verduurzaming in de richting van de maatschappij. Verduurzaming draagt immers bij aan het toekomstige gebruik; dankzij duurzaamheidsaanpassingen blijft een monument functioneel en behoudt daarmee zijn vastgoedwaarde. De energietransitie neemt echter een grote vlucht en vormt daarmee ook een uitdaging voor het gebouwde erfgoed en kerken in het bijzonder. Of het nu energie besparen of energie opwekken is, of klimaatbeheersing c.q. ventilatie, er zijn ingrepen nodig voor verduurzaming. Daarbij is het altijd zoeken naar een balans.

Veel niet-kerkelijk nevengebruik vindt al plaats, maar dit zou met goede voorlichting, indien wenselijk, wellicht kunnen worden opgeschroefd om meer inkomsten te genereren.

Meer dan de helft van de kerkgebouwen wordt ook gebruikt voor niet-kerkelijke doeleinden. De beschikbare (neven-)ruimten worden vooral beschikbaar gesteld aan verenigingen, voor concerten, voor commerciële zaalverhuur en als trouwlocatie. Driekwart van de kerkeigenaren waar dit nevengebruik nog niet in de kerk plaatsvindt, is weleens benaderd om het kerkgebouw beschikbaar te stellen voor niet-kerkelijke nevenactiviteiten. Hierbij denkt bijna 20% van de kerkeigenaren dat hun kerkgebouw niet of slecht geschikt is voor nevengebruik, hoofdzakelijk vanwege het interieur.

Problemen waarbij aan financiële hulp van gemeente Opsterland wordt gedacht, lijken zich qua onderhoud en restauratie te beperken tot de kerken zonder monumentale status en tot verduurzamingsmaatregelen in het algemeen bij alle kerken.

Uit de antwoorden op de enquêtevragen met betrekking tot de problemen en oplossingen die men ziet, komt naar voren dat men het onderhoud en de verduurzaming van de kerk toch wel een probleem vindt en dat enige financiële ondersteuning onder andere van de gemeente wordt verwacht. Tegelijkertijd is vast te stellen dat de kerkeigenaren van de kerken met een monumentenstatus het subsidiespoor redelijk weten te vinden. Voor alle kerken geldt een uitdaging op het gebied van duurzaamheid. Dit loopt uiteen van een wens om subsidiering van isolerende maatregelen tot investeringen in complete verduurzaming van het pand. Er zou meer voorlichting over de (financiële) mogelijkheden kunnen worden gegeven.

Interieur **Sint Piterkerk** in **Lippenhuizen**. Links in houtsnijwerk de namen van de vroegere predikanten.
Inzet: gerestaureerde herenbank met kroonluchter.

6 Bijeenkomsten

Gesprekken met kerkeigenaren

De **Dorpskerk,** ook bekend als de **Sint Martenskerk, Beetsterzwaag**

Uitkomsten van de bijeenkomst

In samenwerking met Stichting Steunpunt Monumentenzorg Fryslân is er op 7 juni 2023 een eerste bijeenkomst georganiseerd om in gesprek te gaan met de eigenaren van de kerkgebouwen. Tijdens deze avond waren er ruim 25 mensen aanwezig die verschillende kerkgenootschappen vertegenwoordigden. Het doel was om te ontdekken wat er leeft onder de eigenaren van de gebouwen, een dieper gesprek te kunnen voeren over de problematiek die zij ervaren bij de instandhouding van het gebouw alsook onze rol als gemeente bij het proces te verduidelijken en ervoor te zorgen dat kerkeigenaren met elkaar in gesprek raken, gezien de gedeelde onderwerpen waar men mee te maken heeft. Tijdens de bijeenkomst was er tijd voor een kennismaking onderling, kwam de landelijke en lokale problematiek rond de instandhouding van kerkgebouwen aan de orde, werd er een presentatie gegeven over de uitkomsten van de vragenlijst, werden de kerkeigenaren om input gevraagd en werd gepresenteerd wat de gemeente tot nu toe heeft gedaan met de resultaten van de enquête.

Uit de dialoog van die avond kwam naar voren dat de uitkomsten en aanbevelingen over het algemeen onderschreven werden. In Fryslân is de actie KlimOp gaande om energiescans te laten doen bij klein maatschappelijk vastgoed. Ook is er landelijk de regeling Dumava om een scan of uitwerking te kunnen subsidiëren. Deze geldt nu ook voor religieuze instellingen. Er wordt ook de vraag gesteld of het wel bekend is dat men ook de energiebelasting deels terug kan krijgen, met terugwerkende kracht tot vijf jaar geleden.

Ook wordt gevraagd hoe de gemeente omgaat met zonnepanelen: het hangt er vanaf wat de beschermde status is van de kerk. Het beleid, zowel op rijksniveau als provinciaal niveau, verschuift langzaam naar zoveel mogelijk meewerken. Soms zijn de monumentale belangen echter zo groot, dat overwogen moet worden om de panelen elders te plaatsen, bijvoorbeeld in de tuin of op een ander dak van een bijgebouw, of door mee te doen aan een energiecollectief in de buurt.

Impressie van de eerste bijeenkomst in het kader van de visie religieus erfgoed, gehouden op 7 juni 2023 in de **Sint Hippolytuskerk** te **Olterterp**.

Een kerk, de eerdergenoemde Sint Piterkerk van Lippenhuizen, zit in het proces van afstoting. Er ligt ook een begraafplaats omheen. Overname door Stichting Alde Fryske Tsjerken is ten tijde van deze bijeenkomst al uitgesloten. Mogelijke oplossingen liggen in overname door een dorpsstichting als daar animo voor is binnen het dorp, of een nieuwe bestemming en verkoop. In Appingedam is een voorbeeld van vier kerken die door de goede onderlinge contacten in een soort 'carrousel' hebben gewisseld, waardoor ze allemaal op een nieuwe locatie naar tevredenheid verder konden. Er zijn begraafplaatsen die in stichtingsvorm verder gaan, los van de kerk. Als er nog actief begraven wordt, kan dit positief zijn voor de exploitatie voor een stichting zijn. Vertegenwoordiger van de Sint Hippolytuskerk van Olterterp, die in bezit is van Stichting Alde Fryske Tsjerken, geeft aan dat de plaatselijke commissie ook hier de exploitatie maar moeizaam rond krijgt, terwijl de stichting zelf wel positief 'draait'. Een tip is de Van Teyens Fundatie, die financieel kan ondersteunen bij maatschappelijke projecten. Dit kan ook van belang zijn voor kerken, om behoud van cultuurhistorie te stimuleren, zoals orgelrestauratie.

Kerkeigenaren missen vaak een goede informatiestroom over de subsidie-voorzieningen: wanneer lopen deze, waar kun je hierover meer informatie vinden en hoe blijf je zo goed mogelijk op de hoogte? Hoe kunnen we de informatie hierover makkelijker vinden? Er werd benoemd dat het zou helpen als de gemeente hierbij kan ontzorgen. Kerkeigenaren zagen hierin een rol voor de gemeente weggelegd. Er is behoefte aan een goed overzicht van lopende en komende subsidies dat makkelijk te raadplegen is, en aan het tijdig ontvangen van informatie hierover. Een voorstel van de kerkeigenaren was dan ook om hiervoor een website aan te maken en eventueel een mailinglist, zodat wetenswaardigheden op een effectieve manier bij alle betrokkenen terecht komen. De gemeente kan hierbij een coördinerende rol spelen.

Er werd aangegeven dat sommige kerken te maken hebben met begraafplaatsen die men niet meer op niveau kan onderhouden. Ook hierin zien de kerkeigenaren een ondersteunende rol voor de gemeente: kan de gemeente begraafplaatsen overnemen of meedenken met andere oplossingen om die te behouden? Van de bijeenkomst is een verslag opgesteld, dat naar alle betrokkenen toegestuurd is. Het verslag is opgenomen in bijlage 3.

7 Vervolg op de kerkenvisie

Bevindingen en vervolgacties

De **Witte Kerk** van **Hemrik**

Kerkbesturen en de gemeente

De eigenaar van het gebouw, niet zelden het kerkbestuur, bepaalt de toekomst van de kerk. De eigenaar is bepalend en richtinggevend. De gemeente Opsterland heeft een bescheiden rol. Zij is gesprekspartner en is graag bereid om mee te denken en indien gewenst te adviseren. Daarnaast heeft zij een formele juridische rol, onder andere waar het gaat om functiewijzigingen of het verlenen van vergunningen. Op basis van de gesprekken en de vragenlijst die ingevuld is door de eigenaren van de kerkgebouwen en de bevindingen die daaruit naar voren zijn gekomen, wil de gemeente Opsterland de volgende stappen nemen om een bijdrage te leveren aan het behoud van de kerkgebouwen voor de toekomst.

- *Een vast aanspeekpunt binnen de gemeente*

  Er wordt een aanspreekpunt ingesteld waar kerkeigenaren terecht kunnen voor hun vragen en plannen. De vragen die gesteld worden kunnen gaan over regulier onderhoud, restauratie, duurzaamheid, beheer, gebruik, vergunningprocedures of functiewijzigingen. Het aanspreekpunt zorgt er intern voor dat de vraag of het plan bij de juiste afdeling of medewerker terechtkomt, of kan verwijzen naar externe organisaties, bedrijven of personen buiten de gemeente. Wat betreft de ‘ruimtelijke problematiek’ is het immers van belang dat er vroegtijdige bespreking plaatsvindt en wordt doorgeleid naar de juiste medewerkers. Dit past in het denken en handelen conform de aanstaande Omgevingswet. Bovendien hoeft daarvoor niet een nieuwe (overleg)structuur te worden opgezet, aangezien kan worden aangesloten op de in ontwikkeling zijnde intaketafels en omgevingstafels in het kader van diezelfde wet. Specifieke instrumenten, zoals een kerkenpaspoort, lijken hier niet te hoeven worden ontwikkeld. De keuzes in het afstotingsproces waarbij dat een hulpmiddel is, zullen in Opsterland nog slechts sporadisch voorkomen.

- *Jaarlijks kerkenoverleg*

  Er wordt een jaarlijkse bijeenkomst georganiseerd, waarin informatie en kennis wordt gedeeld en actuele vraagstukken aan de orde kunnen worden gesteld en/of een specifieke bijeenkomst over duurzaamheidsmaatregelen in kerkgebouwen, met allerlei experts op dit vlak voor alle kerkeigenaren in gemeente Opsterland als dit gewenst is. Zo worden niet alleen de kerkeigenaren dieper meegenomen in de materie, maar krijgen zij ook de kans om op een toegankelijke wijze vragen te stellen aan vakmensen met daarbij ruimte voor hun eigen specifieke situatie.

- *Meer kerkgebouwen verdienen bescherming als monument*

  Anders dan de andere twee OWO-gemeenten (Ooststellingwerf en Weststellingwerf) en de buurgemeenten Smallingerland en Heerenveen, kent de gemeente Opsterland (nog) geen gemeentelijke monumenten. Ook binnen Opsterland zijn er echter kerken die mogelijk voldoen aan die kwalificatie. Zowel vanuit het oogpunt van gelijkwaardigheid in de regio als uit het oogpunt van gemeentelijke invloed op de ruimtelijke kwaliteit (in de Omgevingswet is straks sprake van de ‘omgeving van het monument’), is een inventarisatie en waardering van het erfgoed in Opsterland wenselijk. Met het voornemen om gemeentelijk monumentenbeleid te voeren, zal er bijzondere aandacht geschonken worden aan de cultuurhistorische waarde van

kerkgebouwen binnen Opsterland. In 2023 wordt bovendien gestart met het project Post-65 erfgoed, waarbij er gekeken wordt of er ook gebouwen uit de periode 1965-2000 van monumentale waarde zijn. Dit project wordt de komende jaren uitgerold in diverse Friese gemeenten in samenwerking met Provinsje Fryslân en Stichting Steunpunt Monumentenzorg Fryslân.

Gebrandschilderd raam. Katholieke kerk **Christus Licht der wereld**, **Gorredijk**.

(Bron: www.kerkfotografie.nl)

- *Verduurzaming en de verduurzamingsregeling*

Gemeente Opsterland streeft ernaar in 2035 een energieneutrale gemeente te zijn en vindt dat ook kerken niet achter kunnen blijven in de energietransitie. Een kerkgebouw dat een groot deel van de week niet gebruikt wordt, is echter niet duurzaam. Daarom wil gemeente Opsterland intensiever gebruik van kerkgebouwen stimuleren door middel van adviseren, ondersteunen en te faciliteren op het vlak van verduurzaming. In de zomer van 2023 werd er bovendien een verduurzamings-regeling getroffen voor maatschappelijk vastgoed. Er is besloten dat ook kerken met een religieuze en maatschappelijke functie hiertoe gerekend kunnen worden. De verduurzamingsregeling betreft de verduurzaming van het gebouw. Dat kan zijn door het vervangen van installaties, isoleren van dak, muren en vloer, dubbele beglazing, LED-verlichting, bewegingssensoren en allerlei andere maatregelen om het energieverbruik te verlagen. De subsidie bedraagt 40% van de totale verduurzamingskosten met een minimum van €500 tot maximaal €40.000. Er moet dus nog wel zelf geïnvesteerd worden en/of andere fondsen aangeschreven worden. In augustus 2023 is de regeling in werking getreden. De regeling is van toepassing op verduurzamingsmaatregelen die tussen 1 januari 2022 en 31 december 2023 uitgevoerd zijn. Om kerkeigenaren te informeren over de (on)mogelijkheden van verduurzaming van kerkgebouwen en om kennis uit te wisselen, wordt er voorgesteld om jaarlijks een bijeenkomst te organiseren voor kerkeigenaren waarin onder meer de verduurzaming van kerkgebouwen centraal staat.

- *Tegemoetkoming in de energiekosten*

De prijsstijgingen van de energiekosten maakt dat het voor kerken lastiger is om de energierekening te betalen. De grootte van het gebouw, de bouwstijl en het materiaalgebruik spelen daarin een rol. Gemeente Opsterland wil voor deze problematiek enige verlichting bieden. Daarom is er een subsidieregeling ontwikkeld om tegemoet te komen aan de energiekosten voor maatschappelijke organisaties binnen Opsterland, waartoe ook kerkgebouwen gerekend worden. Het verschil tussen de variabele energiekosten in 2019 en 2022 en 2023 wordt als tegemoetkoming uitgekeerd. Hieraan zijn enkele voorwaarden verbonden, zoals het hebben van een exploitatietekort. Augustus 2023 is de regeling van kracht geworden. Aanvragen voor deze subsidie kunnen ingediend worden tot en met 31 maart 2024.

- *Ondersteuning door gemeente Opsterland en informatievoorziening*

De informatiebehoefte van de kerkeigenaren enerzijds en de duurzaamheids-doelstellingen van de gemeente anderzijds, maken dat met name op dit gebied ondersteuning zou kunnen en moeten plaatsvinden. Niet zozeer in financiële zin, maar in de vorm van informatie en kennisuitwisseling. Het aanspreekpunt kan daarin als spil worden gebruikt. Uiteraard zou maatwerk voorop moeten staan, aangezien

elke situatie specifiek is en een-op-een gesprekken in een vertrouwelijke sfeer wenselijk en nodig zijn. Tijdens de bijeenkomst kwam bovendien naar voren dat er behoefte is aan meer en betere informatievoorziening over subsidies en andere regelingen waar kerken mogelijk gebruik van kunnen maken. Er wordt een gebruiksvriendelijke gemeentelijke (erfgoed)website opgezet en er wordt een mailinglijst ingesteld om kerkeigenaren te kunnen informeren wanneer er subsidieregelingen zijn waar zij mogelijk baat bij hebben. In bijlage 5 is een overzicht samengesteld van nuttige adressen en organisaties die hulp kunnen bieden bij onder meer onderhoud, restauratie, verbouwing, verduurzaming en herbestemming.

- *Herbestemming en/of nevenbestemming*

  Voor alle gebouwen geldt dat leegstand zorgt dat verpaupering van gebouwen in een stroomversnelling komt, leidt tot achterstallig onderhoud en uiteindelijk in verval raken. Bovendien ontstaat er een risico op vandalisme en andere ongewenste activiteiten. Het doel is daarom om leegstand te voorkomen. Voor kerken die in religieus gebruik zijn geldt dat we de functie als gebedshuis zo lang mogelijk willen behouden, eventueel in combinatie met nevengebruik. In sommige gevallen is de kerkgemeenschap echter niet meer in staat om in het onderhoud van de kerk te voorzien, bijvoorbeeld doordat het aantal leden is afgenomen. De gemeente adviseert deze kerkgemeenschappen om nevengebruik te onderzoeken. Met de inkomsten die hieruit gegenereerd worden, kan leegstand mogelijk voorkomen worden gedurende een deel van de week en wordt de kerk een plek die voor grotere groepen mensen van belang wordt. De verantwoordelijkheid voor de instandhouding van het gebouw wordt op die manier breder gedragen door een gemeenschap die groter is dan alleen de kerkleden. Daarnaast wordt verkend of en op welke manier het traject voor de herbestemming van kerkgebouwen kan worden versneld, omdat uit ervaringen van eigenaren gebleken is dat dit proces tijdrovend is. In bijlage 4 is een stappenplan uiteengezet dat kan helpen bij het proces van herbestemming. Ook is het zaak om een flexibele en coulante aanpak te hanteren bij het toekennen van een nieuwe bestemming, waarbij het behoud van het kerkgebouw voorop staat. Bij herbestemming is het bovendien van belang dat er rekening gehouden wordt met het voormalige gebruik van het gebouw als gebedshuis, waar veel mensen een band mee hebben.

- *We onderzoeken hoe de stedenbouwkundige en cultuurhistorische waarden van de kerken omschreven en beschermd kunnen worden in het Omgevingsplan*

  De stedenbouwkundige betekenis van de kerken binnen Opsterland varieert. In gemeente Opsterland zijn echte dorpskerken die een centrale structuur innemen in het dorp veelvoorkomend. Voor veel mensen speelt de kerk, en in het bijzonder de kerktoren, een belangrijke symbolische rol: een kerktoren kan fungeren als oriëntatiepunt en herinneringen oproepen omdat kerken een plek zijn van doop, rouw en trouw. Kerken geven aldus betekenis aan de leefomgeving, ook voor niet-gelovigen. Als een kerk haar functie verliest en een nieuwe bestemming krijgt of zelfs gesloopt wordt, dan heeft dit grote impact op de stedenbouwkundige situatie. Gemeente Opsterland wil zorgvuldig omgaan met stedenbouwkundige en cultuur-historische waarden van kerken, zeker wanneer deze een transitie doorlopen. Om

recht te doen aan de stedenbouwkundige en cultuurhistorische waarden van kerkgebouwen, wordt onderzocht op welke wijze deze waarden van kerken kunnen worden omschreven en beschermd in het toekomstige Omgevingsplan. Het Omgevingsplan biedt kansen voor de gemeente om mee te kunnen denken over een passende functie voor vrijkomende kerken. Naar aanleiding van de kerkenvisie zal een beleidsregel opgesteld worden, waarin kaders worden geformuleerd over dit onderwerp.

- *Uitvoering nieuwe waardenstelling kerkinterieurs*

  De waardenstelling van het kerkinterieur is voor veel van de kerken binnen Opsterland verouderd of nog niet uitgevoerd. Het uitvoeren van een waardenstelling kerkinterieurs kost normaliter €960,- per werkdag. Wordt Museum Catharijneconvent ingeschakeld in opdracht van de gemeente om een waardenstelling uit te voeren, dan bedragen de kosten slechts €320,- per werkdag. Met een waardenstelling wordt inzichtelijk welke objecten van het interieur van waarde zijn. Kerkeigenaren krijgen bovendien toegang tot Kerkcollectie Digitaal, de nationale database van religieus erfgoed in situ, en kunnen daar de eigen collectieregistratie inzien en beheren. Museum Catharijneconvent kan, indien er sprake is van een noodzaak om religieuze objecten te verplaatsen, zorgen voor bemiddeling en hulp bieden bij het vinden van een nieuwe geschikte plek en biedt ondersteuning aan eigenaren bij vragen over interieur(stukken). De gemeente kan een waardenstelling van een kerkinterieur laten uitvoeren in samenspraak met de kerkeigenaren. De waardenstelling kan bekostigd worden uit het resterende bedrag dat de gemeente heeft ontvangen om de kerkenvisie op te stellen. Voortvloeiend daaruit kan gekeken worden of een bescherming van het interieur gewenst of passend is in samenspraak met de kerkeigenaar.

- *Overname particuliere begraafplaatsen*

  Binnen gemeente Opsterland zijn vele begraafplaatsen. De meeste begraafplaatsen in het bezit van particulieren zijn bij of rond een kerk gelegen. Er zijn er ook enkele die als zelfstandige eenheid in het landschap liggen. Voor sommige eigenaren blijkt het onderhoud en de administratieve last van een begraafplaats een zodanige druk veroorzaken, niet alleen in financieel opzicht, maar ook op het gebied van onderhoud, dat het behoud in gevaar komt. Gemeente Opsterland stelt in 2023 en 2024 nieuw beleid voor begraafplaatsen op, waarin op deze problematiek wordt ingespeeld. Er worden richtlijnen opgesteld over hoe de gemeente kan bijdragen aan het behoud van dergelijke begraafplaatsen, vooral met het oog op het behoud van de cultuurhistorische waarde.

- *Individuele verzoeken*

  Er zijn enkele specifieke verzoeken binnengekomen, waaronder het verzoek tot de aanleg van meer parkeerruimte, de kap van enkele bomen en hulp bij herbestemming van kerk en begraafplaats. Deze individuele verzoeken zijn reeds uitgezet binnen de organisatie of zijn al behandeld.

8 Kerken in Opsterland

Achtergrondinformatie over de kerkgebouwen

De middeleeuwse **Sint Janskerk** van **Duurswoude, Wijnjewoude**

Plattegrond kerken in gemeente Opsterland

1	(Vm.) Hervormde kerk	12	Christus Licht der wereld	23	Vm. Rehoboth
2	De Mande	13	Ontmoetingskerk	24	Hervormde kerk
3	Sint Martenskerk (Dorpskerk)	14	Eben-Haëzer	25	Gereformeerde Kerk
4	(Vm.) Gereformeerde kerk	15	Witte Kerk	26	(Vm.) Hervormde kerk
5	Ontmoetingskerk	16	(Vm.) Gereformeerde kerk	27	Sint Petruskerk
6	De Paedwizer	17	Mattheuskerk	28	Ontmoetingskerk
7	Voortgezet Gereformeerde Kerk	18	Piterkerk	29	De Levensbron
8	Mariakerk	19	Doarpstsjerke	30	Weinterp
9	Koninkrijkszaal	20	Sint Hippolytuskerk	31	Sint Janskerk
10	(Vm.) Gereformeerde kerk	21	Sint Jakobuskerk	32	Gereformeerde kerk
11	(Vm.) Doopsgezinde kerk	22	Elim	33	Maranathakerk

KERKENSCHETS

(Vm.) Hervormde kerk | Bakkeveen

1

Ligging
In dorpskern

Jaartal
1856

Bouwtype
Driezijdig gesloten zaalkerk

Oppervlakte
148 m²

Denominatie
Nederlands Hervormd

Huidige functie
Wonen

KENMERKEN

Eigenaar	Particulier
Adres, postcode	Tsjerkewâl 8, 9243 JT
Monumentstatus	Geen
Architect	Onbekend
Bouwstijl	Neoclassicisme / eclectisch
Nagelvaste objecten en wandkunst	Gevelsteen met tekst Huis Gods Gevelsteen met diverse namen van betrokkenen bij de financiering en bouw kerk
Begraafplaats	Nee
Terrein	Klein vierkant perceel met gras. Achterzijde afgesloten met schuttingdelen.
Bereikbaarheid en parkeergelegenheid	Aan doorgaande weg gelegen makkelijk te bereiken locatie. Zeer weinig parkeergelegenheid
Bronnen	Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed www.reliwiki.nl www.orgelsite.nl www.bakkeveen.nl Website It Keningsfjild

BESCHRIJVING

De voormalige hervormde kerk is gesitueerd aan de doorgaande weg in het dorp Bakkeveen. Het kerkje werd in 1856 gebouwd in neoclassicistische stijl. Met steun van de landelijke kerk lukte het de heren L. Brouwer, R. de Jong en Jannes Terpstra een kerk te bouwen. Hun namen staan weergegeven op de gevelsteen boven de ingang aan de voorzijde, tezamen met het stichtingsjaar van de kerk.

De eenvoudige bakstenen zaalkerk heeft een driezijdige koorsluiting met in de zijgevels en aan de achterzijde rondboogramen, zadeldak met rode pannendekking en een houten geveltoren met dakruiter. De spits is bedekt met leien. Lisenen verdelen de zijmuren in vlakken en ook de achterzijde bevat lisenen. De ingang, in rondboogvorm, vormt onderdeel van het middenrisaliet. Boven de entree zijn een half en heel rozetraam aangebracht. In 1950 werd de houten toren afgebroken en vervangen door een nieuw exemplaar door aannemer Offringa te Haulerwijk. Er werd een nieuwe luidklok in aangebracht, omdat de oude luidklok in Duitsland werd versmolten. De bouw van de toren en de aanschaf van de nieuwe klok werd mogelijk gemaakt door de financiële bijdragen van de inwoners van Bakkeveen. De windvaan is een haan.

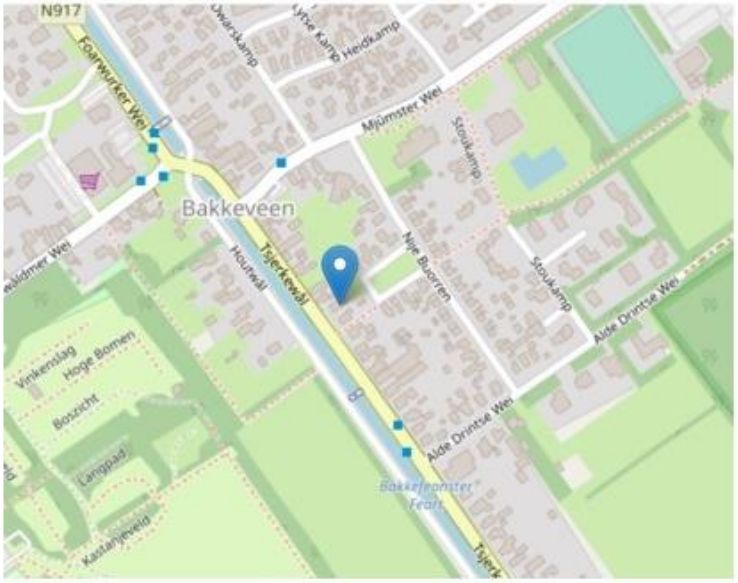
Het interieur van de kerk was sober. Het plafond bestond uit een witgeverfd tongewelf met trekstangen. Aan beide zijden waren eenvoudige houten kerkbanken geplaatst met in het midden een pad en verwarming.

Pas in 1963 kreeg de kerk een orgel. Voor die tijd had men een harmonium, dat op de 'kreake' stond. Een paar gemeenteleden ontdekten dat orgelbouwer Leeflang in Apeldoorn nog een gebruikt orgel beschikbaar had, afkomstig uit de kerk van Stad aan 't Haringvliet, Zuid-Holland.

Deze werd aangeschaft voor de som van 6000 gulden. Wel moest het orgel gerestaureerd worden, door lekkage en krimp verkeerde het orgel in slechte staat. Firma Bakker en Timmenga uit Leeuwarden voerde dit uit. Het bleek dat er een grote verscheidenheid aan materialen en pijpen in het orgel zat. Sommige pijpen dateerden uit 1780. De reparatie kostte 30.000 gulden. Ook dit bedrag werd bijeengebracht door een inzamelingsactie. Het oorspronkelijke orgel werd gebouwd door ene Van der Meulen uit Gouda, die orgels repareerde en stemde.

In 2011 werd de kerk te koop aangeboden in de Leeuwarder Courant. In 2012 werd de laatste kerkdienst gehouden, omdat het ledental te veel afnam. In dit jaar werd ook het orgel geschonken aan het harmonium museum in Paasloo, waar het weer volledig opgebouwd werd. In 2020 is het orgel vervoerd naar Sint-Petersburg, waar het in de Nederlandse Kerk opnieuw dienstdoet. Tegenwoordig is het kerkgebouw in gebruik als woning.

KERKENSCHETS

De Mande | Bakkeveen

2

Ligging
Aan rand van dorp

Jaartal
1961

Bouwtype
Driezijdig gesloten zaalkerk

Oppervlakte
749 m²

Denominatie
Gereformeerde Kerk in Nederland

Huidige functie
Religieus/PKN

KENMERKEN

Eigenaar	Kerkgenootschap
Adres, postcode	Tsjerkewâl 20, 9243 JT
Monumentstatus	Geen
Architect	H. van Hunnik
Bouwstijl	Modernisme/wederopbouw
Nagelvaste objecten en wandkunst	Stichtingssteen uit 1962
Begraafplaats	Nee
Terrein	Aan kruispunt gelegen perceel met beperkte parkeerruimte en grasveld.
Bereikbaarheid en parkeergelegenheid	Goede bereikbaarheid langs doorgaande weg. Parkeerruimte enigszins beperkt.
Bronnen	www.reliwiki.nl www.orgelsite.nl www.bakkeveen.nl Website It Keningsfjild

BESCHRIJVING

De Mande is een modern kerkgebouw zonder toren, dat aan de rand van Bakkeveen staat, aan de doorgaande hoofdweg.

De kerk was de opvolger van een ouder gereformeerd evangelisatiegebouw. In 1959 maakten de gereformeerde inwoners van Bakkeveen bekend bij de classis dat zijn een eigen kerk wilden. Tot die tijd bezochten zij de kerk in Duurswoude. Deze oordeelde positief over het verzoek. Op 28 april 1962 werd de eerste steen gelegd door ds. De Jong, zoals ook de in de muur gemetselde stichtingssteen laat zien. De kerk werd in ditzelfde jaar in gebruik genomen.

Het kerkgebouw is ontworpen door architect H. van Hunnik en werd deels bekostigd door geloofsgenoten uit de provincie.

Het ontwerp van het gebouw kan gerekend worden tot de wederopbouwarchitectuur en het modernisme. Het kerkgebouw bestaat uit twee delen, die haaks op elkaar aangesloten zijn, beide met een plat dak. In het hoger gebouwde deel vindt de kerkdienst plaats. Het kerkgebouw is gemetseld met gele en bruinrode baksteen. Aan de lange zijde van het hogere deel van de kerk is een metselpatroon met reliëf verwerkt in de muur in een lichtere baksteenkleur. Dit patroon komt ook terug in het interieur.

Voor de kerk, nabij de ingang, is een op beton en bolstenen gemetselde sokkel met daarop een zwerfkei geplaatst. Erin gegraveerd staat ‘Geref. Kerk’.

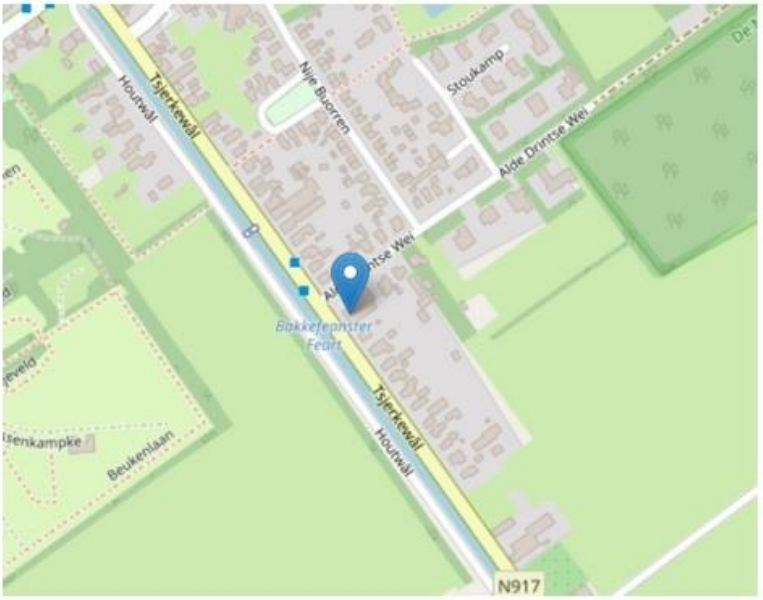
De lichtinval in de kerkzaal komt vanuit diverse raampartijen. Een raampartij is horizontaal en direct onder het dak geplaatst. De raampartij aan de zijde die daar tegenover geplaatst is, loopt van het dak tot aan de grond. Het plafond bestaat uit hout, de verlichting uit spots.

Het interieur bestond voorheen uit een groot tal achtereen geplaatste kerkbanken. Deze zijn later vervangen door losstaande stoelen.

Tot het interieur behoren een doopvont en een elektrisch orgel van Monarke, welke bereikbaar is via een trap. De boxen van het elektrische orgel zijn geplaatst in de orgelkas.

De Mande wordt gebruikt voor kerkdiensten en andere religieuze doeleinden.

KERKENSCHETS

Sint Martenskerk | Beetsterzwaag

3

Ligging
Nabij dorpskern

Jaartal
1803-1804

Bouwtype
Driezijdig gesloten zaalkerk

Oppervlakte
232 m²

Denominatie
Nederlands Hervormd

Huidige functie
Religieus (PKN)

KENMERKEN

Eigenaar	Kerkgenootschap
Adres, postcode	Van Lyndenlaan 5, 9244 BV
Monumentstatus	Rijksmonument nummer 31816
Architect	Onbekend
Bouwstijl	Neoclassicisme / neo-grec
Nagelvaste objecten en wandkunst	Gedenksteen met vermelding nieuwbouw 1803 in torenwand tegen de kerk boven binnendeur.
Begraafplaats	Ja
Terrein	Op het met een beukenhaag omringde terrein is een klokkenstoel aanwezig. Bijzonder zijn het nabijgelegen familiegraf en de grafkelder.
Bereikbaarheid en parkeergelegenheid	Goed bereikbaar met eigen vervoer en openbaar vervoer. Ruime parkeergelegenheid.
Bronnen	Informatieboekje J.C. Terluin, 2002. www.reliwiki.nl www.orgelsite.nl Website Via Pacis www.historischbeetsterzwaag.nl

BESCHRIJVING

De Sint Martenskerk, ook wel bekend als de Dorpskerk, is een rijksmonument en dateert uit 1804. Er stond eerder een middeleeuwse bouwvallige kerk die werd afgebroken in 1803, waarvan de restanten fungeren als fundament voor de huidige kerk. Het initiatief tot het bouwen van een nieuwe kerk werd genomen door de adellijke families Van Teyens en Van Lynden.

Het kerkgebouw heeft een sobere architectuur. De muren en toren zijn opgetrokken uit een bruinachtige handvormbaksteen en dunne gesneden voeg van witte kalksteenmortel. In de zuidgevel zijn vijf grote rondboogramen geplaatst. In elk van beide afgeschuinde koorwanden is eveneens een rondboograam gezet. De noordgevel daarentegen heeft maar een rondboograam, al is er later een kleiner rondboog-venster aangebracht om te zorgen voor lichtinval op de galerij en achter het orgel. Op het dak liggen blauwe, geglazuurde Oudhollandse pannen, die mogelijk nog van de oude kerk afkomstig zijn. Op het koor is een smeedijzeren nokbekroning met vier S-vormige versieringen geplaatst. De vergulde windvaan is voorzien van de familiewapens van de families Fockens, Van Teyens en Aebinga van Humalda. De circa 16 meter hoge toren heeft een kroonlijst met op elke gevel een tympano-achtige versiering met op de onderbouw vier bolvormige hoekbekroningen. Op achtkantige torenspits bevindt zich een vergulde bol met ijzeren kruis met daarbovenop een vergulde haan. In de twintigste eeuw werd de consistoriekamer aangebouwd.

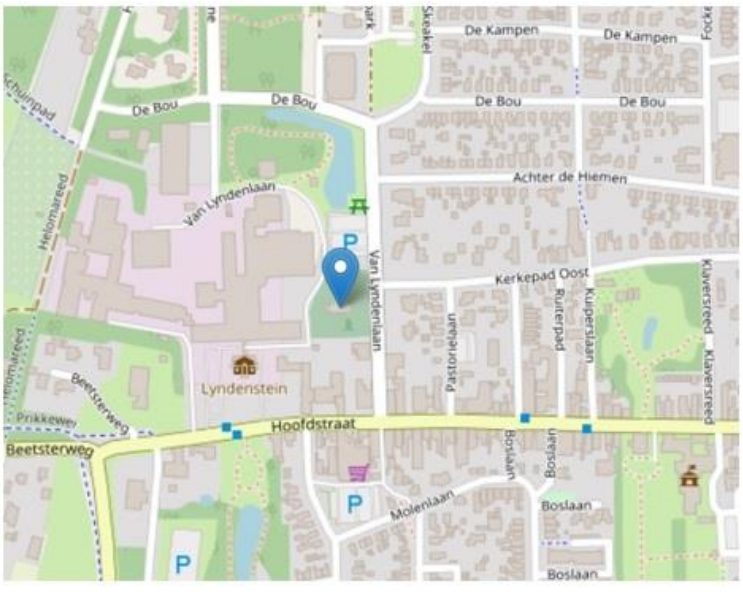
Tot het interieur behoren onder meer een bewerkte zeventiende-eeuwse eikenhouten renaissancepreek-stoel en achterschot, afkomstig uit de vorige kerk. Ook het doophek, koperen lezenaar en de koperen kaarsen-kroon met drie koperen armen en twee lichtarmen zijn daaruit afkomstig. De klok uit 1793 is ook bewaard gebleven. Het eenklaviers orgel is gemaakt in 1856 door orgelbouwer L. van Dam en Zonen uit Leeuwarden en werd geschonken door baronesse Van Lynden van Borcharen ter nagedachtenis aan haar dochter Ypkjen Hillegonda. Het contract met Van Dam is bewaard gebleven.

In het midden van de kerk liggen twee hardstenen grafzerken uit 1614 en 1635. De zerken van de oude kerk zijn blijven liggen en geïntegreerd in de vloer van de huidige kerk, omdat ze de grafkelder van de familie Fockens afdekken (nadien geërfd door familie Van Teyens wegens uitsterven familie Fockens). De kerk wordt omgeven door een omheind kerkhof. Aan de oostzijde van de kerk ligt het omheinde familiegraf van familie Van Harinxma thoe Slooten. Aan de zuidkant bevinden zich enkele zeventiende-eeuwse zerken en een molenzerk. Ook zijn er diverse graven van andere adellijke families uit Beetsterzwaag.

In 1967 is de kerk grootschalig gerenoveerd. De negentiende-eeuwse banken werden toen vervangen door olijfgroene open banken en houten armstoelen. Het oude doophek werd deels herplaatst en de grafkelder van de families Fockens en Van Teyens werd gerestaureerd. De meest recente restauratie had plaats in 2001, waarbij er onder andere een nieuwe verwarming geplaatst is. De toren werd toen gerestaureerd door gemeente Opsterland, die volgens een Staatsregeling van 1798, eigenaar van de toren is.

De kerk wordt naast kerkdiensten gebruikt voor lezingen, concerten, exposities en is regelmatig opengesteld voor publiek.

KERKENSCHETS

(Vm.) Gereformeerde kerk | Beetsterzwaag

4

Ligging
In woonwijk

Jaartal
1921

Bouwtype
Eenvoudige zaalkerk

Oppervlakte
90 m²

Denominatie
Gereformeerd

Huidige functie
Retail

KENMERKEN

Eigenaar	Particulier
Adres, postcode	Kerkepad Oost 17, 8409 JH
Monumentstatus	Geen
Architect	Onbekend
Bouwstijl	Traditionalisme
Nagelvaste objecten en wandkunst	Niet langer aanwezig.
Begraafplaats	Nee
Terrein	In woonwijk gelegen, aan rustige doorgaande weg.
Bereikbaarheid en parkeergelegenheid	Goede bereikbaarheid. Parkeergelegenheid is beperkt in de nabije omgeving.
Bronnen	Dossier Kerkepad Oost 17 gemeente Opsterland www.reliwiki.nl Rapport Hergebruik Fryske Tsjerken 2012 Provinsje Fryslân.

BESCHRIJVING

De voormalige gereformeerde kerk aan Kerkepad Oost in Beetsterzwaag werd gebouwd in 1921. Op 5 november 1920 werd er een contract opgesteld om over te gaan tot de bouw van een kerkje aan het Kerkepad Oost 17 in Beetsterzwaag door de kerkenraad Gereformeerde Kerk te Boornbergum. Er waren 14 gezinnen die hiervoor een geldbedrag bijeen brachten.

Dhr. J. Veenema uit Boornbergum nam de taak als bouwmeester op zich. Op 10 september 1921 kwam daar nog een plan bij om ook een vergaderlokaal aan het kerkgebouw toe te voegen en in mei 1925 een houten bergplaats te realiseren bij het kerkgebouw.

De fundamenten werden gemetseld van kalkzandsteen in slappe tras specie. De muren zijn vervaardigd uit Groninger steen. De kap bestaat ui 8 spanten met gorden, de vloeren uit hout en tegels. Het gebouw had 9 stuks lichtkozijnen van 100 x 200 cm en 6 stuks met de afmeting 70 x 100 cm, met valramen.

In 1950 werd er een vergunning afgegeven voor een verbouwing. Het gebouw kreeg nieuwe gesmoorde verbeterde Hollandse pannen in een grijze kleur en onderging enkele wijzigingen aan de voorgevel alsook de raampartijen. In 1955 werd er bovendien een portaal achter de consistoriekamer gebouwd. Nadat er een nieuw Gereformeerd kerkgebouw in gebruik werd genomen, is de kerk verkocht in 1966. Vanaf dit jaar is het gebouw in gebruik als fietsenwinkel. In de decennia daarna is het kerkgebouw regelmatig verbouwd en zijn er allerlei aanpassingen en uitbreidingen uitgevoerd.

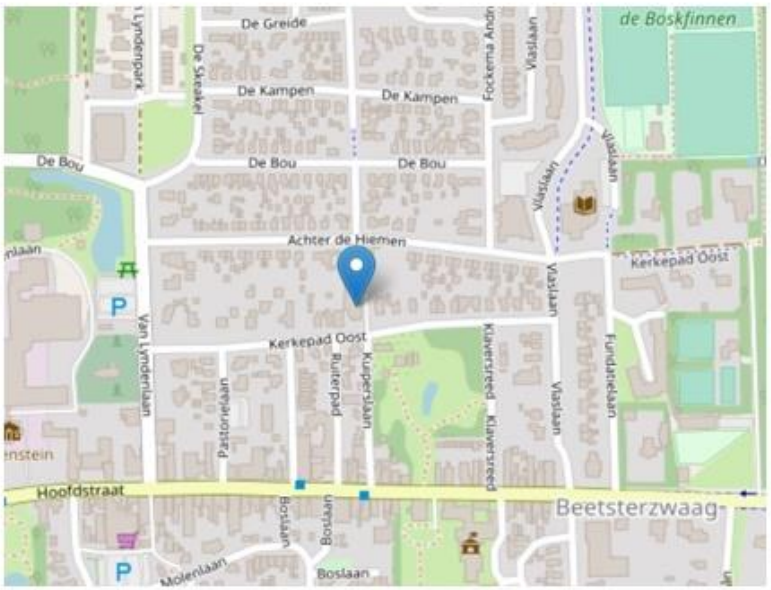
De volgende grote verbouwing volgde in 1970, toen de deuren aan de zuidgevel, aan de voorzijde van de kerk, werden gesloten en er een nieuwe deuropening gemaakt werd in een van de ramen in de oostgevel.

Aan de rechterzijde zijn de contouren van de rondboogramen nog zichtbaar, maar dichtgemaakt. Ook werd toen het achterste raam van de oostelijke zijgevel dichtgemetseld. De rondboogramen werden vervangen door vierkante, grotere ramen: een glazen etalagewand. Het pand werd omgebouwd tot winkelpand.

In 1980 werd er op de bovenetage een woonruimte gerealiseerd. In de jaren ’80 werd er ook een garage aan het pand gebouwd. In 1994 volgde er opnieuw een uitbreiding en ook in 1999 werd er een bedrijfsgebouw.

Het oorspronkelijke kerkgebouw is nog wel herkenbaar, mede dankzij de dakruiter met ruimte voor een luidklok aan de frontzijde. Ook binnenin is grootschalig verbouwd, waardoor er in het interieur niets meer overgebleven is van de oorspronkelijke kerkfunctie.

KERKENSCHETS

Ontmoetingskerk | Beetsterzwaag

5

Ligging	Jaartal	Bouwtype	Oppervlakte	Denominatie	Huidige functie
In woonwijk	1966	Wederopbouw	985 m²	Gereformeerd (oorspronkelijk)	Religieus

KENMERKEN

Eigenaar	Kerkgenootschap
Adres, postcode	Achter de Hiemen 41, 9244 BP
Monumentstatus	Geen
Architect	G. Groenewoud en Sipma
Bouwstijl	Modernisme/wederopbouw
Nagelvaste objecten en wandkunst	Logo en naam uitgevoerd in cortenstaal.
Begraafplaats	Nee
Terrein	De kerk ligt centraal in een woonwijk met voldoende parkeergelegenheid.
Bereikbaarheid en parkeergelegenheid	Centraal gelegen in woonwijk. Goed bereikbaar. Voldoende parkeergelegenheid.
Bronnen	www.viapacis.nl Stichting CultBee

BESCHRIJVING

De eerste gereformeerde kerk van Beetsterzwaag en Olterterp werd gebouwd in 1925 aan het Kerkepad Oost. Wegens het te klein worden van het gebouw werd er besloten een nieuw kerkgebouw te bouwen. De nieuwe Ontmoetingskerk werd ontworpen door de architecten G. Groenewold en Sipma. De eerste steen werd gelegd op 1 oktober 1966 door ds. J.J.R. Baas. Voor de bouw werd aannemer Klaver uit Drachten ingezet. Samen met vele vrijwilligers werd de bouw uitgevoerd. Op 22 maart 1967 vond de officiële opening plaats.

In 1984 is het gebouw uitgebreid en werd er een nieuwe aanbouw gerealiseerd, naar een ontwerp van architect Kijlstra uit Beetsterzwaag. Aannemer Talsma uit Beetsterzwaag voerde de bouw uit in samenwerking met vele gemeenteleden. Dit deel van het kerkgebouw werd in 1986 in gebruik genomen.

In de jaren tachtig van de twintigste eeuw werd er in de toren een kleine opbaarruimte gemaakt in de toren. Deze werd in 2015 gemoderniseerd en er werd een ontvangstruimte aan het geheel toegevoegd. In de oostelijke buitenmuur werd een toegangsdeur aangebracht en is er een doorgang met toilet van het podium naar de ontvangstruimte gerealiseerd, waardoor het mogelijk werd om ook met grotere groepen het kerkgebouw te bezoeken. In 2015 is ook een kerkelijk bureau gebouwd in en aan de toren en een grote archiefkast op het podium.

In 2019 zijn er tal van andere aanpassingen en uitbreidingen gedaan in en buiten de kerkzaal. Er is groot onderhoud gepleegd aan het dak van de kerkzaal en ook van de ontmoetingsruimte.

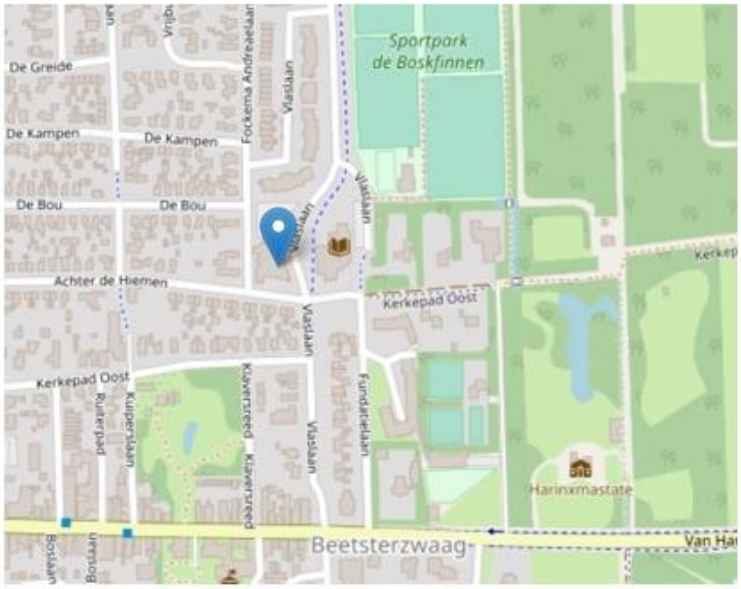
Er zijn 204 zonnepanelen op de daken aangebracht en het dak is daarvoor verstevigd. Ook werd er een berging voor opslag gebouwd aan de westkant van het gebouw, welke toegankelijk is via een nieuw gemaakte deur naast het podium. Ook werd er een nieuw raam geplaatst aan de westkant in de kerkzaal.

Het interieur werd in 2019 ook aangepast. De muren aan de westelijke en noordelijke kant werden wit geschilderd. Het liturgisch centrum werd opnieuw ingericht en kreeg een kleiner preekgestoelte. De houten deuren in de gang werden vervangen door glazen deuren. Achter in de kerkzaal werd een gedachtenishoek in de muur gemaakt.

Het orgel is gebouwd door de firma Pels en Van Leeuwen uit Alkmaar. Het werd op 28 april 1972 in gebruik genomen en in 1991 schoongemaakt en uitgebreid.

Er worden wekelijks kerkdiensten gehouden. Ook worden er regelmatig concerten en bijeenkomsten georganiseerd.

KERKENSCHETS

De Paedwizer | Frieschepalen

6

Ligging
In dorp aan doorgaande weg

Jaartal
1958

Bouwtype
Zaalkerk

Oppervlakte
644 m²

Denominatie
Gereformeerd Vrijgemaakt

Huidige functie
Religieus

KENMERKEN

Eigenaar	Kerkgenootschap
Adres, postcode	't Paed 1, 9249 NM
Monumentstatus	Geen
Architect	T.J. Kooi, uitbreiding door De Vries
Bouwstijl	Utilitair
Nagelvaste objecten en wandkunst	Gevelsteen nabij ingang
Begraafplaats	Nee
Terrein	Onregelmatig perceel met beperkte ruimte rondom op hoeklocatie in het dorp binnen woonwijk.
Bereikbaarheid en parkeergelegenheid	Gelegen aan de doorgaande weg. Goede bereikbaarheid en voldoende parkeerruimte.
Bronnen	www.reliwiki.nl www.orgelsite.nl paedwizerkerk.nl Foto interieur: Michiel van 't Einde

BESCHRIJVING

Het kerkgebouw De Paedwizer werd in werd in 1958 gebouwd nadat het vorige kerkje werd verwoest door brand. In 1979 werd de kerk vergroot van 120 naar 230 zitplaatsen. Dit deel heeft een plat dak en is geplaatst aan de linker- en achterkant van het hoofdgebouw. In 1997 werd het gebouw wederom uitgebreid met een geheel nieuwe kerkzaal aan de achterzijde. Deze kerkzaal heeft een halfronde gevelvorm. Er bevindt zich in de aanbouw een zijingang.

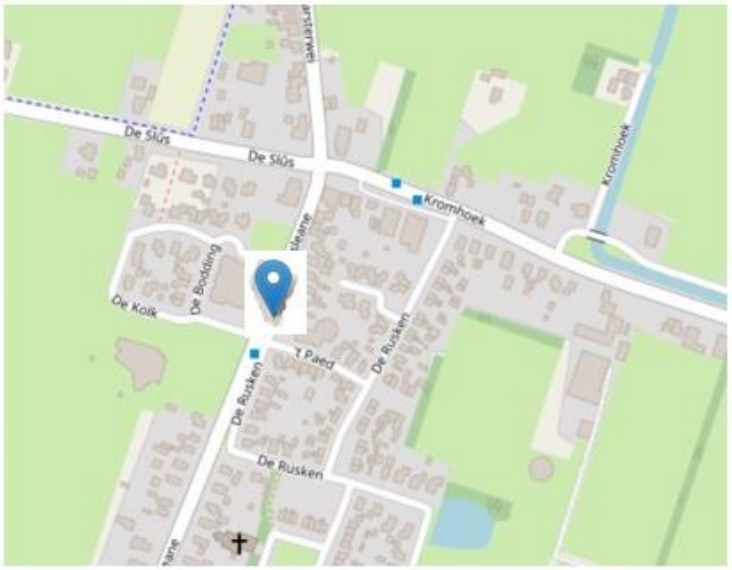
Het kerkgebouw is gemetseld met gele bakstenen. De voorgevel bevat in het midden een deur en aan beide zijden daarvan twee hoge raampartijen. Boven de deur de naam van de kerk. Ook heeft de voorgevel drie vierkante ramen en een klokkenpyloon met zadeldak en windvaan. Het zadeldak is bedekt met zwarte pannen. In de linker zijgevel zes rechthoekige ramen. De rechtergevel heeft een aanbouw, waar zich de ingang bevindt.

Het interieur bestaat uit losse stoelen en een verhoogd podium met preekstoel. Boven de preekstoel is een glas-in-lood raam verwerkt in de muur.

Het orgel is gebouwd in 1886 door de firma Wilkinson & Son voor een landhuis in het Engelse Borrowdale, Cumberland. In 1908 kreeg het orgel een nieuwe ventilator. In 1930 werd het orgel verplaatst naar de Parochiekerk in Cockermouth, Cumbria. Hier bleef het ruim 50 jaar in gebruik, waarna het gekocht werd door dhr. Boersma uit Renkum. Toen nog zonder orgelkas en zonder frontpijpen. Sinds 1988 staat het orgel in de Paedwizer. Het orgel werd gerestaureerd en kreeg een nieuwe kas.

De Paedwizer wordt gebruikt voor kerkdiensten en andere religieuze bijeenkomsten en activiteiten.

KERKENSCHETS

Voortgezet Gereformeerde Kerk | Frieschepalen

7

Ligging
In woonwijk

Jaartal
1928

Bouwtype
Zaalkerk

Oppervlakte
544 m²

Denominatie
Gereformeerd (oorspronkelijk)

Huidige functie
Religieus

KENMERKEN

Eigenaar	Kerkgenootschap
Adres, postcode	Tolheksleane 41, 9249 NP
Monumentstatus	Geen
Architect	Onbekend
Bouwstijl	Delftse school/Expressionisme
Nagelvaste objecten en wandkunst	Niet bekend
Begraafplaats	Nee
Terrein	Entree naar kerkgebouw een smalle weg met aan weerszijden woningen. Kerk staat op een vierkant perceel met achterzijde in woonwijk.
Bereikbaarheid en parkeergelegenheid	In woonwijk gelegen, met ruime parkeergelegenheid aan de achterzijde van het gebouw.
Bronnen	www.reiliwiki.nl www.vgk-frieschepalen.nl Facebookpagina vGK Frieschepalen Afbeelding interieur pagina 2: website Heine Bosma

BESCHRIJVING

In 1927 werd er in Siegerswoude een evangelische vereniging opgericht. Op 29 augustus 1927 werd er door het bestuur van deze evangelische gemeente een aanvraag gedaan tot de bouw van een lokaal voor christelijke belangen, die op deze locatie werd gebouwd. De kosten werden begroot op 4645 gulden. De bouwmeesters Riemersma en Klaren uit Nuis waren betrokken bij de uitvoering. Ook werd er een consistoriekamer met berging gebouwd, die in 1949 een uitbreiding onderging.

De bouwstijl van het kerkgebouw heeft elementen van de Delftse school en het expressionisme. Het kerkgebouw is een zaalkerk met een T-vormig schip met geometrische vormen. De muren werden gemetseld met donkere waalstenen. Het zadeldak van het schip en transept zijn bedekt met rode gebakken dakpannen. In de muren zijn kleine, kunststoffen boogvensters aangebracht met dubbele beglazing. In het glas zijn Bijbelse afbeeldingen gegraveerd.

De voorgevel herbergt een vierkante dubbele deur. Boven de deur in gesmeed metaal de tekst Gereformeerde Kerk. Hierboven bevindt zich een rozetraam met roedeverdeling. De inpandige toren heeft aan vier zijden galmgaten en een piramidedak met daarop een windvaan in de vorm van een pijl. Ook in de zijmuren van het transept zijn rozetramen aangebracht.

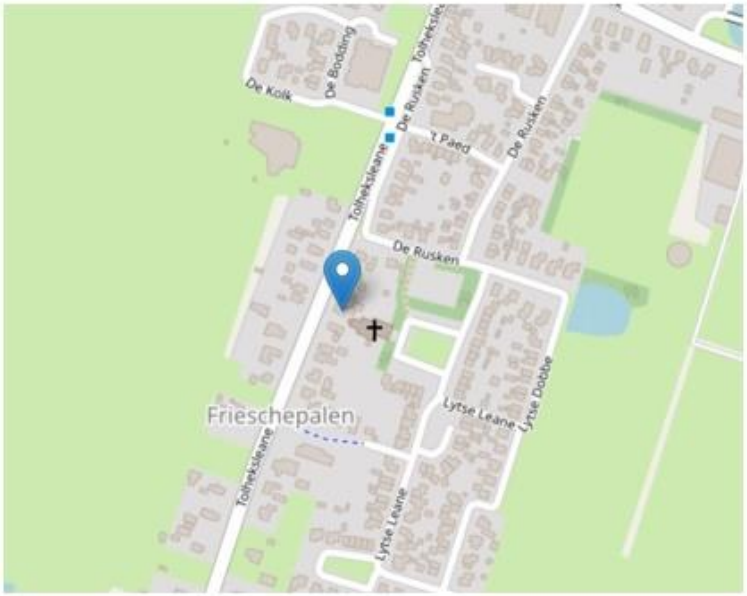
Halverwege de jaren ’60 en ’70 van de twintigste eeuw werd er verbouwd en werd er een uitbreiding gerealiseerd. De kerk heeft een grote uitbreiding in gele baksteen met ingang aan de achterzijde. De uitbreiding bevat grote, lichte ramen in een van de zijmuren. In 1997 vond er een grondige renovatie plaats van de kerk. Er werd een nieuwe vloer en een nieuw plafond geplaatst. De houten banken die vanaf toen gebruikt werden, kwamen uit de gesloten Noorderkerk van Drachten.

Het interieur bevat witte gepleisterde muren met een gedeeltelijke lambrisering. Het dakbeschot is van hout. De verlichting bestaat uit kroonluchters.

In 2000 werd het orgel vernieuwd en uitgebreid. Omdat het orgel grote gebreken vertoonde is er een nieuw elektronisch Johannesorgel van orgelbouwer Reil in gebruik genomen in 2010, wat mogelijk gemaakt werd doordat de gemeente een legaat ontving.

Het kerkgebouw was voorheen een gereformeerde kerk. In 2004 besloot de lokale kerkelijke gemeente niet mee te gaan naar de PKN, maar zich aan te sluiten bij het kerkgenootschap “Voortgezette Gereformeerde Kerk”. De kerk wordt wekelijks voor de eredienst gebruikt.

KERKENSCHETS

Mariakerk | Gorredijk (Kortezwaag)

8

Ligging
Buiten bebouwde kom

Jaartal
1797

Bouwtype
Driezijdig gesloten zaalkerk

Oppervlakte
133 m²

Denominatie
Nederlands Hervormd

Huidige functie
Cultureel maatschappelijk

KENMERKEN

Eigenaar	Stichting Alde Fryske Tsjerken
Adres, postcode	De Leijen 29, 8401 AX
Monumentstatus	Rijksmonument nummer 31852
Architect	Onbekend
Bouwstijl	Eclectisch met elementen neorenaissance
Nagelvaste objecten en wandkunst	Niet aanwezig
Begraafplaats	Ja
Terrein	Rechthoekig omheind terrein aan doodlopende weg, deels omgeven door een beukenhaag. De kerk staat op een kleine verhoging en is omringd door een fraai kerkhof.
Bereikbaarheid en parkeergelegenheid	Buiten bebouwde kom aan einde van doodlopende weg gelegen. Met eigen vervoer goede bereikbaarheid en voldoende parkeergelegenheid.
Bronnen	www.reiliwiki.nl Stichting Alde Fryske Tsjerken www.gorredijk-historie.nl Fries Fotoarchief

BESCHRIJVING

De achttiende-eeuwse Mariakerk is een eenvoudig uitgevoerde zaalkerk met driezijdig gesloten koor, opgetrokken uit baksteen en oude kloostermoppen, die vermoedelijk afkomstig zijn van de middeleeuwse katholieke Mariakapel die op deze plek stond. De kerk heeft acht, van boven boogvormig afgesloten vensters, die elk in een eigen muurvlak staan. Elk muurvlak wordt gescheiden door lisenen.

Tot het eind van de negentiende eeuw stond er klokkenstoel met twee luidklokken op het terrein. In 1880 werd het plan opgevat de nabijgelegen klokkenstoel te vervangen door een toren of dakruiter. In 1896 werd de aanbesteding voor de bouw van een toren gedaan en werd de kerk grootschalig verbouwd. Om de kosten te dragen werd een van de twee luidklokken verkocht. Verder werd er geld ingelegd door de kerkvoogdij en werd er subsidie verstrekt door gemeente Opsterland. De westgevel kreeg in 1896 een rondbogige ingangspoort in renaissancestijl. Bovenop de westgevel werd een houten dakruiter geplaatst, met galmgaten aan drie zijden, waarin de middeleeuwse klok weer werd opgehangen. De kerk kreeg een nieuwe dakbedekking bestaande uit Lucas IJsbrandspannen. De huidige klok in de dakruiter is vervaardigd in 1947.

Het interieur is sober. De houten vloer is lichtblauw geverfd. Het plafond bestaat uit een beige houten tongewelf. De preekstoel komt vermoedelijk uit de zeventiende eeuw. Op de velden ervan zijn rondboogversieringen aangebracht. Enkele onderdelen van de preekstoel zijn van later datum, zoals de gietijzeren leuning, die gemaakt is in 1896. Onder de preekstoel ligt een sarcofaagdeksel van roodzandsteen met vijf wijdingskruizen, dat ook gefungeerd heeft als deksteen voor een altaar. Ook herbergt de kerk enkele banken en twee herenbanken uit waarschijnlijk het eind van de achttiende eeuw. De gewone banken kregen nieuwe wangen in 1896 in laat negentiende-eeuwse vormgeving.

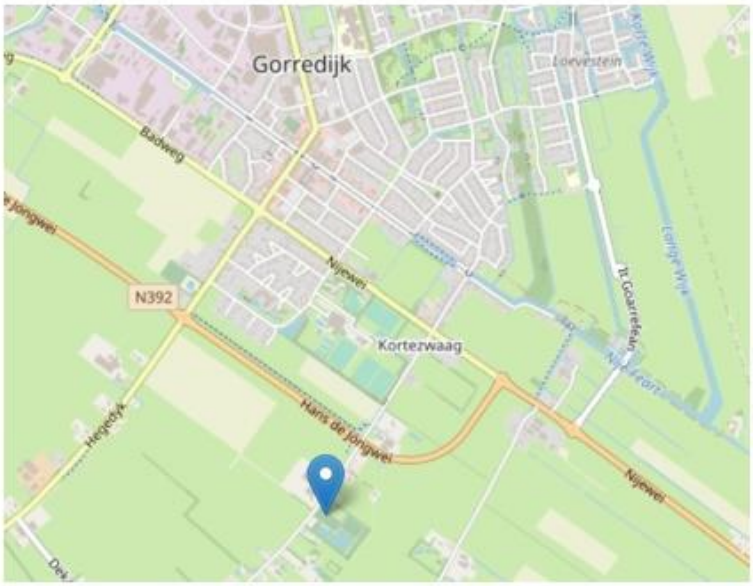
In 1896 werd er ook een nieuwe westwand in de muur gerealiseerd, waarbij de oude kraak en achterwand vermoedelijk bewaard bleven. De nieuwe dakruiter werd dwars door het dak gebouwd. De onderzijde rust op twee gietijzeren zuilen met Korinthische kapitelen. Er werd een orgelkraak gemaakt met twee kleinere gietijzeren zuilen, waarop een harmonium geplaatst werd. Het harmonium, daterend uit 1896, werd gebouwd door de Amerikaanse firma J. Estey & Co uit Vermont.

De kerk is in juli 1977 overgedragen aan Stichting Alde Fryske Tsjerken, nadat het buiten gebruik was geraakt door de fusie van de Hervormde gemeente Kortezwaag en Gorredijk.

In 1981 en 2009/2010 is de dakruiter gerestaureerd. In 1981 kreeg de toren de originele kleuren uit 1896 terug, gebaseerd op een bestek uit een schetsboek van schilder Jan Ringenoldus. Ook werd de originele windvaan, een haan, herplaatst op de toren. Het schip en het dak werden in 2009 vernieuwd. In de voorkerk zijn een toilet en keuken aangebracht, en er is centrale verwarming aangelegd.

Het kerkje wordt enkele malen per jaar gebruikt voor trouw- en rouwdiensten. Ook wordt het gebouw gebruik voor preken van lekenprekers, voor muziekuitvoeringen en als repetitieruimte voor koren. De Mariakerk is ieder jaar geopend voor publiek in het kader van Tsjerkepaad.

KERKENSCHETS

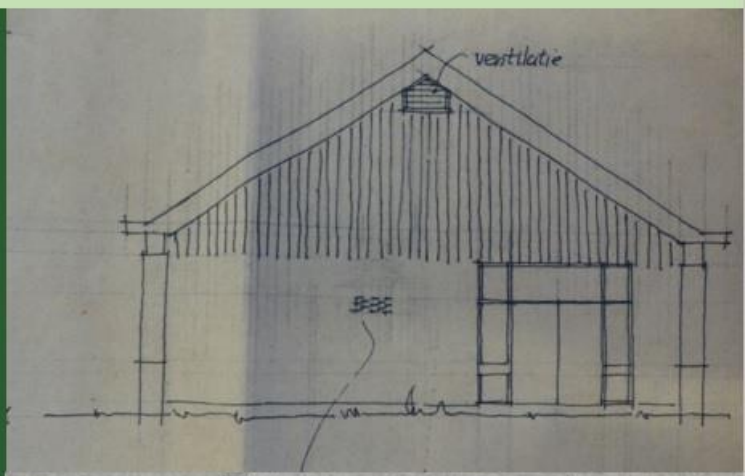
Koninkrijkszaal | Gorredijk

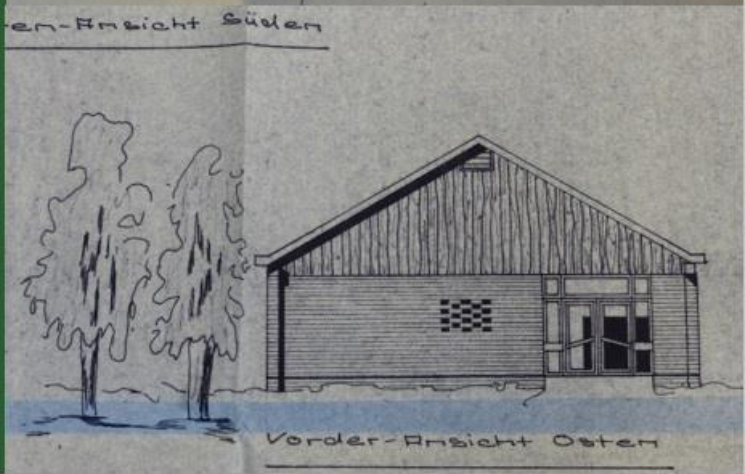
9

Ligging	Jaartal	Bouwtype	Oppervlakte	Denominatie	Huidige functie
In woonwijk	1975	Zaalkerk	366 m²	Jehovah's Getuigen	Religieus

KENMERKEN

Eigenaar	Kerkgenootschap/stichting
Adres, postcode	Compagnonsstrjitte 120, 8401 RW
Monumentstatus	Geen
Architect	Ingenieursbureau Holzbau, Karlsruhe
Bouwstijl	Utilitair
Nagelvaste objecten en wandkunst	Onbekend
Begraafplaats	Nee
Terrein	Rechthoekig perceel in woonwijk, omheind door een smeedijzeren hekwerk en schuttingen.
Bereikbaarheid en parkeergelegenheid	Goede bereikbaarheid. In woonwijk gelegen aan doorgaande weg. Voldoende parkeergelegenheid.
Bronnen	Dossier gemeente Opsterland

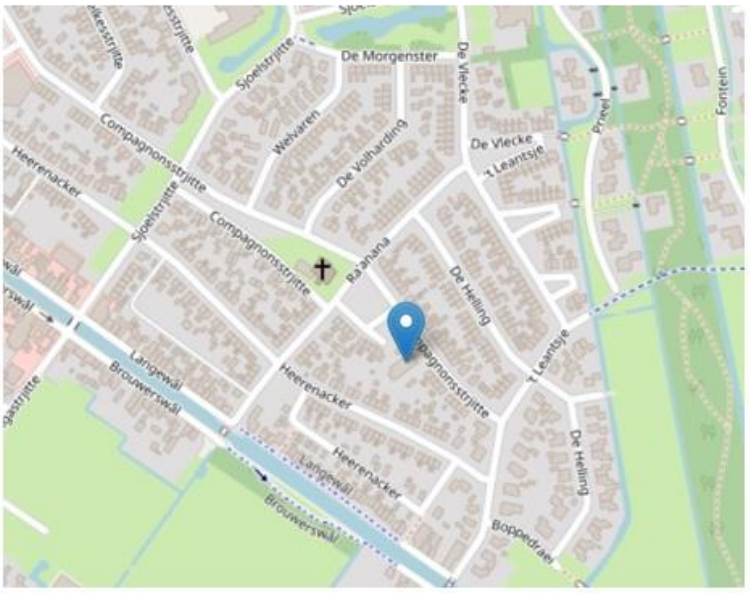
BESCHRIJVING

De Koninkrijkszaal van de Jehovah's Getuigen is gebouwd in 1975. Het is ontworpen door ingenieursbureau Holzbau uit Karlsruhe. De bouw werd uitgevoerd door Macke Bouwonderneming uit Neuvrees, Duitsland.

Het eenvoudige kerkgebouw, een zaalkerk, is gemaakt van gele baksteen. De dragende buitenwanden zijn gemaakt van Durox metselwerk. De fundering is gemaakt van gewapend beton. De dakbedekking bestaat uit zwarte sneldekker dakpannen. De voorgevel heeft een dubbele deur van hout en glas in een nis. Er zijn twee stukken ajour metselwerk gemaakt in de voorgevel. De voorgevel is deels bekleed met houtwerk, groen geverfd. In de zijmuren zijn enkele grote raampartijen aangebracht die zorgen voor ruime lichtinval. Over het interieur is geen verdere informatie bekend.

In 1985 is er een berging aan het pand toegevoegd en werd de vergaderruimte verbouwd. In 1993 volgde er een uitbreiding en bouw van een fietsenstalling. Het kerkgebouw wordt wekelijks voor de eredienst gebruikt.

KERKENSCHETS

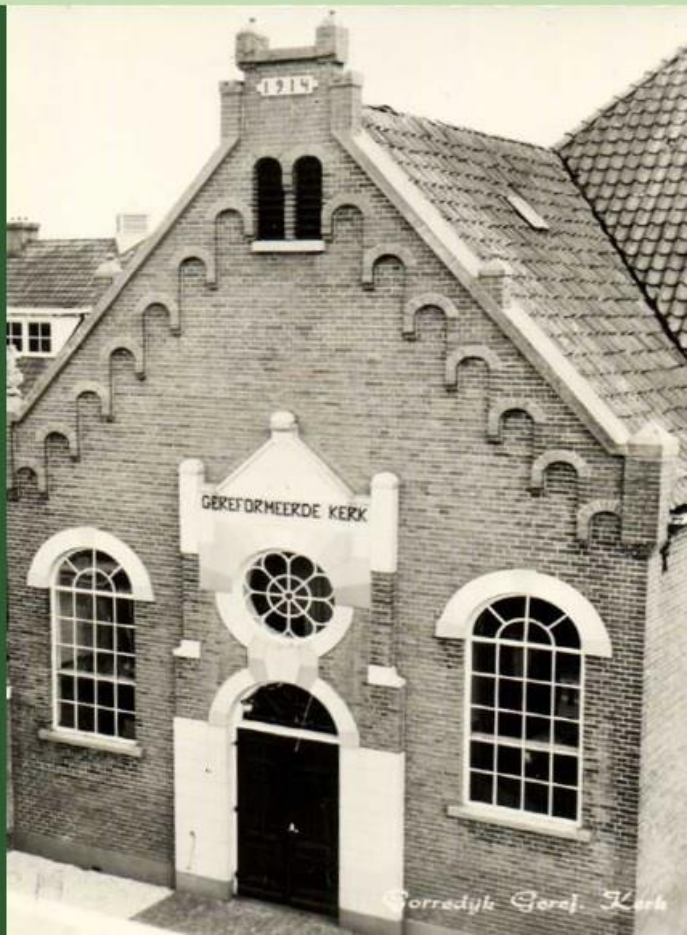
(Vm.) Gereformeerde kerk | Gorredijk

10

Ligging	Jaartal	Bouwtype	Oppervlakte	Denominatie	Huidige functie
In centrum	1914-1915	Zaalkerk	ca. 290 m²	Gereformeerd	Horeca

KENMERKEN

Eigenaar	Particulier
Adres, postcode	Brouwerswal 40, 8401 DA
Monumentstatus	Geen
Architect	Onbekend
Bouwstijl	Eclectisch met rationalistische details
Nagelvaste objecten en wandkunst	Jaartal op voorgevel.
Begraafplaats	Nee
Terrein	Iets van de doorgaande weg afliggend gebouw, met alleen aan achterzijde tuin.
Bereikbaarheid en parkeergelegenheid	Matige bereikbaarheid wegens locatie in het centrum van het dorp. Nagenoeg geen parkeergelegenheid.
Bronnen	Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed www.reliwiki.nl Rapport Hergebruik Fryske Tsjerken 2012 Provinsje Fryslân Dossier Gemeente Opsterland

BESCHRIJVING

De voormalige gereformeerde kerk werd in 1914 gebouwd in de tuin van een woning aan de kade die als pastorie in gebruik genomen werd. De gevels zijn gemaakt van bruine baksteen. In 1927 werd de kerk uitgebreid. Het schip is T-vormig. Op de voorgevel een boogfries en fronton met rozetraam. Rondbooggevel met timpaan en oorspronkelijk een vierkante deur aan de voorzijde. Rondboogramen met roedeverdeling aan beide kanten van de ingang. Onbekend is of de voorgevel nog in dezelfde staat gebleven is. In de achtergevel en zijmuren zijn diverse rondboogramen te zien. Een deel ervan is gepleisterd. Het dak is bedekt met rode dakpannen.

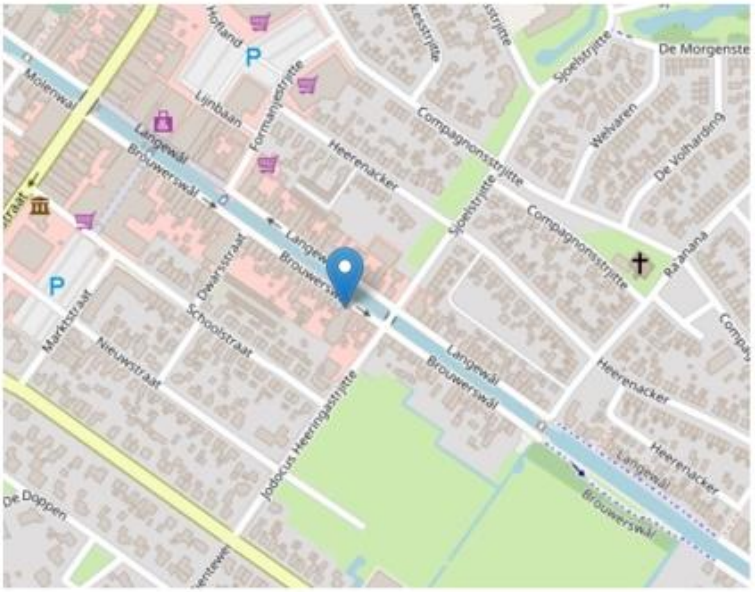
Wegens het groeiend aantal gelovigen werd de kerk te klein. Daarom besloot de kerkelijke gemeente tot de bouw van een nieuw kerkgebouw, de Ontmoetingskerk, dat in 1972 in gebruik werd genomen. Het kerkgebouw werd na de sluiting onder meer gebruikt als tekenzaal door medewerkers van timmerfabriek De Vries.

In september 1978 werd er een verzoek bij gemeente Opsterland ingediend door de toenmalige eigenaar om het kerkgebouw weer een nieuwe bestemming te geven en het op te knappen. Het Chinese restaurant was toen al gevestigd in het pand dat ervoor staat. Er was toen het idee om er een bowlinghuis van te maken. Dit plan heeft echter geen doorgang gevonden.

In de pastorie en een tussenbouw is een Chinees restaurant gevestigd. De kerkzaal van het kerkgebouw zelf is verbouwd tot ruimte voor gezelschappen, met daarin een bar. In deze ruimte is een tussenvloer met systeemplafond bevestigd, die gebruikt wordt als berging. Het houten gewelf is zichtbaar gebleven.

Het kerkgebouw is door het aanbrengen van afvoerbuizen en andere aanpassingen vanaf de openbare weg nauwelijks nog herkenbaar. Slechts een klein deel van de voorgevel is nog zichtbaar.

KERKENSCHETS

(Vm.) Doopsgezinde kerk | Gorredijk

11

Ligging
In woonwijk

Jaartal
1939

Bouwtype
Zaalkerk

Oppervlakte
215 m²

Denominatie
Doopsgezind

Huidige functie
Wonen

KENMERKEN

Eigenaar	Particulier
Adres, postcode	Stationsweg 60, 8401 DP
Monumentstatus	Geen
Architect	T. van der Kooi
Bouwstijl	Amsterdamse school/Expressionisme
Nagelvaste objecten en wandkunst	Geen
Begraafplaats	Nee
Terrein	Vierkant perceel deels omring door beukenhaag en deels door een sloot.
Bereikbaarheid en parkeergelegenheid	Matige bereikbaarheid wegens locatie. Er is voldoende parkeergelegenheid in de woonwijk
Bronnen	Fries Fotoarchief www.reliwiki.nl www.orgelsite.nl Dossier gemeente Opsterland

BESCHRIJVING

De in 1939 gebouwde doopsgezinde kerk aan de Stationsweg in Gorredijk was de opvolger van een doopsgezinde kerk aan de Langewal. Op 15 augustus 1939 werd er een vergunning verleend voor de bouw van een kerkgebouw aan de Stationsweg voor rekening van de doopsgezinde gemeente Gorredijk-Lippenhuizen. De bouwkosten werden geraamd op zo'n 15.000 gulden. De kerk werd in op 7 april 1940 in gebruik genomen.

Het kerkgebouw is ontworpen door T. van der Kooi. De T-vormige recht gesloten zaalkerk is opgetrokken uit bruingele baksteen en heeft in de voorgevel een rondbooggevel met houten rondboogdeur en twee smalle stroken glas-in-lood met diverse kleuren glas. Aan beide zijden van de deur zijn drie smalle rechthoekige glas-in-lood ramen aangebracht. De entree heeft twee haakse muurtjes op de voorgevel. Ook boven de deur zijn drie grotere, smalle rechthoekige ramen met glas-in-lood te zien. Beide zijmuren hebben elk vier steunberen. In de muurvlakken tussen elk van de steunberen en in de overgang naar het achterste deel eveneens series van 3 ramen met glas-in-lood. In de linker zijmuur van het achterste deel van de kerk is ook een rondboogdeur van gelakt hout aanwezig. De rechter zijmuur van dit deel heeft vijf smalle ramen.

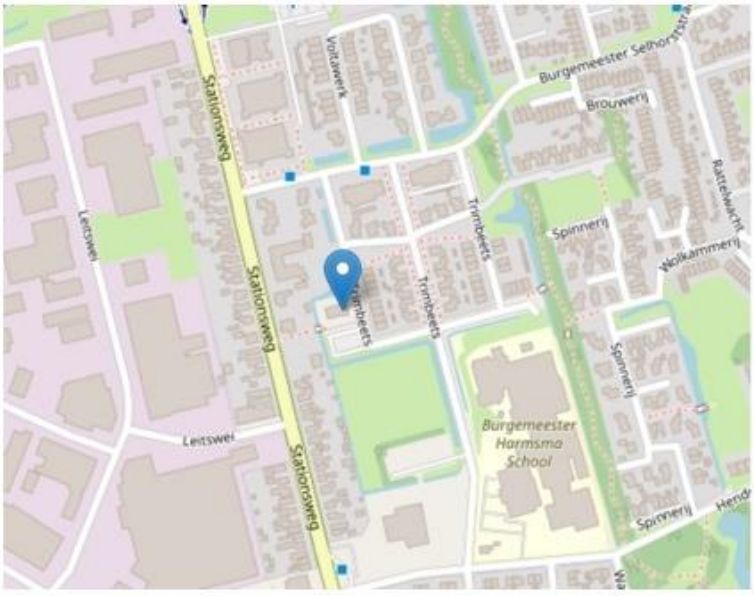
Het zadeldak van zowel het schip van de kerk als het haaks daarop gebouwde achterste deel is bedekt met zwarte geglazuurde dakpannen. Nabij de voorste nok op het dak een vierkante, met zink beklede dakruiter met een naaldvormige spits, welke 45° is gedraaid ten opzichte van het grondplan van de kerk. Op de torenspits een bol met daarop een windvaan in de vorm van een vogel of duif.

Het plafond bestaat uit een spitsvormig tongewelf met spitsvormige spanten. De binnenmuren zijn wit gepleisterd met een bakstenen lambrisering. Een nis in de achtermuur van het schip waarin voorheen het orgel stond, is eveneens spitsvormig en sluit aan bij de plafondvorm.

Het orgel van de doopsgezinde gemeente werd in 1882 geleverd door Bakker en Timmenga uit Leeuwarden. Toen het gebouw in 1940 in gebruik genomen werd, werd het orgel meeverhuisd vanuit het oudere kerkgebouw. Het front werd toen vernieuwd. Het mechanische sleeplade-orgel werd gerestaureerd in 1970.

In 2018 werd de kerk gesloten wegens een terugloop in het ledental. De doopsgezinde gemeente Gorredijk-Lippenhuizen telde op dat moment zo'n 30 leden. Het kerkgebouw werd verkocht en doet tegenwoordig dienst als woning.

KERKENSCHETS

Christus Licht der wereld | Gorredijk

12

Ligging	Jaartal	Bouwtype	Oppervlakte	Denominatie	Huidige functie
In woonwijk	1967	Zaalkerk	524 m²	Rooms Katholiek	Religieus

KENMERKEN

Eigenaar	Kerkgenootschap
Adres, postcode	Compagnonsstrjitte 102a, 8401 RV
Monumentstatus	Geen
Architect	H.J. van Wissen
Bouwstijl	Modern eclectisch
Nagelvaste objecten en wandkunst	Steen met tekst uit 1Petrus
Begraafplaats	Nee
Terrein	Lang en smal perceel in bebouwde kom. Op een gedeelte van de driehoek een klokkenstoel.
Bereikbaarheid en parkeergelegenheid	Goede bereikbaarheid aan doorgaande weg nabij het centrum. Er is voldoende parkeergelegenheid in de woonwijk.
Bronnen	www.claravanassisi.nl www.kerkfotografie.nl www.kerkeninbeeld.nl

BESCHRIJVING

De eerste locatie van de katholieke geloofsgemeenschap van Gorredijk was gelegen aan de Brouwerswal, waar de katholieke gemeenschap vanaf 1956 een pakhuis huurde als kerkruimte. In 1957 wordt de statie Gorredijk een uithof van het Franciscaner klooster in Drachten. De gemeenschap en kapel in het pakhuis krijgen Sint Paulus als patroon.

Op 7 december 1962 wordt de uithof verheven tot rectoraat van de parochie Heerenveen en in 1966 verhief de bisschop de gemeenschap tot Parochievicarie. Er wordt in dit jaar gestart met de bouw van een parochiekerk. Op 26 augustus 1967 wordt de kerk onder grote belangstelling in gebruik genomen. Bij de inwijding krijgt de nieuwe kerk de naam Christus, licht der wereld. De kerk is ook bekend als de Sint Pauluskerk.

Het kerkgebouw bestaat uit een centraal deel, de zaalkerk met vierkante plattegrond, met daarnaast twee gedeelten met plat dak. Het hoofdgebouw heeft een zadeldak en de topgevels aan voor- en achterzijde bestaan uit glas met een strokenverdeling. In de bijgebouwen diverse rechthoekige raampartijen. De ingang bestaat uit een dubbeldeurs ingang. Nabij deze ingang is de naam van de kerk op de muur bevestigd.

Het zadeldak is bedekt met grijszwarte leien. Op het dak een dakruiter met kleine luidklok en kruisvorm. De platte daken van de bijgebouwen zijn bedekt met dakleer. In een van beide bijgebouwen is een voordeur en een garage gemaakt.

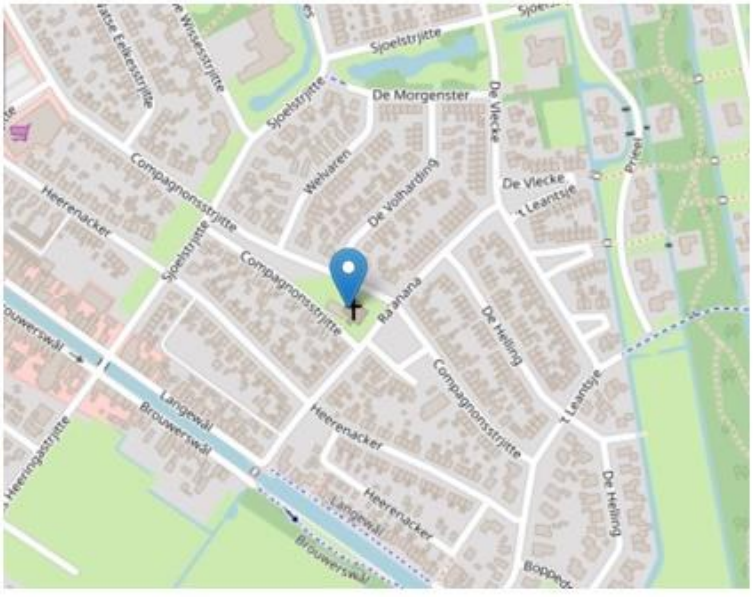
In het interieur zijn losse stoelen geplaatst en zijn er diverse beelden van religieuze figuren neergezet. Het kruis in de altaarwand werd gemaakt van kloostermoppen van de verdwenen middeleeuwse kerk van Langezwaag.

In 1970 worden drie gebrandschilderde ramen uit het inmiddels gesloten franciscaner in Drachten aangekocht en boven het altaar aangebracht.

In 1973 werd er een pijporgel geplaatst en in 1975 kreeg de kerk een klokkenstoel. Het orgel van de is afkomstig uit de Goede Herderkerk in Heerenveen en werd in 2002 van daaruit geïnstalleerd en in gebruik genomen. Veel objecten die tot het interieur behoren zijn in de beginjaren na de bouw bijeengebracht door pater Beda Lemmens ofm. De zitplaatsen bestaan uit houten banken. Aan de muren zijn enkele lijstwerken met Bijbelse verbeeldingen bevestigd.

Er worden wekelijks kerkdiensten gehouden.

KERKENSCHETS

Ontmoetingskerk | Gorredijk

13

Ligging
In woonwijk

Jaartal
1972

Bouwtype
Blokvormig

Oppervlakte
660 m²

Denominatie
Nederlands Hervormd

Huidige functie
Religieus (PKN)

KENMERKEN

Eigenaar	Kerkgenootschap
Adres, postcode	Schansburg 3, 8401 RX
Monumentstatus	Geen
Architect	Onbekend
Bouwstijl	Eclectisch modernisme/wederopbouw
Nagelvaste objecten en wandkunst	Drie stenen afkomstig uit de voorloper van de kerk
Begraafplaats	Nee
Terrein	Vierkant perceel waarvan het gebouw het gros beslaat.
Bereikbaarheid en parkeergelegenheid	Goede bereikbaarheid nabij het centrum. Er is voldoende parkeergelegenheid in de nabije omgeving.
Bronnen	www.reliwiki.nl Website Ontmoetingskerk Gorredijk Artikel Ontmoetingskerk bestaat vijftig jaar, SA-media, 8 november 2022 www.orgelsite.nl

BESCHRIJVING

Doordat de bouwkundige staat van oudere kerkgebouwen te wensen overliet, werd er in 1972 besloten tot de bouw van een nieuw kerkgebouw. Dat werd de huidige Ontmoetingskerk. In de hal en de kerkzaal herinneren oude ingemetselde stenen aan de oude hervormde en gereformeerde kerkgebouwen. De Ontmoetingskerk werd op 8 december 1972 ingewijd en de bouwkosten werden gedragen door beide kerkgenootschappen. Hans Erné, orgeladviseur, was adviseur bij de bouw van het orgel.

De Ontmoetingskerk is een modern kerkgebouw met vrijstaande klokkentoren, opgetrokken uit gele baksteen. De klokkenstoel dateert van 1995 met daarin de luidklok uit de gesloopte Hervormde kerk aan de Kerkewal. Kenmerkend voor het gebouw zijn de grote, lichte raampartijen, die ervoor zorgen dat het interieur licht en ruimtelijk is. Het kerkgebouw heeft een vierkante lay-out met een verhoogd middengedeelte dat rondom beglaasd is.

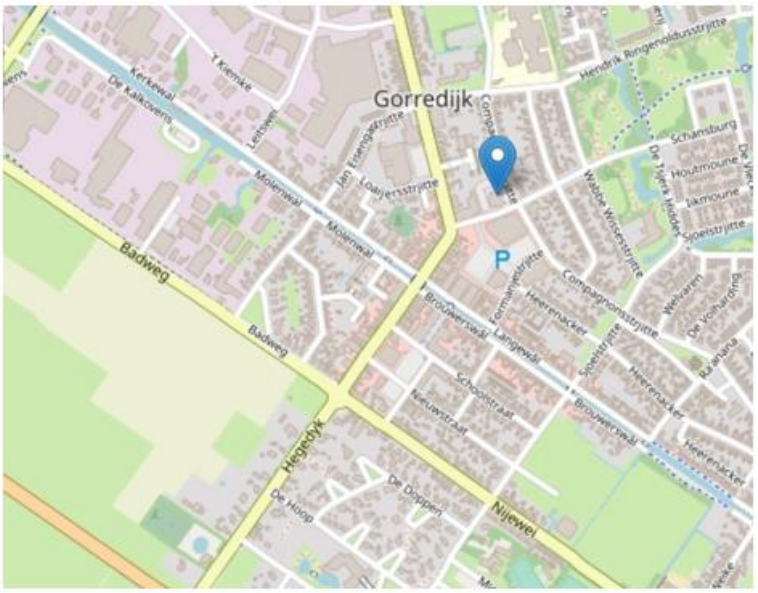
In de zuidgevel een dubbeldeurs ingang met op de gevel het logo en naam van de kerk. In het logo van de Ontmoetingskerk kun je een kruis zien, maar ook een mensenfiguur. De verschillende kleuren symboliseren dat iedereen welkom is, verschillen geaccepteerd worden en er respect voor de ander is. Ook staat het logo voor warmte en ontmoeting. De lijnen zijn open, wat staat voor openheid. Het raam in de muur aan de oostzijde heeft een kruisvormige roedeverdeling. De vrijstaande klokkentoren bestaat uit een metalen torenconstructie en rood uurwerk met gouden wijzers.

Het orgel is een vrijstaand orgel van Van Vulpen. Het orgel en de preekstoel staan op een verhoogd podium in de kerkzaak. De zitplaatsen bestaan uit losse stoelen.

In de hal van het kerkgebouw zijn enkele stenen in de muur ingemetseld, die afkomstig zijn uit het gesloopte kerkgebouw aan de Kerkewal.

Het gebouw wordt gebruikt voor kerkdiensten en andere religieuze doeleinden. Ook doet de kerk mee aan Tsjerkepaad.

KERKENSCHETS

Eben-Haëzer | Gorredijk

14

Ligging	Jaartal	Bouwtype	Oppervlakte	Denominatie	Huidige functie
In woonwijk	1870	Zaalkerk	119 m²	Nederlands Hervormd	Wonen

KENMERKEN

Eigenaar	Particulier
Adres, postcode	Brouwerswâl 58, 8401 DB
Monumentstatus	Geen
Architect	Onbekend
Bouwstijl	Neoclassicisme
Nagelvaste objecten en wandkunst	Naam van de kerk op de voorgevel.
Begraafplaats	Nee
Terrein	Klein rechthoekig perceel (ca. 151 m²).
Bereikbaarheid en parkeergelegenheid	Redelijk goede bereikbaarheid, iets verder vanaf het centrum gelegen. Er is maar beperkte ruimte tot parkeren in de nabijgelegen straten.
Bronnen	Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed Makelaardij Sierd Moll www.kerk-en-orgel.nl Afbeeldingen: makelaardij Sierd Moll

BESCHRIJVING

De geschiedenis van de hervormde gemeente in Gorredijk gaat ruim 350 jaar terug. Deze gemeente kwam vanaf 1684 bijeen in het nu afgebroken kerkgebouw aan de Kerkewal. In 1864 ontstond er binnen de hervormde gemeente een evangelisatie beweging. Zij vormden een afdeling van de Vrienden van de Waarheid, De leden van deze vereniging hielden hun bijeenkomsten in het gebouw Eben-Haëzer.

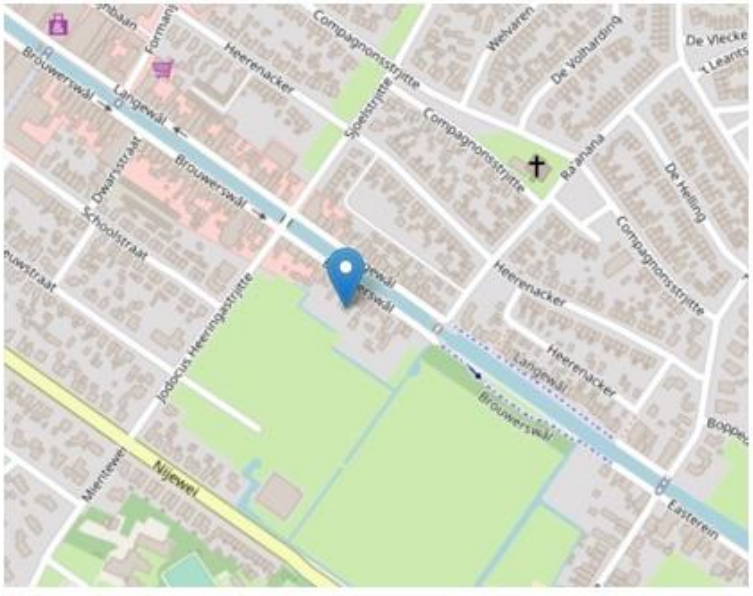
Het zaalkerkje staat tussen twee andere panden in. De voordeur is geplaatst in een rondboog opening met een segmentboog. Aan weerzijden van de voordeur zijn twee pilasters geplaatst. In het verleden zat er tussen beide pilasters een sierfronton, maar deze is niet langer aanwezig. Aan beide kanten van de voordeur is een rondboograam zichtbaar. De vroegere rondboogramen hadden een roedeverdeling. De huidige rondboogramen zijn aangepast aan de nieuwe tijd: de kozijnen zijn dikker gemaakt en de roedeverdeling ontbreekt. De voorheen geheel dichte voordeur heeft een ovaal raam met roedeverdeling gekregen in lijn met het ronde raam in de bovengevel.

De bovengevel bevat een klein rond raam met roedeverdeling. Het kerkje heeft een ingezwenkte topgevel. Ook staat hierop de naam van het gebouw weergegeven. De zwarte letters staan op een band van wit pleisterwerk. Omdat het pand langer is dan de naastgelegen panden is er ook een rondboograam in de zijgevel aangebracht. Ook de achtergevel bevat een raam met roedeverdeling.

Het interieur herbergt nog enkele aspecten van de kerkelijke functie. Het plafond bestaat uit een tongewelf met trekstangen. Het orgel is behouden gebleven.

Het pand werd, nadat het niet langer in gebruik was door de Hervormde gemeente, verkocht aan een Baptisten gemeente uit Drachten, die er eigen diensten ging houden. In 2012 is het kerkgebouw verkocht en in de jaren erna verbouwd, onder andere door de firma Kort & Kort. Het kerkje is tijdelijk het thuis van een galerie geweest en heeft vandaag de dag een woonfunctie.

KERKENSCHETS

De Witte Kerk | Hemrik

15

Ligging
In dorpskern

Jaartal
1739

Bouwtype
Driezijdig gesloten zaalkerk

Oppervlakte
177 m²

Denominatie
Nederlands Hervormd

Huidige functie
Cultureel maatschappelijk

KENMERKEN

Eigenaar	Stichting
Adres, postcode	Binnenwei 22, 8409 JH
Monumentstatus	Rijksmonument nummer 31856
Architect	Onbekend
Bouwstijl	Classicisme
Nagelvaste objecten en wandkunst	Gevelsteen met tekst Huis Gods en naam Lyclama uit 1739. Gedenksteen gevallen Franse piloot Arnaud de Saxcé.
Begraafplaats	Ja
Terrein	Op het met een beukenhaag omringde terrein is een klokkenstoel aanwezig. Bijzonder zijn het nabijgelegen familiegraf en de grafkelder.
Bereikbaarheid en parkeergelegenheid	Aan doorgaande weg in kern van het dorp gelegen. Goede bereikbaarheid en matige parkeergelegenheid.
Bronnen	www.wittekerkhemrik.nl www.reliwiki.nl www.orgelsite.nl

BESCHRIJVING

De Witte Kerk is een hervormde kerk gelegen op een verhoogd omheind kerkhof aan de doorgaande hoofdweg van het dorp Hemrik. In oude geschriften wordt aangegeven dat op deze locatie al in 1315 een kapel stond. In 1739 werd de huidige kerk gebouwd op de fundamenten van een aan Sint Andreas gewijde middeleeuwse kerk. Vermoedelijk is bij de bouw het muurwerk van de oude kerk gebruikt. De Witte Kerk is een driezijdig gesloten zaalkerk met rondboogvensters. Het betreft een eenbeukig kerkgebouw. De witte pleistering is waarschijnlijk negentiende-eeuws. De windwijzer heeft de vorm van een paard. Boven de ingang is een ingemetselde gevelsteen zichtbaar met het opschrift Huis Gods en de naam Lyclama. Naast de ingang is een gevelsteen zichtbaar ter nagedachtenis aan de in 1945 gevallen piloot Arnaud de Saxcé, wiens vliegtuig nabij de Witte Kerk neerstortte. Het gebouw is een rijksmonument.

De vloer van de hal bestaat uit antieke tegels. Tot het interieur behoort een zeventiende-eeuwse preekkuip-stoel. Het orgel is in 1940 gebouwd door Bakker en Timmenga (Leeuwarden), waarbij oudere onderdelen gebruikt zijn die in 1839 door de Zwolse orgelmaker J.C. Scheur zijn vervaardigd. Het orgel moet door twee personen bespeeld worden. Het orgel is in 2002 gerestaureerd.

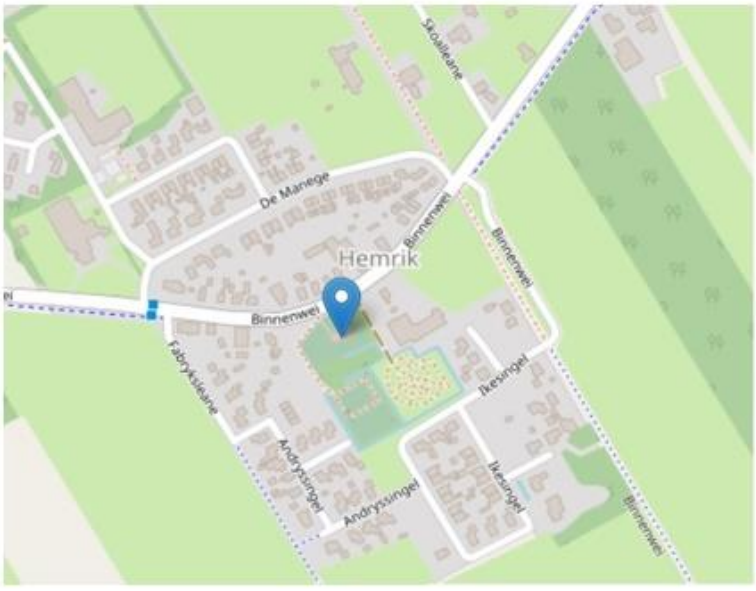
Rondom de kerk bevindt zich een begraafplaats en er staat een klokkenstoel met schilddak uit 1739. De klok werd gegoten in 1495 door de reizende klokkengieter Geert van Wou. De klok weegt maar liefst 560 kg. en heeft een doorsnede van bijna 100 cm. Naast de begraafplaats bevindt zich de familiebegraafplaats van de familie Van der Sluis en een bijbehorende grafkelder die in 1860 gebouwd is op initiatief van Jan Alles van der Sluis. Er liggen 36 personen in de grafkelder. Naast de grafkelder ligt een gedenkplaat met daarin de familiestamboom gegraveerd. Latere familieleden zijn rondom de grafkelder begraven.

Bij het samengaan van de Hervormde gemeenten Lippenhuizen en Hemrik besloot de nieuwe gemeente tot afstoting van het kerkgebouw. Het dorp zette zich in voor het behoud van het kerkgebouw en richtte daarom Stichting Behoud Witte Kerk Hemrik op, die het kerkgebouw in 2000 voor het symbolische bedrag van een gulden kocht.

In de periode april 2001 tot oktober 2002 werd zowel binnen- als buitenkant grondig gerestaureerd. Het gebouw kreeg daarbij zijn originele kleurstelling terug.

Sinds de restauratie in 2002 fungeert De Witte Kerk als culturele ontmoetingsplaats. Van september tot april vinden er wekelijks concerten en voorstellingen plaats. Er wordt een scala aan culturele activiteiten georganiseerd, waaronder lezingen, concerten, theater en een filosofisch-literair café. In de herfst wordt er een acht weken durend kunstevenement georganiseerd: ART Super. Het gebouw kan tevens gehuurd worden door koren en andere muziekgezelschappen voor repetities en uitvoeringen. Daarnaast is het een officiële trouwlocatie en is de locatie geschikt voor (familie)feesten, bijeenkomsten en cursussen. Ook worden er nog steeds kerkdiensten, rouwplechtigheden en bezinningsbijeenkomsten gehouden. Sinds 2021 is het ook mogelijk om in de kerk te overnachten via Stichting Heilige Nachten.

KERKENSCHETS

(Vm.) Gereformeerde kerk | Hemrik

16

Ligging
Buiten bebouwde kom

Jaartal
1924

Bouwtype
Zaalkerk

Oppervlakte
146 m²

Denominatie
Gereformeerd

Huidige functie
Zorg-/dagbesteding

KENMERKEN

Eigenaar	Kerkgenootschap
Adres, postcode	Binnenwei 8, 8409 JG
Monumentstatus	Geen
Architect	Onbekend
Bouwstijl	Jaren '30 stijl/Traditionalisme
Nagelvaste objecten en wandkunst	Niet aanwezig
Begraafplaats	Nee
Terrein	Vijfhoekig perceel. Voor de helft tot parkeerplaats gemaakt. Ander deel groen. Kastanjeboom op terrein. Erfafscheiding gevormd door een heg.
Bereikbaarheid en parkeergelegenheid	Slechte bereikbaarheid met het OV. Buiten bebouwde kom aan doorgaande weg. Er zijn parkeerplaatsen voor maximaal 20 voertuigen op het perceel aanwezig.
Bronnen	Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed Facebookpagina Dagbesteding Atelier De Weefplaats www.orgelsite.nl www.reliwiki.nl

BESCHRIJVING

De voormalig gereformeerde kerk van Hemrik is een kleine eenvoudig uitgevoerde zaalkerk opgetrokken uit rode baksteen. Het kerkje ligt buiten de bebouwde kom aan de doorgaande weg en is gebouwd in 1924. De voorgevel bevat twee rondboogramen met roedeverdeling en een dubbel deur die dient als ingang. Boven deze deur is een latei aangebracht en een segmentboog met een eclectisch metselverband. Iets daarboven is een rond raam aangebracht met een stervormige roedeverdeling.

De zijmuren hebben elk drie rondboogramen met roedeverdeling. Aan de rechterzijde is een kleine uitbouw gerealiseerd, die een deel van de buitenmuur bedekt en doorloopt naar achteren toe, waardoor het gebouw verlengd wordt. Hierin is eveneens een toegangsdeur gemaakt. Achter deze uitbouw is een serre gebouwd.

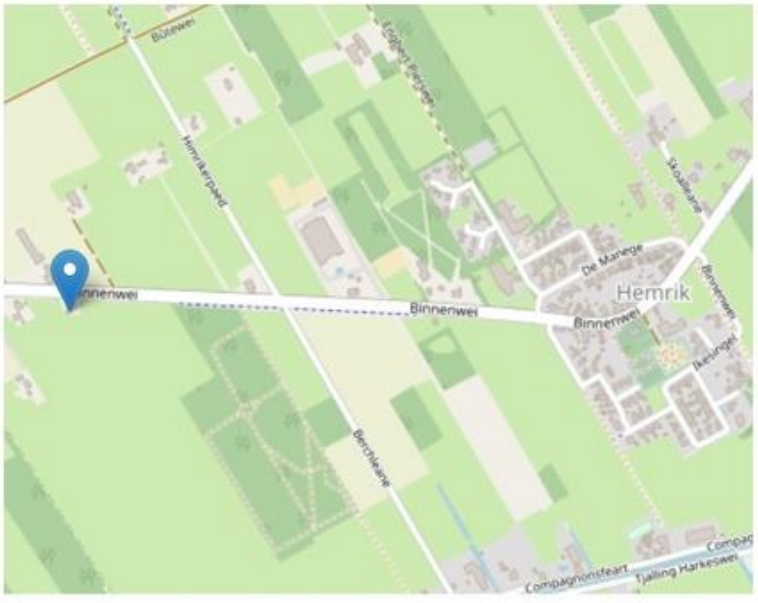
De kleine windvaan bovenop de voorgevel bestaat uit een smeedijzeren bolsierwerk met er bovenop een kruis. Het dak is bedekt met zwarte betonnen sneldekkers.

Het interieur bevat een tongewelf. Er zijn trekstangen tussen de muren aangebracht. De houten balustrade waarop het orgel geplaatst is, is nog aanwezig. Ook het orgel zelf is nog aanwezig en bespeelbaar. De firma Bakker en Timmenga uit Leeuwarden bouwde het orgel, een mechanisch sleeplade-orgel, alleen is het bouwjaar niet bekend. De kerkbanken zijn verwijderd. De verlichting bestaat uit melkglazen bollen. De kerk heeft een vloer bestaande uit houten planken.

Het terrein was decennialang cirkelvormig en met een haag omringd. Eind jaren '90 van de twintigste eeuw is het terrein aangepast en is er een parkeerterrein aangelegd. Van het cirkelvormige terrein is alleen de haag aan de achterzijde nog een restant.

In 2011 is de kerk gesloten en werden er geen diensten meer gehouden. Het gebouw doet sinds 2015 dienst als atelier en ambachtelijke textielwerkplaats voor mensen met een beperking en heeft als bestemming 'zorg'.

KERKENSCHETS

Mattheuskerk | Langezwaag

17

Ligging	Jaartal	Bouwtype	Oppervlakte	Denominatie	Huidige functie
In dorpskern	1781-1782	Zaalkerk	212 m²	Protestants	Religieus

KENMERKEN

Eigenaar	Kerkgenootschap
Adres, postcode	't Hou 9, 8404 GH
Monumentstatus	Rijksmonument nummer 31858
Architect	Onbekend
Bouwstijl	Neoclassicistisch / eclectisch
Nagelvaste objecten en wandkunst	Ingemetselde grafzerken uit zeventiende en achttiende eeuw.
Begraafplaats	Ja
Terrein	Ovaal terrein deels omheind met beukenhaag. Tweede cirkelvormig terrein met ruimte voor graven aangesloten op terrein waarop kerk staat.
Bereikbaarheid en parkeergelegenheid	Centraal in het dorp gelegen, goed bereikbaar. Beperkte parkeermogelijkheden direct rondom het kerkgebouw.
Bronnen	Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed Documentatie Kerkvoogdij Herv. Gemeente Langezwaag. S. ten Hoeve, Friese preekstoelen (Leeuwarden 1980). T.E. van Popta, Langezwaag, de Hervormde Kerk in: Beeldschrift 1999.

BESCHRIJVING

Langezwaag bezat al in 1315 een kapel. Deze kapel was oorspronkelijk gewijd aan de Heilige Mattheus. Het middeleeuwse kerkje dat er toen stond had geen toren. In de achttiende eeuw was Langezwaag het rijkste dorp van Opsterland, en de middeleeuwse kerk stak schril af bij de fraaie woningen in het dorp. In 1781 werd besloten de oude kerk af te breken en te vervangen door een nieuw kerkgebouw. De Mattheuskerk is een eenvoudig uitgevoerd kerkgebouw uit 1781-1782. Rondom de kerk ligt een kerkhof.

De eenbeukige zaalkerk met driezijdige koorsluiting heeft aan de noord- en zuidzijde drie rondboogvensters. In het muurwerk tussen de vensters zijn lisenen uitgespaard. De kerk heeft een ongelede vierkante toren met achtkantige spits die goeddeels in het schip opgenomen is. Bovenaan in de toren zijn aan alle vier zijden twee galmgaten aangebracht.

Het torenuurwerk uit 1923 is mechanisch, gemaakt door Van Bergen uit Midwolda (nr. 1236). De kerk had tot 1943 twee luidklokken uit 1763 van Pieter Seest uit Amsterdam, die door de Duitse bezetter in beslag zijn genomen. In 1948 kreeg de toren een nieuwe klok die gegoten was door firma Eijsbouts in Asten.

De wijzerplaten van het uurwerk zijn niet op de torenmuur vastgemaakt, maar open op het vierkant geconstrueerd. De windvaan op de toren verbeeldt een paard. Ook op het oostelijke uiteinde van de nok van het dak staat een windvaan die een haan afbeeldt. De kerk is aan de zuid- en oostzijde verfraaid met een brede lijstgoot. Aan de noordzijde ontbreekt deze: hier is een eenvoudige goot zonder lijst aangebracht.

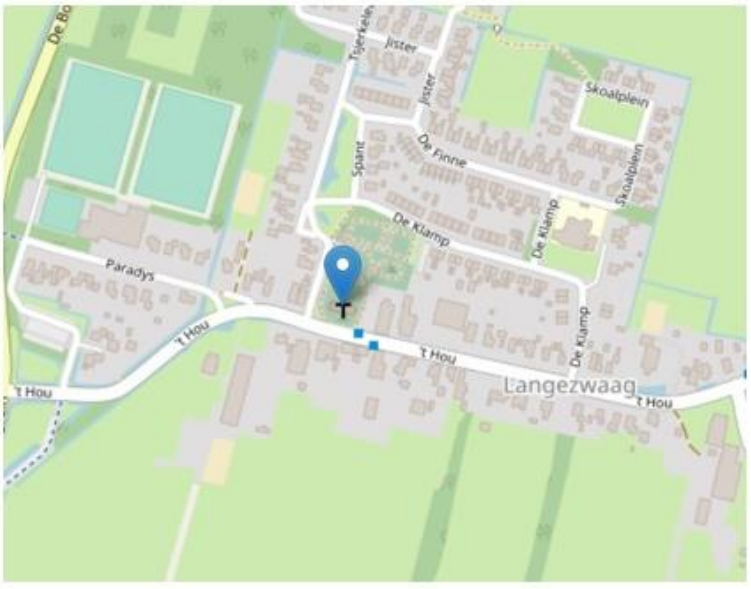
De kerk kreeg in 1782 gebrandschilderde ramen, maar deze zijn in de loop van de tijd verloren gegaan.

De kerk is gerestaureerd in 1927, 1960 en 1992-1993, waarbij vooral het interieur aangepast werd. In 1927 werd op het tongewelf gekleurde banen geschilderd. Er werden nieuwe deuren gemaakt en het timmer- en schilderwerk werd hersteld. Onder de houten vloer werden enkele grafzerken gevonden in een andere oudere vloer, die nog behoorde tot de voorganger van de huidige kerk. Deze grafzerken, afkomstig uit de zeventiende en achttiende eeuw, werden rechtop tegen de binnenmuren en in het portaal geplaatst. Ook werden er glas-in-lood ramen aangebracht.

In 1960 werd er opnieuw een restauratie uitgevoerd. De oorspronkelijke banken werden vervangen door de huidige kerkenraadsbanken en stoelen. De preekstoel met achterschot en klankbord bleef bewaard en is het enige wat nog overgebleven is uit de tijd dat de kerk gebouwd werd. De preekstoel is rijkelijk versierd met houtsnijwerk, uitgevoerd door Jacob Zwaluw uit Leeuwarden. De drie allegorische vrouwfiguren symboliseren hoop, geloof en liefde. Mogelijk duidt de vrouwenfiguur met de wet op het Oude Testament en de figuur met de hoeksteen en het boek op het Nieuwe Testament. Op de hoekstijlen staan ook een groot tal afbeeldingen: een sikkel, schop, korenaren, een medaillon met paard, pijlen, vogels, een net en vissen en medaillon met zon. De achttiende-eeuwse lezenaar heeft een steun in de vorm van een adelaar. De trap heeft opengewerkte ballusters en is in Louis XVI-stijl vervaardigd.

De orgelkas en het front zijn van H. Knipscheer uit 1866. Knipscheer gebruikte een oud viervoets-front dat aan weerszijden uitgebreid werd. Het huidige orgel is gebouwd door Bakker en Timmenga in 1901 en behoorde tot 1993 tot de gereformeerde kerk van Gaast. In 1993 is het overgeplaatst naar Langezwaag.

KERKENSCHETS

Piterkerk | Lippenhuizen

18

Ligging	Jaartal	Bouwtype	Oppervlakte	Denominatie	Huidige functie
In dorpskern	1743	Zaalkerk	258 m²	Protestants	Religieus (PKN)

KENMERKEN

Eigenaar	Kerkgenootschap
Adres, postcode	De Buorren 30, 8408 HH
Monumentstatus	Rijksmonument nummer 31859
Architect	Onbekend
Bouwstijl	Neoclassicisme / eclectisch
Nagelvaste objecten en wandkunst	Gevelstenen met jaartallen op voorgevel. Borden met overzicht van predikanten.
Begraafplaats	Ja
Terrein	Verhoogd terrein, vierkant perceel afgesloten door hekwerk. Omring door beukenhaag. Rondom terrein ondiepe sloot. Langs een deel van de heg eiken en andere bomen.
Bereikbaarheid en parkeergelegenheid	Centraal in het dorp gelegen met goede bereikbaarheid. Parkeergelegenheid langs de doorgaande weg is beperkt. Op enkele minuten loopafstand wel parkeergelegenheid.
Bronnen	Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed www.piterkerklippenhuizen.nl SA! Media www.kerkenorgel.nl

BESCHRIJVING

De eerste kerk van Lippenhuizen werd vermoedelijk in de veertiende eeuw of iets eerder gebouwd, aangezien Lippenhuizen genoemd wordt in de kapellenlijst van 1315, waarop alle kerken genoemd werden die onder het district Bornego vielen, waartoe ook Lippenhuizen behoorde. Deze kerk stond op een verhoogd omheind kerkhof en had geen toren. Lippenhuizen was tot 1566 katholiek.

In 1743 werd er een nieuwe kerk gebouwd door aannemer Albert Tjebbes, lijstenmaker Coop Berents en glazenmaker Pier Wijtses Madhuysen ter vervanging van de voorganger. De huidige kerk is ontstaan in 1860 uit herbouw van de kerk uit 1743. De Piterkerk is een zaalkerk met driezijdige koorsluiting. Het kerkgebouw heeft halronde gesloten vensters in door lisenen gevormde spaarvelden.

De kerk had in eerste instantie nog geen toren. De geveltoren met naaldspits werd in 1862 toegevoegd voor 2221 gulden en 22,5 cent. Het onderste deel van de toren waar het uurwerk geplaatst is bestond vroeger uit hout maar is in 1930 vervangen door leien. In dit jaar werd ook de westelijke gevel gerestaureerd.

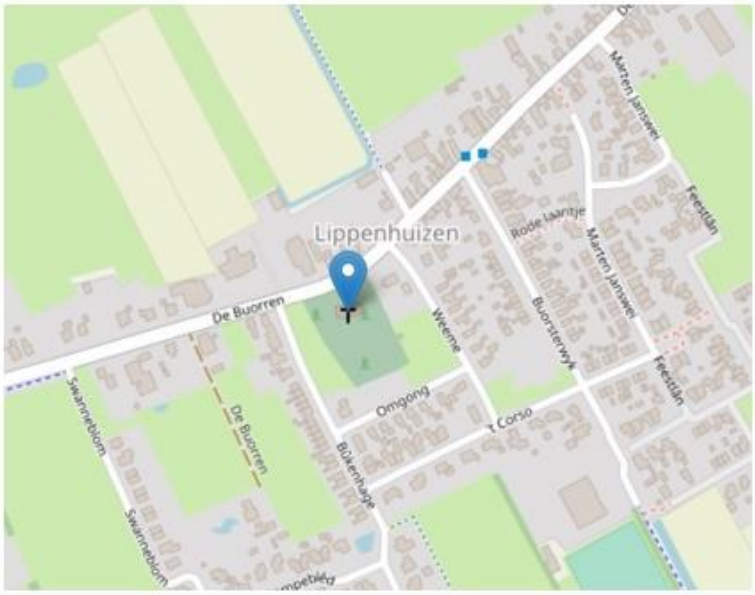
Met het aanbrengen van de toren werd er een uurwerk toegevoegd aan het geheel. De kerkvoogden kochten een gebruikt, mechanisch uurwerk van baronesse Van Lynden voor 300 gulden, welke door de Lippenhuister klokkenmaker Snoek in de toren bevestigd werd. Klokkenmaker Van Bergen leverde de nieuwe klok. In de Tweede Wereldoorlog werd de klok meegenomen door de bezetter. In 1949 is er een nieuwe klok gekocht met geld dat bijeengebracht werd door diverse acties. Aan elke zijde van de toren zitten galmgaten. De windvaan op de toren is een haan, net als de windvaan op het dak van het schip.

In de Piterkerk staat een eenklaviersorgel uit 1859, gemaakt door Van Dam en zonen uit Leeuwarden. De herenbank heeft wapens en drie koperen kronen. De preekstoel is zeventiende-eeuws, met trap, achterschot en klankbord, uitgevoerd met houtsnijwerk. Deze komt uit de eerdere kerk en is vermoedelijk rond 1660 gemaakt.

De kroonluchters werden aangeschaft in 1866 ten behoeve van de avondgodsdienstoefeningen. Ze werden gemaakt door ene Adriani uit Leeuwarden. In 1931 zijn ze geschikt gemaakt voor elektrisch licht. Het plafond van de kerk bevat gipsornamenten in een barokpatroon. In 1968 werd het interieur van de kerk opgeknapt. Onder de vloer lagen 9 grafstenen, waarvan er 5 in goede staat bleken te zijn. Deze zijn aan de koorzijde voor de vaste banken gelegd. In de kerk hangen borden waarop de namen van de voorgangers opgesomd staan.

In 2015 is er eveneens een uitgebreide restauratie uitgevoerd, mogelijk gemaakt door steun uit het dorp middels sponsoracties. Het orgel werd opgeknapt. Er werd ingezet op multifunctioneel gebruik van het gebouw. Er kwam een toilet en keuken alsook CV-installatie. Ook werd er een podium toegevoegd. Tegenwoordig is de kerk in gebruik als multifunctioneel centrum en worden er zeer regelmatig concerten gehouden. Ook werkt de Protestantse Gemeente Lippenhuizen/Hemrik sinds januari 2021 samen met de PKN-gemeente van Gorredijk. Er wordt maandelijks een kerkdienst gehouden in de Piterkerk. Ook is de kerk in de zomermaanden opengesteld in het kader van Tsjerkepaad.

KERKENSCHETS

De Doarpstsjerke | Nij Beets

19

Ligging	Jaartal	Bouwtype	Oppervlakte	Denominatie	Huidige functie
Nabij dorpskern	1908	Zaalkerk	258 m²	Hervormd	Religieus (PKN)

KENMERKEN

Eigenaar	Kerkgenootschap
Adres, postcode	Doarpsstrjitte 7, 9245 HP
Monumentstatus	Geen
Architect	Onbekend
Bouwstijl	Rationalistisch met Neo-romaanse invloeden
Nagelvaste objecten en wandkunst	Stichtingssteen op de voorgevel.
Begraafplaats	Nee
Terrein	Rechthoekig perceel gelegen met de weg mee, met aan achterzijde een erfscheiding met bomen.
Bereikbaarheid en parkeergelegenheid	Aan doorgaande weg gelegen aan de rand van het dorp. Bereikbaarheid is goed. Naast de kerk is een parkeerterrein met ruimte voor circa 12 auto's.
Bronnen	www.orgelsite.nl www.reliwiki.nl www.doarpstsjerke.nl

BESCHRIJVING

De kerk is gebouwd in 1908 als opvolger van een houten kerkje genaamd het Houten Hemeltje, op initiatief van dominee H. Pos. Familie Van Palland financierde het initiatief. Op 15 november 1908 werd de Hervormde kerk officieel geopend.

Het kerkgebouw is opgetrokken uit bruine baksteen. De voorgevel heeft een rondboogdeur met dubbele opening. Boven de rondboogdeur is een stichtingssteen ingemetseld. Aan weerszijden van de rondboogdeur zijn twee rondboogramen te zien met roedeverdeling. Ook boven deze deur is een kleiner rondboograam gemaakt. Op beide hoeken van de voorgevel zijn lisenen geplaatst. Op de voorgevel is ook een gepleisterde gevelrand in boogfriespatroon aangebracht. Beide zijgevels hebben eveneens rondboogramen met roedeverdeling en enkele luchtroosters.

Het zadeldak is bedekt met zwarte dakpannen met dubbele golf. Aan een zijde is een klein dakraam aangebracht. Op het dak staat een vierkantige dakruiter van hout met galmgaten zonder klok, die bedekt is met leien, en een windvaan in de vorm van een haan.

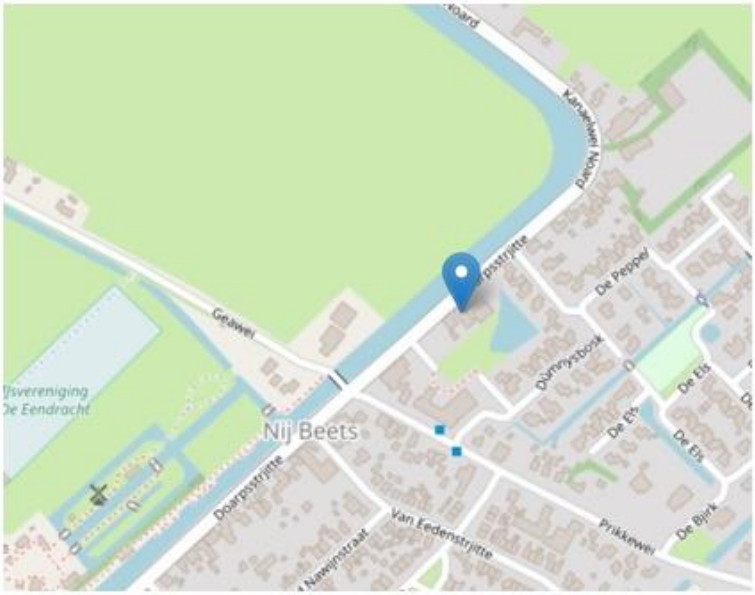
De kerk kreeg een uitbreiding, een dubbel bijgebouw, naar idee van architect Rein de Valk. Middels een glazen hal zijn het oudere kerkgebouw en de nieuwe uitbreidingsruimten met elkaar verbonden. In de voorgevel van een van de beide gebouwen is een dubbele deur aangebracht. De raampartijen zijn strak uitgevoerd. De bijgebouwen hebben beide een rond raam in de voorgevel.

Het plafond bestaat uit een bruin houten tongewelf. De houten lambrisering, de kerkbanken en het orgel zijn in groentinten geverfd. Ook zijn er losse, roodbruine houten stoelen aan toegevoegd. De wanden zijn gestukt en wit geverfd. Aan de trekstangen zijn melkglazen lampen bevestigd.

Het orgel is in 1939 gebouwd door de Leeuwarder orgelbouwers Bakker en Timmenga.

De kerk wordt gebruikt voor erediensten en voor andere religieuze doeleinden.

KERKENSCHETS

Sint Hippolytuskerk | Olterterp

20

Ligging
Buiten bebouwde kom

Jaartal
1415

Bouwtype
Recht gesloten zaalkerk

Oppervlakte
147 m²

Denominatie
Nederlands Hervormd

Huidige functie
Cultureel maatschappelijk

KENMERKEN

Eigenaar	Stichting
Adres, postcode	Achterwei 6, 9246 TL
Monumentstatus	Rijksmonumentnummer 31862
Architect	Onbekend
Bouwstijl	Gotisch
Nagelvaste objecten en wandkunst	Stichtingssteen boven ingang kerktoren met familiewapens Van Boelens en Lycklama à Nijeholt. Ingemetselde gevelsteen achtermuur ter herinnering aan de restauratie in 1913.
Begraafplaats	Ja
Terrein	De kerk wordt omcirkeld door een ondiepe sloot en enkele oude beuken.
Bereikbaarheid en parkeergelegenheid	Er is een oprit naar een nabijgelegen parkeerterrein waar ruimte is voor zo'n 60 voertuigen.
Bronnen	www.aldefrysketsjerken.nl www.reliwiki.nl

BESCHRIJVING

De middeleeuwse Sint Hippolytuskerk is gebouwd in 1415. Het betreft een recht gesloten eenbeukig kerkgebouw met een ongelede toren met ingesnoerde spits. De muren zijn opgetrokken uit rode en gele kloostermoppen. Waarschijnlijk is de kerk kort na de bouw vergroot, zichtbaar door de bouwnaad in de noordmuur. De kerk heeft in zowel de zijmuren als in de achtermuur smalle spitsboogvensters met glas-in-lood ramen. De sluitmuur aan de oostzijde heeft een trapgevel met ezelsruggen. Ook aan weerszijden van de toren zijn trapgevels aanwezig. De windvaan op de toren beeld het alliantiewapen van Ayso van Boelens en zijn eerste echtgenote Rinske Lycklama à Nijeholt uit. De kerk deed sinds de achttiende eeuw dienst als privékapel voor de familie Van Boelens. De toren werd in 1744 geplaatst tegen het middeleeuwse schip. De aanwezige klokkenstoel werd verwijderd. Ayso van Boelens en zijn echtgenote betaalden voor de bouw van de toren het bedrag van 500 gulden, zoals te lezen staat op de stichtingssteen boven de ingang van de toren. Ook is hierop een helderrood en geel wapenschild aangebracht met naast elkaar de familiewapens van Van Boelens en Lycklama à Nijeholt. De toren is sinds de Franse tijd eigendom van gemeente Opsterland.

De kerk is in 1912-1913 gerenoveerd op initiatief van mw. B.W.T. Sandberg van Boelens en kreeg toen het romantische karakter. Ter herinnering aan deze restauratie is in de achtermuur een gevelsteen aangebracht. In 1972 werd er opnieuw gerenoveerd.

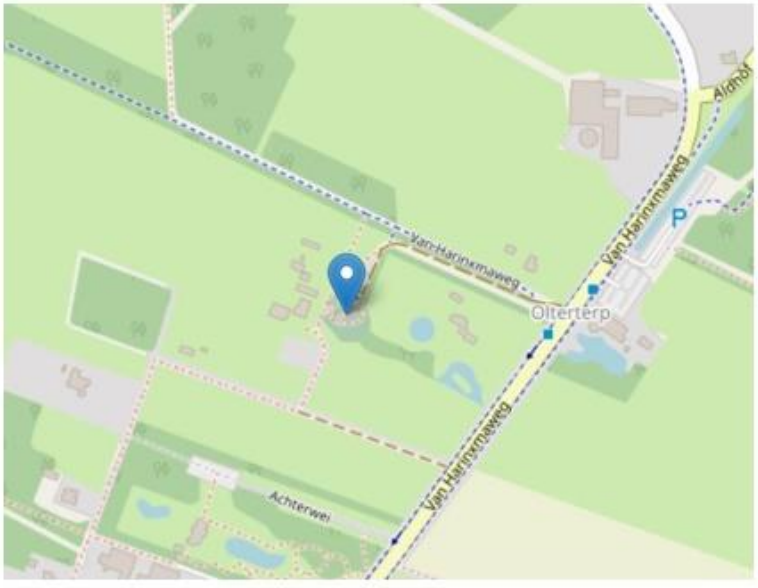
Het interieur is rijkelijk aangekleed. Het gangpad tussen de banken bestaat uit licht- en donkerbruine estriken in een dambordpatroon. Het plafond bestaat uit een houten tongewelf. Opvallend is de rijk gesneden kansel met de originele koperen zandloperhouder met houten zandloper. Ook een rijk geornamenteerde lezenaar behoort tot het interieur. In het koor, dat wordt afgesloten door een hekwerk met vier houten gecanneleerde vazen, is een halfronde Bremersteen met kruis te zien. De letters INRI en 1718 zijn op een later moment toegevoegd. De preekstoel uit ongeveer 1780 wordt gestut door een in hout gesneden adelaar. Op de kuippanelen worden de 4 evangelisten en bijbehorende symbolen alsook Mozes met de tien geboden weergegeven. Tegenover de preekstoel staat een herenbank. In de jaren vijftig van de twintigste eeuw kreeg het interieur zijn warmrode kleurstelling. In de kerk zijn diverse rouwborden aanwezig van de families Boelens, Hemminga en Lycklama à Nijeholt. In de vloer liggen een aantal zeventiende en achttiende-eeuwse grafzerken van de familie Van Boelens.

Het orgel werd gemaakt in 1988 door de orgelbouwers gebroeders Reil uit Heerde en is in 2004 naar Olterterp verplaatst vanuit Egmond aan Zee. Het houtsnijwerk aan de voorzijde, een harp, trompet, viool en engelenkopjes, werd uitgevoerd door de Oostenrijkse houtsnijder Moser.

Het perceel waarop de kerk staat wordt omcirkeld door een smalle, ondiepe sloot. Via enkele kleine, houten bruggen is de kerk te bereiken. Aan de zijkanten en achterzijde van de kerk bevindt zich een kerkhof, waar enkele adellijke inwoners begraven zijn. Dicht tegen de sloot aan, naast het wandelpad, staan een aantal oude beuken.

De Sint Hippolytuskerk is sinds 1996 in het bezit van Stichting Alde Fryske Tsjerken. In 2013 heeft er grootschalige renovatie plaatsgevonden. Vandaag de dag worden er exposities en concerten georganiseerd, maar de locatie is bovenal populair als trouwlocatie.

KERKENSCHETS

Sint Jakobuskerk | Siegerswoude

21

Ligging	Jaartal	Bouwtype	Oppervlakte	Denominatie	Huidige functie
Buiten bebouwde kom	1949	Zaalkerk	109 m²	Hervormd	Wonen

KENMERKEN

Eigenaar	Particulier
Adres, postcode	Binnenwei 14, 9248 KW
Monumentstatus	Nee
Architect	J.J.M. Vegter
Bouwstijl	Eclectisch
Nagelvaste objecten en wandkunst	Houten bord met Friese tekst op voorgevel.
Begraafplaats	Nee
Terrein	Vierkant perceel van ca. 2000 m2. Aan de voorzijde begrenst door een beukenhaag en sloot. Op het terrein nabij de ingang twee oude bomen.
Bereikbaarheid en parkeergelegenheid	Buiten de bebouwde kom gelegen, beperkte parkeergelegenheid.
Bronnen	www.reliwiki.nl Artikel Hervormde kerk Siegerswoude wordt omgetoverd tot woonhuis, Friesch Dagblad, 13 augustus 2021. Artikel Kerk Siegerswoude in de verkoop, SA-media, 3 oktober 2018. Hoofdfoto en foto interieur: Date Boekema & Janneke Boekema-Haisma

BESCHRIJVING

De Sint Jakobuskerk, gewijd aan Jakobus de Meerdere, is gebouwd in 1949, maar was niet het eerste kerkgebouw dat op deze locatie stond. Een ander kerkje, gebouwd in 1910, brandde in 1941 af. De huidige kerk is hiervan de opvolger. Een nog oudere kerk stond tot 1909 op een terrein dat ongeveer 300 meter zuidelijker lag. Dit was een middeleeuwse kerk uit vermoedelijk de 13e eeuw, gezien de ronde apsis.

De huidige kerk is een kleine, eenvoudige zaalkerk met klokkenpyloon en zadeldak, ontworpen door de Nederlandse architect J.J.M. Vegter (1906-1982). Het is opgetrokken uit bruine bakstenen. Het kerkje heeft een houten entree. Boven de ingang is een Friese spreuk geplaatst van dominee Cuperus op een houten bord. Het is de enige kerk in Friesland met een dergelijk bord op de gevel. Rond het ontstaan van het bord bestaat een plaatselijk volksverhaal uit circa 1880: "De sege oer de drankduvel' (de sage over de drankduivel).

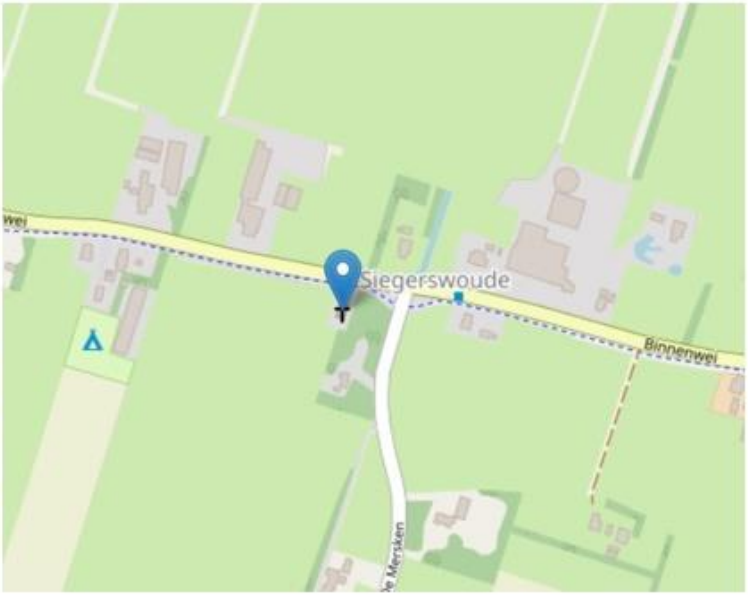
Centraal in de voorgevel is een rond raam gemaakt met daarop het stichtingsjaar bevestigd, uitgevoerd in metaal in een Jugendstil lettertype. In het metselwerk van de voorgevel is boerenvlechtwerk te zien. Aan weerszijden van de voorgevel zijn halfhoge lisenen geplaatst. Beide zijmuren hebben drie glas-in-lood rondboogramen en een enkel rond raam met glas-in-lood decoratie. Ook hebben beide zijmuren een lijstafwerking en een overstek metselwerk. Het zadeldak is bedekt met zwarte pannen.

Uit de kerk is het kerkinterieur, dat voorheen onder andere bestond uit vaste banken, verwijderd. Het plafond bestaat uit een houten tongewelf.

In 2018 verloor het kerkje haar religieuze functie. In december 2018 werd er een speciale dienst gehouden en werd de kerk buiten gebruik gesteld.

In 2019 werd de kerk bij inschrijving verkocht door de protestantse gemeente aan de huidige eigenaar. Er werden enkele jaren bruiloften gehouden en ook een bruidsbeurs in 2020. Het kerkje heeft nu een woonbestemming. Het gebouw krijgt een nieuwe uitbreiding aan de achterzijde, waarbij het karakter van het kerkje zelf behouden blijft.

KERKENSCHETS

Elim | Siegerswoude

22

Ligging
Aan rand van het dorp

Jaartal
1970

Bouwtype
Zaalkerk

Oppervlakte
518 m²

Denominatie
Christelijk Gereformeerd (CGK)

Huidige functie
Religieus (CGK)

KENMERKEN

Eigenaar	Kerkgenootschap
Adres, postcode	Taeijewyk 1a, 9248 KW
Monumentstatus	Nee
Architect	Onbekend
Bouwstijl	Modernisme
Nagelvaste objecten en wandkunst	Onbekend
Begraafplaats	Nee
Terrein	Diep rechthoekig perceel met parkeerruimte aan de achterzijde.
Bereikbaarheid en parkeergelegenheid	Aan de rand van dorp gelegen, desondanks redelijk goed bereikbaar. Voldoende parkeerplekken op eigen terrein.
Bronnen	www.reliwiki.nl Foto interieur: Michiel van 't Einde gcksiegerswoude.nl www.orgelsite.nl

BESCHRIJVING

Het kerkgebouw aan de Taeijewyk werd gebouwd als opvolger van de Rehobothkerk aan de Van Akenwei. Over het kerkgebouw is weinig informatie beschikbaar.

Het gebouw is een in moderne stijl uitgevoerde kerk gemaakt van gele bakstenen. Het zadeldak van het hoofdgebouw is bedekt met zwarte geglazuurde dakpannen. Aan de westelijke zijgevel is een klokkenpyloon gebouwd met een open structuur, met aan de binnenzijde een smeedijzeren constructie. Hierin is ook de ingang gemaakt. De zuidgevel is dicht en hierop staat de naam van de kerk. Beide zijgevels hebben diverse raampartijen. Aan de achterzijde is een bijgebouw gebouwd met een ingang en raampartijen. Dit deel heeft een plat dak.

Het interieur is sober en bestaat uit houten banken en een houten plafond met melkglazen bolverlichting. Het orgel met neogotische orgelkas werd rond 1895 gebouwd voor de kapel van het Sint Antoniusgesticht in Amsterdam. Daarna stond het orgel in de Goede Vrijdagskapel in Den Haag en daarna in de Pauluskerk, eveneens in Den Haag. Sinds 1960 stond het orgel in de Elim kerk. Inmiddels wordt er gebruik gemaakt van een elektronisch Monarke orgel (sinds 2010), de luidsprekers zitten in de orgelkas.

In de loop van 2015 werd het gebouw gerestaureerd en was het enkele maanden buiten gebruik. In de kerkzaal werd vloerverwarming geïnstalleerd en het dak werd voorzien van nieuwe isolatie en nieuwe dakpannen. Ook werd er een nooduitgang gemaakt. In november 2015 werd de kerk opnieuw in gebruik genomen. Het kerkgebouw wordt gebruikt voor kerkdiensten en religieuze activiteiten.

KERKENSCHETS

(Vm.) Rehoboth | Siegerswoude

23

Ligging
Aan doorgaande weg in dorp

Jaartal
1905

Bouwtype
Zaalkerk

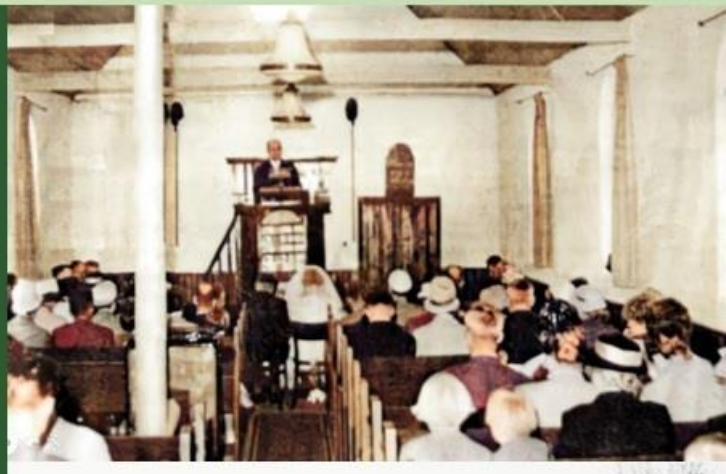
Oppervlakte
151 m²

Denominatie
Hervormde evangelisatie

Huidige functie
Wonen

KENMERKEN

Eigenaar	Particulier
Adres, postcode	Van Akenwei 43, 9248 ST
Monumentstatus	Nee
Architect	Onbekend
Bouwstijl	Eclectisch
Nagelvaste objecten en wandkunst	Onbekend
Begraafplaats	Nee
Terrein	Rechthoekig perceel aan doorgaande weg.
Bereikbaarheid en parkeergelegenheid	Beperkte parkeergelegenheid. Bereikbaarheid is redelijk, aan een doorliggende hoofdweg binnen het dorp.
Bronnen	Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed www.reliwiki.nl Dossier gemeente Opsterland

BESCHRIJVING

Over het kerkje aan de Van Akenwei is maar weinig bekend. Het werd omstreeks 1905 gebouwd. Het raakte buiten gebruik in 1970 en heeft toen jarenlang gediend als opslagruimte. Nadat het in vervallen staat raakte, is het na jaren van leegstand grootschalig verbouwd.

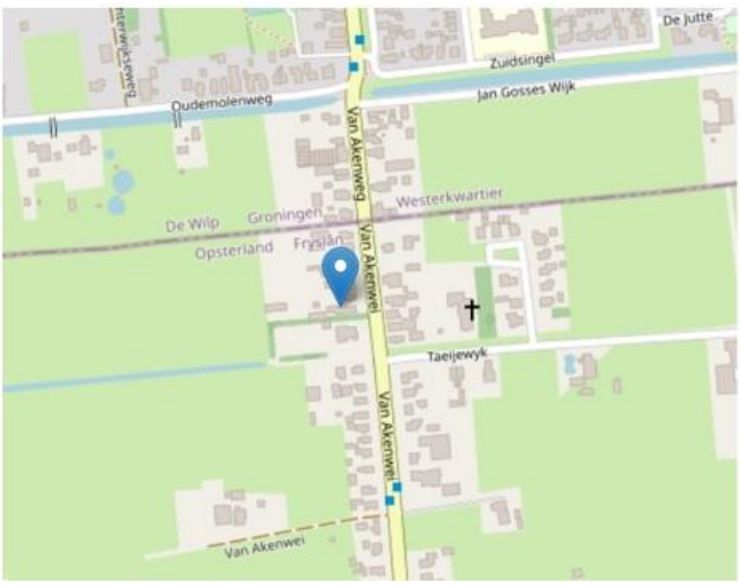
Het betreft een eenvoudig gebouwtje met een zadeldak en rondboogramen in de zijgevels. In de voorgevel en achtergevel is een rozetraam aangebracht. Oorspronkelijk had het gebouw een dakruiter.

In de gevel zat voorheen een dubbele deur. Die is later vervangen door enkele vierkante ramen. In de zijgevel aan de zuidkant is een rondboograam verwijderd en is een voordeur geplaatst op de plek van het tweede rondboograam. Er zijn in die zijgevel nog vier rondboogramen aanwezig. In de andere zijgevel zijn de vijf oorspronkelijke rondboogramen nog steeds zichtbaar. Op enkele plaatsen zijn raamluiken geplaatst.

Het zadeldak is bedekt met zwarte dakpannen. Aan de zuidkant is een dakkapel gebouwd. De bijbehorende schuur in de tuin achter het kerkje heeft dezelfde rozetramen.

Het gebouw doet nu dienst als woning.

KERKENSCHETS

Hervormde kerk | Terwispel

24

Ligging
Aan doorgaande buiten dorp

Jaartal
1864

Bouwtype
Zaalkerk

Oppervlakte
237 m²

Denominatie
Protestants

Huidige functie
Religieus

KENMERKEN

Eigenaar	Kerkgenootschap
Adres, postcode	De Streek 25, 8407 EE
Monumentstatus	Rijksmonumentnummer 513159
Architect	Onbekend
Bouwstijl	Neoclassicisme met elementen waterschapsstijl
Nagelvaste objecten en wandkunst	Stichtingssteen uit 1864 met namen oprichters.
Begraafplaats	Ja
Terrein	Vierkant perceel omringd door beukenhaag, behalve aan de noordzijde waar een coniferenhaag de scheiding van met het oorspronkelijke deel met het nieuwe deel van het kerkhof markeert.
Bereikbaarheid en parkeergelegenheid	Beperkte parkeergelegenheid. Bereikbaarheid is redelijk, aan een doorliggende hoofdweg binnen het dorp
Bronnen	Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed www.reliwiki.nl SA-media www.monumenten.nl

BESCHRIJVING

De hervormde kerk van Terwispel is een karakteristieke dorpskerk met een gereduceerd torenlichaam, gebouwd in 1864. Op dezelfde plek stond eerst een kerk uit vermoedelijk de veertiende eeuw, die geveld werd door een decemberstorm een jaar eerder. Overigens was dit niet de eerste kerk die Terwispel had. Rond 1100 stond er al een kerk op wat nu kruising Alde Dyk en Mouwewei is, die volgens overlevering door blikseminslag verwoest werd. Deze locatie staat nu nog bekend als ûnwaarskamp. Tijdens de afbraak van de middeleeuwse kerk op de huidige locatie werd er onder de vloer een beeldje van Sinte Barbara gevonden, beschermheilige van onweer en bliksem, mogelijk verwijzend naar de middeleeuwse kerk op de oude locatie.

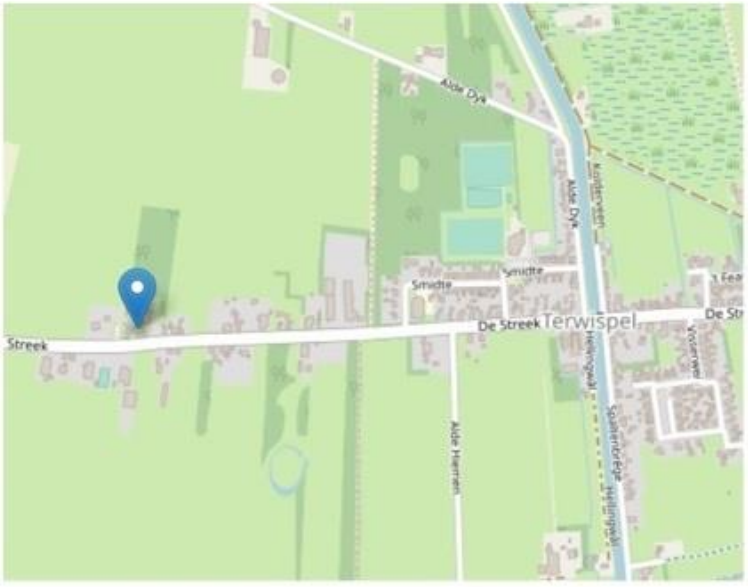
De huidige kerk is een zaalkerk bestaand uit vier traveeën met driezijdige koorsluiting, opgetrokken in bruine bakstenen. Het opgaande muurwerk wordt geleed door lisenen en een gevellijst. In de spaarvelden zijn houten rondboogvensters met radiale roedeverdeling en gekleurd glas geplaatst. Het zadeldak is bedekt met zwart geglazuurde gegolfde Friese pannen. De koorsluiting is versierd met een smeedijzeren ornament en een hond als windvaan. De ingesloten risalerende toren bestaat uit drie bouwlagen met hoeklisenen. De tweede bouwlaag heeft een rondboogvenster met een van de twee wijzerplaten aan de toren. Op de bovenste bouwlaag van de toren is de klokkenzolder met aan alle vier kanten dubbele galmgaten. De toren wordt afgesloten door een houten gevellijst. De achtzijdige ingesnoerde spits is belegd met leien in Rijndekking. Bovenop de spits een torenkruis in de vorm van een appel en weerhaan. De overige zijden van de toren die boven de dakschilden uitsteken zijn ongeleed. Aan weerszijden van de toren is de aankapping het schip van de kerk.

De korte westelijke gevelwanden hebben eveneens twee rondboogvensters, waarvan die aan de noordkant nog het oorspronkelijke ijzeren harnas heeft. De teruggelegde toegangsdeur aan de westzijde is net als de rondboogramen onder strekse rondboogomlijsting. Boven de toegangsdeur een gedenksteen met opschrift verwijzend naar de eerstesteenlegging op 11 juni 1864. De zuidzijde van het schip heeft ook een toegang met natuurstenen sluit- en aanzetstenen en een plint is de westelijke travee. In de andere traveeën zijn houten rondboogvensters met gekleurd glas geplaatst. De meest oostelijke muur is blind. Aan de noordkant van het schip zijn eveneens drie rondboogvensters te zien.

Het interieur is nog grotendeels oorspronkelijk. De vloer is van hout, de wanden en het tongewelf zijn gestukt. De wand wordt afgesloten door een fries tussen de profiellijsten en per travee geleed door consoleparen, die overrenkomen met de trekstangen. Langs de wanden is een houten lambrisering aangebracht met daaraan de kerkbanken bevestigd. De bankwangen aan het middenpad hebben ijzeren rozetten. Het doophek is geplaatst aan de oostzijde, tegen de oostelijke wand een dooptuin met daarin de preekstoel en kerkenraadsbanken. Alle meubilair, behalve de preekstoel, heeft een imitatieschildering. De zeventiende-eeuwse preekstoel heeft een vijfzijdige kuip met op elke hoek een Dorische pilaster tussen de rondboogpanelen, een trap met ijzeren spijlen, een luifelvormig klankbord aan een stang met op de lijst gesneden en beschilderde bloemversieringen en een bekroning van gietijzer. Het tweeklaviersorgel met hoofdwerk en bovenwerk is gemaakt in 1878 door L. van Dam en Zonen uit Leeuwarden.

De kerk is in gebruik voor religieuze doeleinden en neemt deel aan Tsjerkepaad.

KERKENSCHETS

Gereformeerde kerk | Tijnje

25

Ligging
Aan doorgaande weg aan rand dorp

Jaartal
1921

Bouwtype
Zaalkerk

Oppervlakte
463m²

Denominatie
Gereformeerd

Huidige functie
Religieus

KENMERKEN

Eigenaar	Kerkgenootschap
Adres, postcode	Rolbrêgedyk 6,
Monumentstatus	Rijksmonument nummer 513182
Architect	G. Draaisma
Bouwstijl	Eclectisch
Nagelvaste objecten en wandkunst	Gevelsteen naast ingang
Begraafplaats	Nee
Terrein	Vierkant tot rechthoekig perceel aan doorgaande weg, Helft van het terrein bestaat uit parkeerterrein. Aan voorzijde schermen enige bomen de kerk af van de openbare weg.
Bereikbaarheid en parkeergelegenheid	Aan rand van het dorp gelegen. Goede bereikbaarheid en ruime parkeerruimte direct naast het gebouw.
Bronnen	Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed www.reliwiki.nl https://nl.wikipedia.org/wiki/Gereformeerde_kerk_(Tijnje) Website Protestantse gemeente Tijnje Wikimedia: afbeelding interieur door Romke Hoekstra

BESCHRIJVING

De gereformeerde kerk van Tijnje is een zaalkerk gebouwd in 1921. Het was de opvolger van twee kerken uit 1866 en 1901. Het gebouw is geheel in gewapend beton uitgevoerd en was een van de eerste kerken die op deze manier gebouwd is in Nederland. Het gebouw heeft een eclectische bouwstijl. Aannemer Diepenbroek uit Heerenveen voerde de bouw uit. De kerk werd op 7 juli 1921 ingewijd.

Het grondplan van de kerk is rechthoekig. Kleinere aanbouwen met de hoofdingang en de consistoriekamer zijn toegevoegd aan de voor- en achtergevel. Het zadeldak is bedekt met zwarte dakpannen.

De kerkzaal is vier raamtraveeën diep, geleed door lisenen met imitatie rustica bekleding. Op de hoeken van hoofd- en aanbouwen eveneens lisenen en een brede gootlijst als gevelafsluiting. Het voorportaal tegen de voorgevel heeft een zadeldak met zwarte dakpannen. In de voorgevel een dubbele toegangsdeur van hout met smeedijzeren sier hang- en sluitwerk in een rondboogopening. In de korte zijgevels van het voorportaal zitten kleine verticale vensters. Een klimmende gevellijst sluit het voorportaal af.

De voorgevel wordt geleed door een smalle lijst en door een klimmende gevellijst afgesloten. Aan beide kanten van het portaal zijn halfronde tweelichtvensters met glas-in-lood te zien. In de geveltop twee enkelvoudige boogvensters en in het midden een samengesteld boogvenster met radvenster. Een imitatiestrekboog met schijnvoegen in het beton sluiten de vensters af. Beide zijgevels hebben elk vier samengestelde rondboogvensters bestaande uit een tweelichtrondboog met radvenster. Alle vensters hebben glas-in-lood ramen.

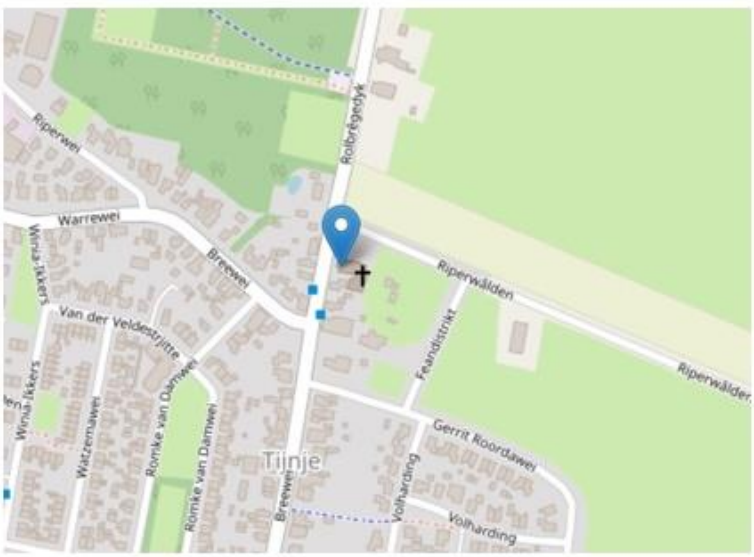
Aan de oostkant is een kerkeraadskamer met plat dak gebouwd. De geveltop aan de achterzijde heeft een drielichtsvenster in rondboogvorm en klimmende gevellijst. In 1992 werd de opengebroken zuidkant van de consistorie verbonden met een gang en kerklokaal. Dit gedeelte valt buiten de rijksmonumentenstatus.

Het interieur van de kerk is nog oorspronkelijk. Een hang- en schoorwerk met ijzeren stangen overspant de kerkzaal. Het voorportaal en de voorkerk hebben een granitovloer. Er staan drie blokken banken, de buitenste daarvan draaien enigszins naar het midden toe. Aan de oostzijde is een podium met preekstoel met opgang en daarboven de orgelgalerij. Aan de zuidkant van de preekstoel staat een gesloten kerkeraadsbank. De deuromlijstingen ervan zijn nog authentiek.

Het pijporgel werd afgebroken in 1976. Herstel van het onbespeelbaar geworden orgel was te kostbaar. Het orgelfront is nog wel aanwezig. Er wordt een elektrisch Johannes Sweelinck 20 orgel gebruikt.

De kerk wordt gebruikt voor kerkelijke doeleinden. Er worden wekelijks kerkdiensten gehouden door de Protestante gemeente Tijnje-Terwispel.

KERKENSCHETS

(Vm.) Hervormde kerk | Tijnje

26

Ligging
In dorpskern

Jaartal
1907-1908

Bouwtype
Zaalkerk

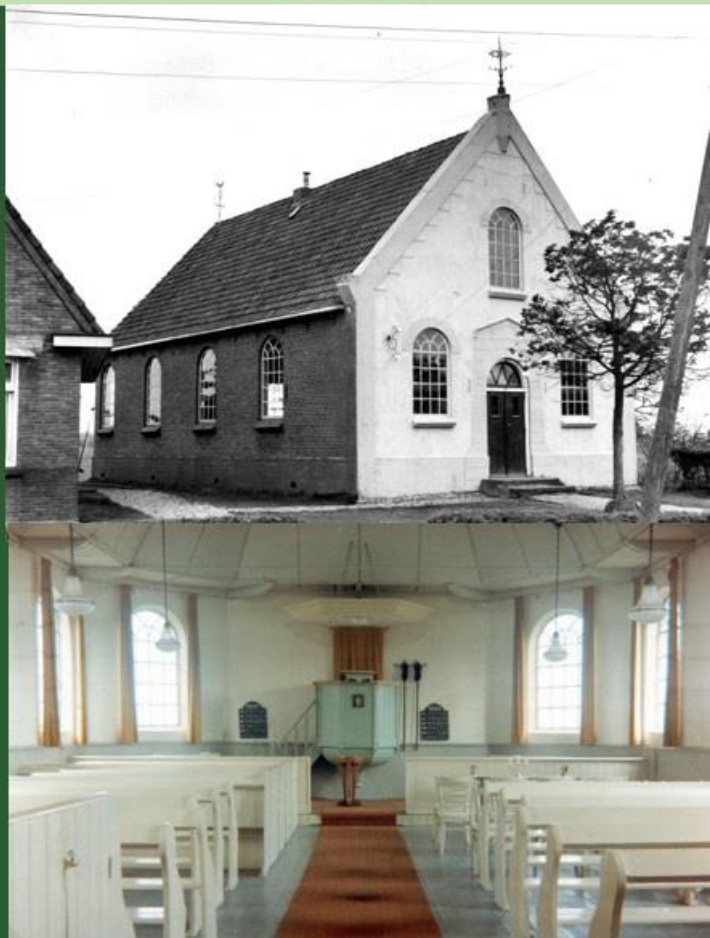
Oppervlakte
175 m²

Denominatie
Nederlands Hervormd

Huidige functie
Wonen

KENMERKEN

Eigenaar	Particulier
Adres, postcode	Riperwei 10, 8406 AJ
Monumentstatus	Nee
Architect	Onbekend
Bouwstijl	Traditionalisme
Nagelvaste objecten en wandkunst	Stenen fontein met engelen en mozaïek aan voorgevel (niet oorspronkelijk.
Begraafplaats	Nee
Terrein	Rechthoekig perceel met sloot als erfscheiding voor achtergelegen bosterrein.
Bereikbaarheid en parkeergelegenheid	Beperkte parkeergelegenheid. Bereikbaarheid is redelijk, aan een doorliggende hoofdweg binnen het dorp
Bronnen	Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed Fries Fotoarchief www.reliwiki.nl Rapport Hergebruik Fryske Tsjerken 2012 Provinsje Fryslân. Hoofdfoto: Google Maps

BESCHRIJVING

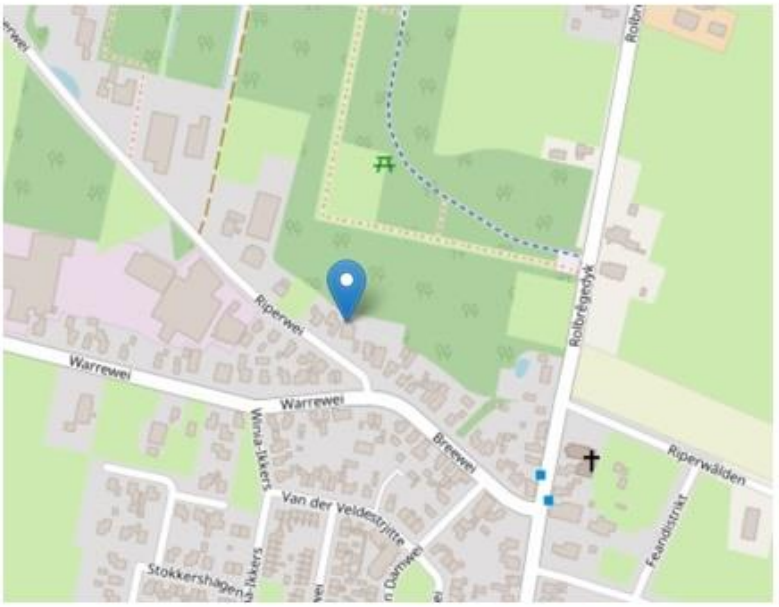
De voormalig hervormde kerk van Tijnje is een eenvoudig zaalkerkje zonder toren gebouwd rond 1890 of in 1907-1908: het exacte bouwjaar is niet geheel duidelijk. Het recht gesloten kerkgebouw werd oorspronkelijk opgetrokken uit bruine baksteen, maar de muren zijn in een later stadium allemaal gepleisterd.

De zijmuren hebben enkele rondboogramen met roedeverdeling. De gepleisterde voorgevel bevat eveneens drie rondboogramen van gelijk formaat, waarvan eentje boven de ingang. De rondboogdeur in de voorgevel wordt omgeven door een fronton. Op de hoeken van de voorgevel lisenen die doorlopen in het lijstwerk. Het zadeldek is bedekt met zwarte dubbel gegolfde dakpannen. Zowel op de voorste nok als eind nok windvanen aanwezig met siersmeedwerk.

Op 17 december 1995 werd er een slotdienst gehouden. De kerk werd voor 50.000 gulden verkocht aan een particulier en het gros van de kerkelijke interieurstukken kregen een nieuwe bestemming in andere kerken. Op 27 december 1995 werd er een aanvraag gedaan tot het verbouwen van de kerk tot woning. Het gebouw verkeerde in slechte staat.

In 1996 werd er gestart met de verbouwing naar een ontwerp van Janpiet Nicolai van architectenbureau Skets uit Groningen. Er werd een achteringang gemaakt in de achtergevel en het dak werd voorzien van enkele dakramen. Ook werd er een kelder onder het pand gerealiseerd. In 2005 hebben nieuwe eigenaren verfijningen aangebracht in het interieur. In 2007 werd er een berging aan het gebouw toegevoegd. De kerkzaal is deels verdeeld in verschillende ruimten door wanden en een tussenvloer.

KERKENSCHETS

Sint Petruskerk | Ureterp

27

Ligging
Buiten bebouwde kom

Jaartal
ca. 1250

Bouwtype
Zaalkerk

Oppervlakte
294 m²

Denominatie
Nederlands Hervormd (oorspr.)

Huidige functie
Religieus

KENMERKEN

Eigenaar	Kerkgenootschap
Adres, postcode	Selmien East 47, 9247 TT
Monumentstatus	Rijksmonument nummer 31865 (kerk) en 31866 (toren)
Architect	Onbekend
Bouwstijl	Romaans
Nagelvaste objecten en wandkunst	Niet aanwezig.
Begraafplaats	Ja
Terrein	Door beukenhaag omgeven L-vormig terrein met wandelpaden door kerkhof. Klokkenstoel.
Bereikbaarheid en parkeergelegenheid	Beperkte parkeergelegenheid. Bereikbaarheid is redelijk, aan een doorliggende hoofdweg binnen het dorp
Bronnen	Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed Website Protestantse Gemeente It Keningsfjild Website Bouwbedrijf Swart Eastermar Website Pim van Dijk Designs www.reliwiki.nl

BESCHRIJVING

De Sint Petruskerk, ten westen van het dorp Ureterp op een dekzandrug gelegen, werd rond 1250 gebouwd als katholieke kerk door de cisterciënzers. Zij bouwden vanuit klooster Mariëngaarde bij Hallum op diverse plaatsen in Friesland kerken en uithoven. Na de reformatie in 1580 werd het een protestantse kerk. De Sint Petruskerk is een eenbeukig rechtgesloten zaalkerk me een ongelede, zware westtoren. De toren dateert, net als de zuidwand, uit de dertiende eeuw. De toren heeft geen fundamenten, maar is los geplaatst op een bult zand. Door de dikte van de muren, onder 160 cm en boven 70 cm dik, kon de toren eeuwenlang intact blijven. In het muurwerk zijn lichtspleten aangebracht en bovenin heeft elke zijde een rondbogig galmgatpaar. Het zadeldak van de toren is bedekt met dakpannen met daarop een windwijzer in de vorm van een paard. Aan de binnenkant staat de ingang tot de toren in een spitsboognis met aan weerszijden rondboognissen. In de hoeken van de benedenruimte zijn nog restanten van een koepelgeweld zichtbaar middels de muralen (boog tussen twee gewelfvlakken) en pendentiefs (boldriehoek die de ruimte verbindt met een ronde koepel). Het traliewerk in de deur die leidt naar de benedenruimte toont dat deze werd gebruikt als kerker. Tussen ongeveer 1600 en 1766 hingen er twee luidklokken in de toren.

Door de slechte staat van de toren werd in 1766 besloten een klokkenstoel te plaatsen, die eerst vooraan bij de kleine ingang stond. Later werd deze achter de kerk geplaatst wegens klachten over op hol slaande paarden door het gelui. Sinds 2008 is de klokkenstoel in bezit van gemeente Opsterland.

De kerk heeft diverse veranderingen ondergaan. Oorspronkelijk werd de kerk gebouwd met grote Friese rode kloostermoppen. Grote delen van de kerk werden rond 1800 vernieuwd. De noordmuur, met waalstenen beklampt, bestaat uit brede, door lisenen gescheiden vakken, met elk een rondboogvenster met een fijne roedeverdeling. Aan de westkant bevindt zich een verdiepte, rondbogige ingang met dubbele deur. Aan de oostelijke kant van de muur zit een dichtgemetselde ingang en er zat een rondbogige opening; waarschijnlijk gaat het om een hagioscoop (een opening die lager geplaatst is dan de overige vensters voor extra lichtinval of bedoeld om kerkgangers zicht te geven op bijzondere voorwerpen of handelingen). Bovenin de muur is een geprofileerde stenen gootlijst zichtbaar die aan we westelijke kant eindigt in een nieuwe, klassiek ogende, kroonlijst. Aan de binnenzijde is de nissegeleding eveneens zichtbaar.

In 1913 werd de kerk gerestaureerd. In de jaren ’50 is de toren gerestaureerd en is toen weer met de oorspronkelijke kloostermoppen in oude staat teruggebracht, al zijn er delen onderin die hersteld zijn met kleine bruine bakstenen. Ook in 2014 heeft er een restauratie plaatsgevonden, waarbij ook het interieur is meegenomen. Het plafond is vlak en van hout. Ook de vloer is grotendeels van hout. Ter hoogte van het koor is de vloer betegeld met daarin drie grafstenen. De banken zijn diverse keren verplaatst.

De inventaris bestaat uit onder meer een zeventiende-eeuwse eikenhouten kanselkuip met fraai houtsnijwerk en drie bijzondere predikantborden in art-deco stijl. De preekstoel is enkele keren verplaatst en staat sinds 1887 op de huidige plek. Toen is ook in de rechte oostelijke muur een groot neogotisch spitsboograam geplaatst. Het orgel is gebouwd in 1904 door de firma Bakker & Timmenga uit Leeuwarden en onderging in 1980 een restauratie.

De kerk wordt gebruikt voor religieuze activiteiten.

KERKENSCHETS

Ontmoetingskerk | Ureterp

28

Ligging
In woonwijk

Jaartal
1961

Bouwtype
Zaalkerk

Oppervlakte
821 m²

Denominatie
Gereformeerd

Huidige functie
Religieus

KENMERKEN

Eigenaar	Kerkgenootschap
Adres, postcode	Mounestrjitte 12, 9247 AM
Monumentstatus	Nee
Architect	A. Riddersma
Bouwstijl	Eclectisch modernisme/wederopbouw
Nagelvaste objecten en wandkunst	Onbekend
Begraafplaats	Nee
Terrein	Lang rechthoekig perceel op hoeklocatie.
Bereikbaarheid en parkeergelegenheid	Goede bereikbaarheid nabij hoofdweg van het dorp. Voldoende parkeergelegenheid zowel voor het gebouw als bij het naastgelegen parkeerterrein.
Bronnen	Fries Fotoarchief www.reliwiki.nl Foto interieur: Michiel van 't Einde

BESCHRIJVING

De Ontmoetingskerk in Ureterp is een modern vormgegeven kerkgebouw naar een ontwerp van architect Riddersma uit Huizum. De opdracht bestond uit het ontwerpen van een kerkgebouw met 400 zitplaatsen, een pastorie en verenigingsgebouw. De eerste steen werd gelegd op 24 juni 1961.

Het kerkgebouw is representatief voor de wederopbouwperiode in de architectuur. De Ontmoetingskerk is een eenbeukige zaalkerk met kleine klokkentoren in traditionalistische vormen met een kleine luidklok, gebouwd met gele baksteen. De voorgevel heeft een minimalistische klokkenpyloon met een drietal zeshoekige ramen onder elkaar geplaatst in het muurwerk tussen de lisenen. In blauw de naam van de kerk op de muur weergegeven.

De zijgevel heeft zes langwerpige ramen in zeshoekvorm met roedeverdeling. In de ramen is het Chi-Rho-symbool (Christusmonogram) verwerkt. In het ingespaarde achterste deel van de zijmuur zijn 24 kleine zeshoekige ramen aangebracht. De achtergevel heeft een bakstenen kruisvorm. Aan de achtergevel een kleine vierkante aanbouw met ingang. De andere zijgevel wordt grotendeels bedekt door de aanbouw. In deze gevel zijn zes ramen in zeshoekvorm aangebracht.

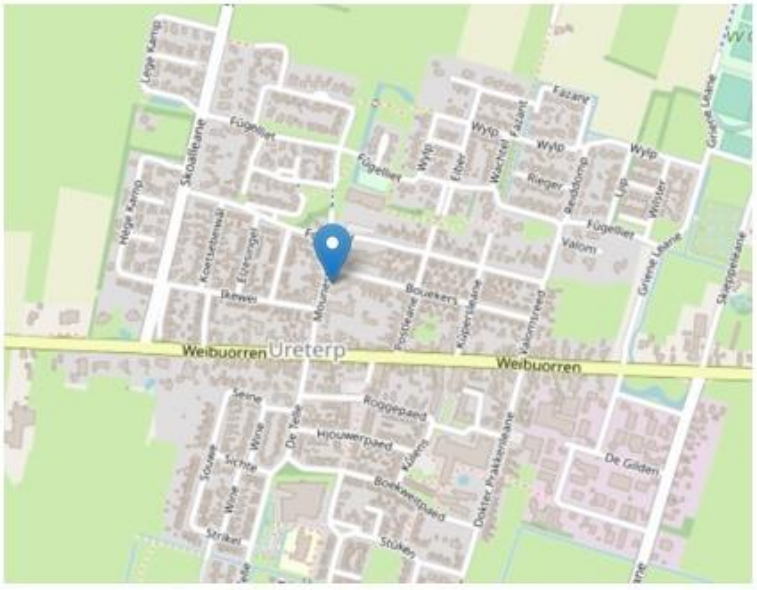
Aan de linkerzijde van de voorgevel een aanbouw met plat dak, waarin de ingang zit. Daar weer naast is een verenigingsgebouw gebouwd. Ook dit gedeelte heeft een zadeldak, net als het hoofdgebouw. Ze zijn bedekt met betonnen dakpannen. Aan de achterzijde van het verenigingsgebouw is bovendien nog een uitbreiding gerealiseerd met plat dak. De raampartijen van zowel verenigingsgebouw als uitbreiding aan de achterzijde bestaan uit vierkante en rechthoekige ramen.

Het interieur herbergt een vrijstaand orgel. Het orgel met mechanische sleepladen is in 1973 gebouwd door de firma L. Verschueren (Heythuysen) als opus 859. De zitplaatsen bestaan uit vrijstaande, losse stoelen. Voor in de kerk is een plek voor de predikant ingericht op een verhoogd podium.

De Ontmoetingskerk heeft enkele verduurzamingsmaatregelen getroffen, waaronder het aanbrengen van zonnepanelen en vloerisolatie.

De kerk wordt gebruikt voor kerkdiensten en andere religieuze doeleinden. Ook dient de kerk als stemlocatie en worden er zo nu en dan concerten gegeven.

KERKENSCHETS

De Levensbron | Ureterp

29

Ligging
Buiten bebouwde kom

Jaartal
1975

Bouwtype
Zaalkerk

Oppervlakte
1268 m²

Denominatie
Gereformeerd vrijgemaakt

Huidige functie
Religieus

KENMERKEN

Eigenaar	Kerkgenootschap
Adres, postcode	De Feart 85, 9247 CL
Monumentstatus	Nee
Architect	Onbekend
Bouwstijl	Naoorlogs
Nagelvaste objecten en wandkunst	Onbekend
Begraafplaats	Nee
Terrein	Rechthoekig perceel liggend aan de doorgaande weg. Bovendien een groot parkeerterrein aan de achterzijde.
Bereikbaarheid en parkeergelegenheid	Voldoende parkeergelegenheid, ruim parkeerterrein aan achterzijde vanaf Lipomwyk. Bereikbaarheid is redelijk, aan een doorliggende hoofdweg buiten het dorp.
Bronnen	www.reliwiki.nl www.ngkdelevensbronureterp.nl www.kerk-en-orgel.nl

BESCHRIJVING

Op de plek waar nu de Levensbron staat, hebben voorheen twee andere kerkgebouwen gestaan. Het eerste kerkgebouw werd gebouwd in 1861 en vervangen door een tweede gebouw in 1907. Het huidige kerkgebouw werd gerealiseerd in 1975. De pastorie die bij de voorganger(s) hoorde is nog aanwezig.

Het kerkgebouw is qua oppervlakte het grootste kerkgebouw in gemeente Opsterland. De zaalkerk, gebouwd met bruinrode baksteen, heeft een voorgevel met stroken siermetselwerk. In de voorgevel zijn drie vierkante ramen aangebracht. Ook is het logo van de kerk bevestigd op deze gevel. De westgevel heeft een viertal rechthoekige ramen. Aan de achterzijde een 'toren' en een aanbouw met diverse ramen. Het zadeldak van het hoofdgebouw en de achterste aanbouwen zijn bedekt met zwarte betondakpannen. Op de platte daken van het geheel zijn zonnepanelen geïnstalleerd.

Aan de oostgevel is een uitbreiding met plat dak gerealiseerd. De gevel die in het verlengde van de voorgevel van het hoofdgebouw ligt, heeft een deel met diverse raampartijen en glazen deuren en een deel gemetselde muur met in het midden een rond raam. De oostgevel van de aanbouw heeft eveneens een grote glazen raampartij. Hier is een afdak gemaakt met daaronder de ingang. Een blauwe deur met een raampartij vormen de entree.

Dit ontwerp heeft de kerk echter niet altijd gehad. Toen het gebouwd werd in 1975 was de entree direct naast de hoofdzaal gelegen. Ook was de ingang een stuk kleiner. In de tweede helft van 1993 zijn er achter het gebouw drie zalen gebouwd. Ook werd er een ontspanningszaal voor jongeren en een kerkeraadskamer aan het geheel toegevoegd.

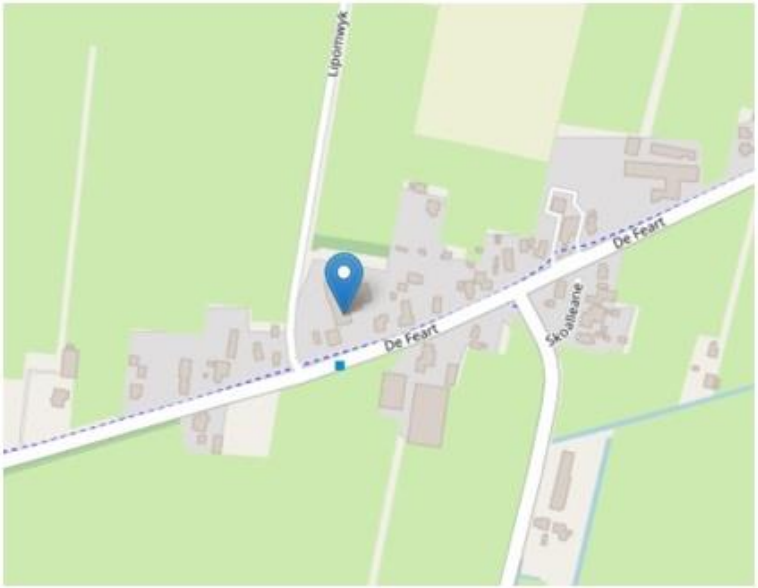
In 2008 is het hele gebouw gerestaureerd. De kerkzaal werd vernieuwd en ook de bijgebouwen c.q. nevenruimten kregen groot onderhoud. In december 2008 werd de kerk opnieuw in gebruik genomen.

Het hoofdgebouw en de aanbouw vormen samen een grote zaal. Het interieur heeft deels witte wanden en deels baksteen. De binnenmuur van de voorgevel is ook van baksteen. Het plafond van het hoofdgebouw bestaat uit een wit tongewelf met trekstangen die de zaal overspannen. Het plafond van de aanbouw is verlaagd. De kerkzaal is gevuld met losse stoelen, er zijn geen banken aanwezig. De raampartijen zorgen voor ruime lichtinval in het achterste deel van de zaal.

Het orgel werd in 1979 gebouwd door de Utrechter orgelmaker Van Vulpen. Het verving een ouder orgel uit 1913. Orgel en preekgedeelte op een verhoogd podium.

Het kerkgebouw wordt voornamelijk gebruikt voor kerkdiensten. Er loopt sinds kort een proef om de vergaderzaal beschikbaar te stellen aan externen als bijeenkomstruimte.

KERKENSCHETS

Weinterp | Wijnjewoude

30

Ligging
Buiten bebouwde kom

Jaartal
1778

Bouwtype
Zaalkerk

Oppervlakte
218 m²

Denominatie
Nederlands Hervormd

Huidige functie
Religieus

KENMERKEN

Eigenaar	Stichting
Adres, postcode	Tsjerkereed 2, 9241 HH
Monumentstatus	Rijksmonumentnummer 31869
Architect	Onbekend
Bouwstijl	Neoclassicisme
Nagelvaste objecten en wandkunst	Stichtingssteen uit 1778. Gevelsteen met spreuk.
Begraafplaats	Ja
Terrein	Kerk op verhoogd omheind kerkhof. Rechthoekig perceel.
Bereikbaarheid en parkeergelegenheid	Beperkte parkeergelegenheid. Bereikbaarheid is redelijk, aan een doorliggende hoofdweg buiten het dorp.
Bronnen	Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed www.reliwiki.nl www.hervormdegemeentewijnjewoude.nl Beschrijving S. ten Hoeve, 1974, website Stichting Alde Fryske Tsjerken

BESCHRIJVING

De kerk van Weinterp is gelegen buiten de bebouwde kom tussen Wijnjewoude en Hemrik, maar stond oorspronkelijk in het natuurgebied Weinterper Skar, dichter bij het Koningsdiep. In 1777 is de oude kerk, gebouwd in 1723, afgebroken en steen voor steen weer opgebouwd op zijn huidige plek, in opdracht van Daniël de Blocq-Lycklama à Nijeholt. De stenen werden door de mannen van Wijnjeterp doorgegeven terwijl ze in een lange rij stonden. De bouw werd voltooid in 1778, getuige de steen in de westgevel. Ook boven de deur aan de zuidkant is een steen met daarop een tekst geplaatst uit 2 Timotheüs 2 vers 19.

De eenvoudige bakstenen zaalkerk heeft een driezijdige koorsluiting en rondboogvensters met roedeverdeling. Er zijn lisenen aangebracht in het muurwerk. Op het muurwerk is nummering voor de grafrijen aangebracht. In zowel de voorgevel als de zijmuur is een rondboogdeur aanwezig. In de voorgevel is ook een kleiner rondboograam met roedeverdeling te zien. Het zadeldak bestaat uit zwarte geglazuurde dakpannen. De kerk heeft een houten dakruiter op de westgevel, deze heeft slechts een sierfunctie. De galmgaten zijn erop geschilderd. De zeskantige spits is bedekt met leien.

De kerk is in 1984 en 1988-1990 gerestaureerd. De pleisterlaag op de westelijke gevel die in 1899 werd aangebracht werd verwijderd. In 2017 werd de kerk opnieuw gerestaureerd. Het houtwerk en de toren kregen een nieuwe verflaag, het dak nieuwe ladderhaken. Beide windvanen, een paard en een haan, kregen nieuw verguldsel. De foto van het interieur dateert van 1969, van voor de restauraties (bron: Beeldbank Rijksdienst van het Cultureel Erfgoed). Het interieur onderging restauraties in 1996-1997 en werd zoveel mogelijk in oude stijl teruggebracht.

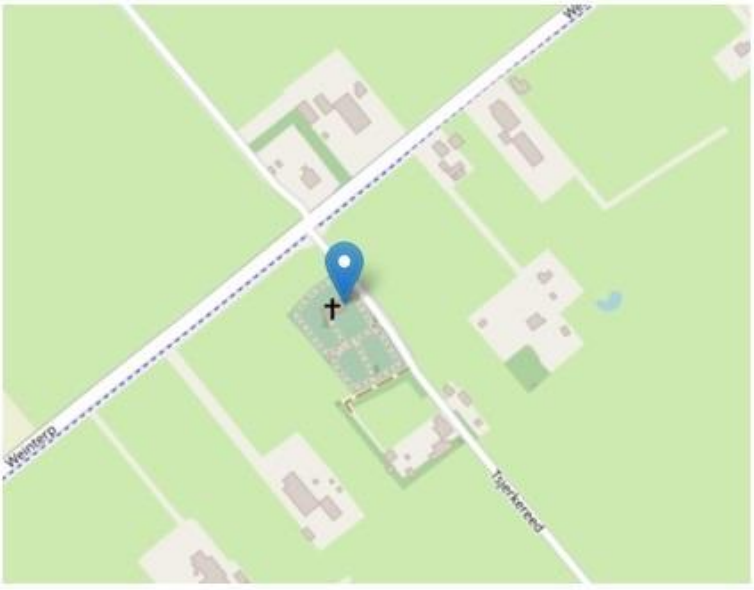
De preekstoel is gemaakt in Lodewijk XVI-stijl. Het houtsnijwerk verbeeld 4 evangelisten: Mattheus, Marcus, Lucas en Johannes. Op het voorpaneel staat Mozes met de Tafelen der wet. De hoeken zijn eveneens versierd: blad en bloemfestoenen met diverse symbolen, zoals dood, eeuwigheid en vergankelijkheid en de jaargetijden. De trap heeft ajour-gesneden balusters. Tegenover de preekstoel staat een herenbank met huif en het familiewapen van Daniël de Blocq-Lycklama à Nijeholt.

De herenbanken zijn zonder versiering, de vrouwenbanken hebben gesneden gotische sleutelstukken. Ze komen waarschijnlijk uit de in 1777 afgebroken kerk. Een van de sleutelstukken heeft een tweekoppige adelaar met blank schild, de anders sleutelstukken een adelaar, stier en leeuw. Uit hun bekken komen Bijbelse spreuken. Op de kerkbanken staan 14 koperen kaarsenstandaards. Er hingen ook twee twaalfarmige kroonluchters met kaarsen, maar die werden in 2009 ontvreemd. Nu hangen er replica's, voorzien van lampen. Boven het koor is een trekbalk met geschilderde cartouche en daarop een spreuk over de stichting.

Het orgel, gedateerd eind achttiende eeuw, werd in 1914 gekocht van Jan Proper uit Kampen voor 800 gulden. Waar het orgel oorspronkelijk dienstdeed is niet bekend, net als de naam van de maker. In 1940 werd het orgel opgeknapt. Inmiddels zijn de kerk en het orgel in eigendom van de Hervormde Stichting Begraafplaatsen. In 2003 werd het orgel opgeknapt door orgelbouwer Haarsma uit Drachten.

De kerk wordt gebruikt voor kerkdiensten en is te huur voor bijeenkomsten.

KERKENSCHETS

Sint Janskerk | Wijnjewoude

31

Ligging
Buiten bebouwde kom

Jaartal
ca. 1450

Bouwtype
Zaalkerk

Oppervlakte
156 m²

Denominatie
Nederlands Hervormd

Huidige functie
Religieus

KENMERKEN

Eigenaar	Kerkgenootschap
Adres, postcode	Breeberchspaed 1, 9241 WP
Monumentstatus	Rijksmonument nummer 31839
Architect	Onbekend
Bouwstijl	Laatgotisch/Romaans
Nagelvaste objecten en wandkunst	Geen
Begraafplaats	Ja
Terrein	Kerk centraal gelegen, te midden van graven, op rechthoekig perceel, dat deels door bos omringd is. Perceel is uitgebreid met nieuw stuk terrein t.b.v. nieuwe graven.
Bereikbaarheid en parkeergelegenheid	Beperkte parkeergelegenheid. Bereikbaarheid is matig, aan een buitenweg buiten het dorp gelegen.
Bronnen	Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed Peter Karstkarel, *Alle middeleeuwse kerken. Van Harlingen tot Wilhelmshaven* (Leeuwarden, 2007). Jan Jongepier, *Vijf eeuwen Friese orgelbouw* (Leeuwarden 2004). www.hervormdegemeentewijnjewoude.nl

BESCHRIJVING

De kerk van Duurswoude is gebouwd in de vijftiende eeuw. De kerk kan getypeerd worden als laatgotisch, Romaans, en is opgebouwd met kloostermoppen die afkomstig zijn van de mogelijk 13e-eeuwse voorganger. De kerk was gewijd aan Johannes de Evangelist.

De eenbeukige zaalkerk heeft een driezijdig gesloten koor met aan de zuidkant een venster met een rondboog en in de sluitmuur nog een dichtgemetseld rondboogvenster. In de westelijke gevel zit een houten rondboogdeur met erboven een kort spitsboogvenster en een lantaarn. Het schip van de kerk heeft aan beide kanten eveneens vier korte vensters, waarvan er drie spitsbogig zijn en eentje rondbogig. De zijmuren hebben vijf gemetselde steunberen van gele steen, die in de 18e eeuw aangebracht zijn. Onder de vensters zijn deels nog uitgemetselde waterlijsten bewaard gebleven. In de tweede travee vanaf het westen zit in elke beide zijmuren een dichtgemetselde ingang, de noormannendeuren. In de noordmuur, onder het tweede raam van achteren zijn de restanten te zien van vermoedelijk een hagioscoop. De noordmuur heeft enkele met kleine gele stenen herstelde muurvakken. Het dak bestaat uit een pannendek van zwarte dakpannen met dubbele golf.

In 1783 werd aan de westzijde een houten torentje met een ingesnoerde naaldspits en galmgaten gebouwd op het dak van de kerk. De naaldspits is bedekt met leien. De klok uit 1783 werd door de bezetter gevorderd en is niet teruggevonden. In 1952 werd er een nieuwe klok uit Epe geïnstalleerd. De windvaan heeft de vorm van een springend paard. Op het nokeinde staat ook een windvaan, een haan.

In 1990-1991 werd de kerk en ook de toren gerestaureerd. Een pleisterlaag op de westgevel uit 1899 werd toen verwijderd.

Het plafond van de kerk bestaat uit een houten tongewelf met trekbalken, sleutelstukken, korbelen en muurstijlen. Er zijn nissen uitgespaard in de zijmuren. In de vloer is een roodstenen sarcofaagdeksel geplaatst.

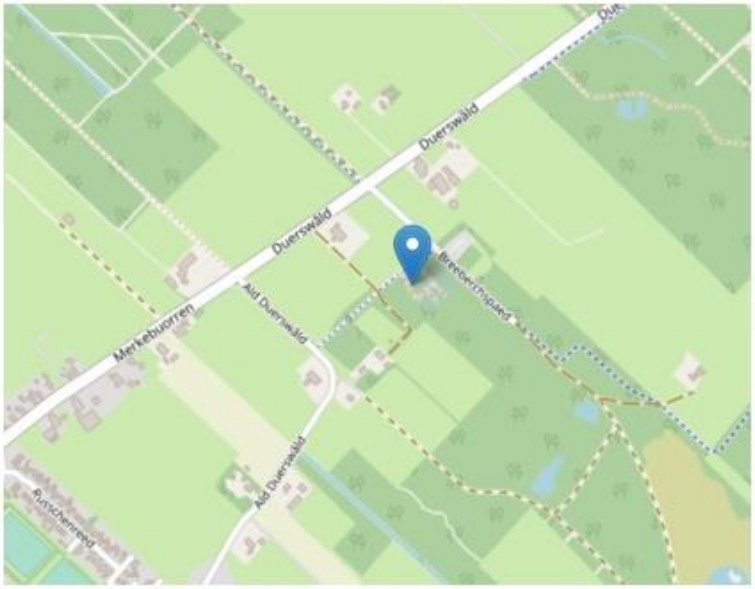
De preekstoel is gemaakt in 1798. De zeskantige kuip staat tegen de koorsluiting. De panelen hebben een dubbele profiellijst, de onderrand van de kuip heeft paneeltjes met lijstwerk met gesneden draperieën. Op de hoeken van de kuip halfronde pilasters. De lezenaar is gemaakt in 1799 en geheel van koper. De leuning van de trap heeft opengewerkte balusterspijlen.

In 1932 onderging het interieur enkele aanpassingen. Enkele historische interieurstukken verdwenen, waaronder het oude doophek. Ook het grootste deel van de banken werd vervangen.

Het orgel werd rond 1723 gebouwd door de broers Franz Caspar en Johann Georg Schnitger in de Evangelisch-Lutherse kerk in Zwolle. Het orgel werd in 1917 gekocht voor 493,20 gulden door de kerk van Duurswoude en door orgelmaker Proper uit Kampen in de kerk geplaatst. Het orgel werd in 2001 gerestaureerd door firma Bakker en Timmenga uit Leeuwarden. De details op het orgel zijn geënt op werk van graveur en architect Daniel Marot.

De kerk wordt gebruikt voor kerkdiensten en wordt ook verhuurd voor bijeenkomsten.

KERKENSCHETS

Gereformeerde kerk | Wijnjewoude

32

Ligging	Jaartal	Bouwtype	Oppervlakte	Denominatie	Huidige functie
In dorpskern	1908	Zaalkerk	558 m²	Gereformeerd	Religieus

KENMERKEN

Eigenaar	Kerkgenootschap
Adres, postcode	Merkebuorren 34, 9241 GG
Monumentstatus	Geen
Architect	Tjeerd Kuipers
Bouwstijl	Rationalistisch met Neo-romaanse invloeden
Nagelvaste objecten en wandkunst	Stichtingssteen met datum Gevelsteen met tekst Psalm
Begraafplaats	Nee
Terrein	Langwerpig perceel. Kerk beslaat grootste deel van het oppervlak.
Bereikbaarheid en parkeergelegenheid	Beperkte parkeergelegenheid. Bereikbaarheid is goed, in het centrum van het dorp gelegen.
Bronnen	www.reliwiki.nl www.dominees.nl www.pkngereformeerdekerkwijnjewoude.nl

BESCHRIJVING

In 1860 had Wijnjewoude reeds een kerkje. In 1908 besprak de kerkenraad of verbouwing van het bestaande kerkje wenselijk was. Gemeentelid A. Sijtsema, wonend tegenover de kerk, schonk een stuk grond om een geheel nieuwe kerk op te bouwen. De totale bouwkosten bedragen 7837,99 gulden.

Het is een eenvoudige zaalkerk gebouwd met bruine baksteen en met L-vormige indeling, is gemaakt naar een ontwerp van de Opsterlandse architect Tjeerd Kuipers (1857-1942). Zijn ontwerpen kenmerkten zich door hun rationalistische trant met invloeden van het neo-romaans. De voorgevel heeft een sobere risaliet met rondbogige hoofdingang in een archivolt. In de voorgevel zijn een drietal stenen gemaakt van hardsteen geplaatst: een stichtingssteen met de datum van de eerstesteenlegging (15 juli 1908) en de naam van dominee H. Brinkman en een steen met daarop Psalmvers 150: 1a. De voorgevel wordt onderbroken door een viertal banen van donkere baksteen.

In de voorgevel twee dunne, hoge rondboogramen aan beide zijden van de deur en boven het risaliet, in de topgevel, eveneens drie rondboogramen met gepleisterd lijstwerk boven de drie ramen. Ook bevat de voorgevel een gepleisterde gevelrand.

De zijgevels worden door lisenen opgedeeld. In elk muurvlak ertussen twee hoge rondboogramen. Alle rondboogramen van het hoofdgebouw hebben een gepleisterde dorpel. In 1934 is er een uitbreiding geplaatst aan de zijgevel. In de zijgevel van de aanbouw zijn tien rechthoekige ramen geplaatst. In de topgevel een viertal rondboogramen van gelijke grootte. Erboven een kleine, cirkelvormige opening. Alle ramen in het kerkgebouw hebben een glas-in-lood decoratie. Ook bevat dit deel van het kerkgebouw, in de muur die naar de openbare weg gericht is, dubbele deuren. De uitbouw bevat een kleine dakkapel.

Het zadeldak is bedekt met zwarte pannen en wordt bekroond door een slanke, overhoeks geplaatste dakruiter. In het dak drie kleine dakramen. Begin juni 1992 sloeg de bliksem in de kerktoren in, die daardoor aanzienlijke schade leed. Stukken lei waren van de toren afgesprongen en het houtwerk raakte beschadigd. Overigens was de bliksem ook 35 jaar eerder al eens ingeslagen op de toren. De windvaan op de dakruiter is een haan.

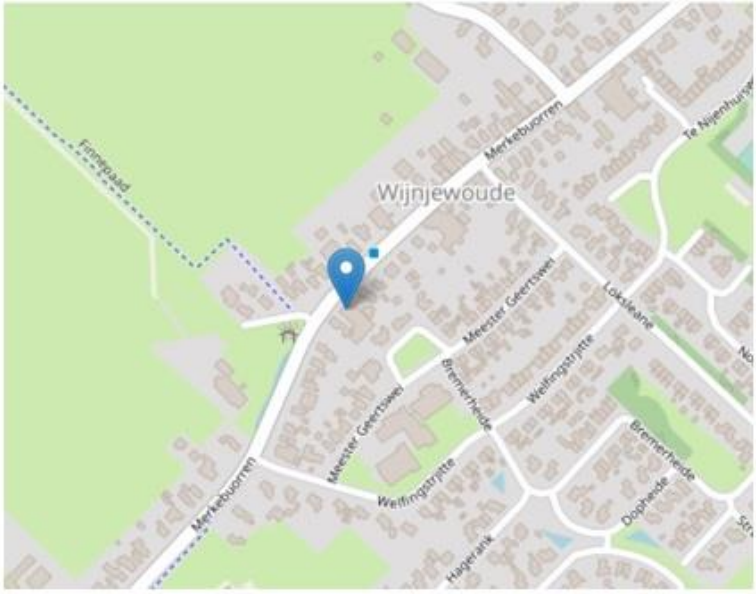
Aan de achterzijde van het gebouw is een uitbreiding geplaatst. Er is een gedeelte met een plat dak waar ook een ingang gemaakt is en een groter gebouw daarachter, dat dienstdoet voor bijeenkomsten en samenzijn buiten de kerkdiensten.

Het interieur bevat een groot aantal vaste kerkbanken en een gedeelte losse stoelen. Het balkwerk van het plafond is zichtbaar. De preekstoel staat in een nis in de muur. Het orgel werd in 1974 gebouwd door de firma Bakker & Timmenga te Leeuwarden.

Het kerkgebouw wordt gebruikt voor kerkdiensten. Ook is er de mogelijkheid om de kerk te bezichtigen tijdens momenten van openstelling, doorgaans eenmaal per week.

.

KERKENSCHETS

Maranathakerk | Wijnjewoude

33

Ligging	Jaartal	Bouwtype	Oppervlakte	Denominatie	Huidige functie
In dorpskern	1978	Zaalkerk	169 m²	Gereformeerd vrijgemaakt	Wonen

KENMERKEN

Eigenaar	Particulier
Adres, postcode	Merkebuorren 91, 9241 GD
Monumentstatus	Nee
Architect	Architectenbureau Lautenbach
Bouwstijl	Utilitair
Nagelvaste objecten en wandkunst	Granieten ingemetselde gedenkplaat legging eerste steen 1978.
Begraafplaats	Nee
Terrein	Rechthoekig perceel met deels een beukenhaag en coniferen als erfscheiding.
Bereikbaarheid en parkeergelegenheid	Beperkte parkeergelegenheid. Bereikbaarheid is goed, in het centrum van het dorp gelegen.
Bronnen	Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed Fries Fotoarchief www.reliwiki.nl **Foto interieur en exterieur pagina 2: André van Dijk.**

BESCHRIJVING

Op de plek waar in 1978 de Maranathakerk van de gereformeerd vrijgemaakte gemeente gebouwd werd, stond eerst een café genaamd de Witte Zwaan van de familie Kamminga.

Op 20 april 1953 besloot het college van burgemeester en wethouders toestemming te verlenen aan de raad van de gereformeerde kerk te Wijnjeterp-Duurswoude om het pand waarin het café gevestigd was, aan het toenmalige adres Duurswoude 29, te verbouwen tot kerkzaal. Het duurde echter jaren voordat er daadwerkelijk een kerkgebouw kwam en er werd afgezien van de verbouwing van het bestaande pand.

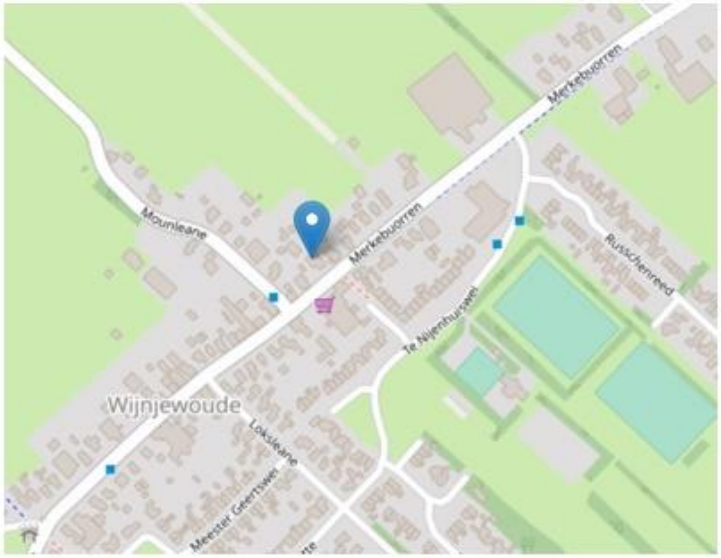
Pas in 1978 werd er een vervolg gegeven aan het verzoek van 1953. Er werd opnieuw een verzoek ingediend tot de bouw van een kerkzaal. Na de afbraak van het pand waarin het café zat, werd hier in 1978 een nieuw kerkgebouw gebouwd en in gebruik genomen.

De Maranathakerk is een zaalkerk met bijgebouw met dubbele deuren. Het bijgebouw heeft een vijftal ramen in de zijgevel. Ook achter het hoofdgebouw is nog een kleiner bijgebouw gerealiseerd. De bouw was in handen van aannemer Turksma uit Zevenhuizen. Het pand is opgetrokken uit waalstenen, met achterlagen van bleekgele Groninger steen. Uit het bouwplan komt naar voren dat de spanten van staal gemaakt werden. De fundering bestaat uit kalksteen, de trasramen uit klinkers. De dakbedekking van het zadeldak van het hoofdgebouw en de daken van de bijgebouwen bestond uit zwarte dakpannen. De voorgevel bevat een fronton met zijramen en twee langwerpige ramen. Ook in de rechter zijmuur is een drietal langwerpige ramen aangebracht.

In 2010 bestond het genootschap uit nog slechts 40 leden. Na ruim 65 jaar werd de kerkelijke gemeente te klein om zelfstandig te kunnen voortbestaan, de leden sloot zich aan bij de Gvk Siegerswoude-Frieschepalen.

De kerk raakte buiten gebruik in november 2010 (laatste dienst werd gehouden op 7 november 2010) en is daarna in gebruik genomen als woning en in eigendom van een particulier.

Bijlagen

De **Dorpskerk** uit 1908**, Nij Beets**

Bijlage 1. Waardenstelling kerkinterieurs Museum Catharijneconvent

Memo

bezoekadres / visitors address
Lange Nieuwstraat 38
NL-Utrecht

postadres / postal address
Postbus / P.O. Box 8518
NL-3503 RM Utrecht

telefoon / telephone
+31(0)30 231 38 35

email
info@catharijneconvent.nl
www.catharijneconvent.nl

Museum Catharijne Convent

Datum: 25-8-2021
Betreft: Kerkenvisie Opsterland

Waardenstelling kerkinterieurs en roerend religieus erfgoed – Opsterland

Inleiding

De gemeente Opsterland stelt een kerkenvisie samen, gefinancierd met de decentralisatie-uitkering vanuit het nationale Programma Toekomst Religieus Erfgoed (2019-2021). Aafke Bekkema is belast met de realisatie van de kerkenvisie. Op 8 juli 2021 vroeg zij om deze waardenstelling bij Museum Catharijneconvent, het rijksmuseum en nationale kenniscentrum voor religieus erfgoed en christelijke kunst. Vanuit onze nationale, onafhankelijke expertise geven wij graag een waardenstelling van de kerkinterieurs en het roerend religieus erfgoed in de kerken binnen de gemeente Opsterland.

In deze waardenstelling wordt in eerste instantie aandacht geschonken aan de in religieus gebruik zijnde gebouwen voor de christelijke eredienst (geel in de excel). Willen jullie alsnog oude collectie-gegevens van inmiddels herbestemde kerken? Vraag deze dan gerust op.

Topensembles

De gemeente Opsterland heeft een gevarieerd kerkenlandschap met gebouwen uit verschillende bouwstijlen en perioden, wel voor het merendeel toebehorend aan hervormde en gereformeerde gemeenten. Het aantal rijksmonumentale kerken in Opsterland is procentueel vergelijkbaar met dat van de gemiddelde Nederlandse gemeente. Het is wel zorgelijk dat de registratiegraad van het religieus erfgoed *in situ* binnen de gemeente Opsterland behoorlijk laag is. De registratiegegevens die er zijn, zijn zeer oud (zie excel). In kerkelijk Nederland geldt de ongeschreven regel dat het interieur en religieus erfgoed van kerken eens in de vijftien tot twintig jaar uitvoerig geïnventariseerd moeten worden. Geen enkele locatie in Opsterland voldoet aan deze norm. Dat gegeven drukt een stempel op de aandachtspunten die aan het eind van deze waardenstelling geformuleerd staan. De volgende kerken behoren tot de topensembles van Opsterland:

Gereformeerde Kerk	De Gereformeerde Kerk in Tijnje stamt uit de periode van het interbellum. Architectonisch is deze locatie zeer interessant omdat het gebouw – als een van de eerste kerkgebouwen in ons land – werd opgetrokken uit gewapend beton en omdat het gebouw door afwezigheid van een toren de uitstraling van een woonhuis heeft. In het interieur is nagenoeg het volledige interbellumensemble behouden gebleven, inclusief de voor de gereformeerden zo kenmerkende preekstoel met twee opgangen en het boven de preekstoel geplaatste orgel. Onder de gereformeerde interieurs in het noorden van ons land neemt dit interieur een voorname plaats in.
Hervormde Kerk	De Hervormde Kerk in Wijnjewoude herbergt alle belangrijke interieuronderdelen uit de bouwtijd (laatste kwart achttiende eeuw): preekstoel, doophek, herenbanken, kerkbanken, koperwerk en luchters. Het snijwerk aan de preekstoel en aan enkele banken is bovendien van zeer hoge kwaliteit. Vanzelfsprekend dragen de vloerbedekking en de steeds in de ruimte aanwezige losse stoelen niet bij aan het gevoel van oorspronkelijkheid, maar deze reversibele middelen hebben de authenticiteit niet aangetast.

De middenmoot

De volgende interieurs verdienen vanwege hun oorspronkelijkheid of uitzonderlijke stukken aandacht in de kerkenvisie:

Hervormde Kerk	De Hervormde Kerk van Bakkeveen stamt uit het midden van de negentiende eeuw. Een eeuw later vond een grootse renovatie plaats, waarbij het merendeel van de authentieke interieuronderdelen werd verwijderd. Het liturgisch centrum werd volledig vernieuwd. Alleen de kerkbanken en het orgel werden opnieuw geplaatst. In het roerend bezit bevinden zich enkele oudere zilveren en tinnen stukken.

Dorpskerk	De Dorpskerk van Beetsterzwaag toont een traditioneel protestants gegroeid ensemble met zeventiende-eeuwse preekstoel, een fragment van het zeventiende-eeuwse doophek en een grotendeels uit die eeuw stammende zerkenvloer. De modernisering die plaatsvond in de jaren ’60 heeft het ensemble en de ruimtewerking geen goed gedaan. De banken gingen goeddeels jammerlijk verloren, gelukkig bleven de herenbanken gespaard. Bijzonder aan deze kerk is dat de schenkingsgeschiedenis van veel interieuronderdelen goed gedocumenteerd is.
Pauluskerk	De rooms-katholieke kerk in Gorredijk werd in de jaren ’50 gebouwd toen er steeds meer katholieken neerstreken in het noorden van het land. In de jaren erna werd de kerk ingericht en aangekleed met meubels en inventaris uit andere kerken in het land. De toenmalig pastoor, die een antiekliefhebber was, speelde vast ook een rol bij de verrijking van de kerk. Deze praktijk heeft er wel toe geleid dat interieur en inventaris een bonte mix van oudere en nieuwere voorwerpen zijn. Sommige daarvan vertegenwoordigen enige kunst- of cultuurhistorische waarde, van een ensemble kunnen we echter niet spreken.
Ontmoetingskerk	De Ontmoetingskerk in Gorredijk is de opvolger van een afgebroken, in de zeventiende eeuw speciaal voor de protestantse eredienst gebouwde kerk. In het moderne gebouw van 1972 werden amper stukken uit de oude kerk opgenomen. Uitzondering vormen enkele oude Bijbels en gedenkstenen uit de oude kerk. De verder moderne inrichting heeft een lage cultuurhistorische waarde.
Andreaskerk	De Andreaskerk (Witte Kerk) in Hemrik is enige tijd geleden geschikt gemaakt voor multifunctioneel gebruik. Begrijpelijkerwijs werd toen het grootste deel van de banken vervangen door stoelen. Het doophek werd ontmanteld en kreeg een plaats achterin de ruimte onder het orgelbalkon. Van belang is wel de zeventiende-eeuws kuip van de preekstoel, die als blikvanger nog steeds in de kerk aanwezig is.
Mattheuskerk	Hoewel in de Mattheuskerk in Langezwaag nog enkele zeventiende- en achttiende-eeuwse elementen aanwezig zijn (onder andere preekstoel, zerken, lezenaar, avondmaalstafel) is het authentieke ensemble geweld aangedaan door de verwijdering van de banken en de modernisering van het liturgisch centrum.
Hippolytuskerk	In de Hippolytuskerk van Olterterp is een veelheid aan achttiende-eeuwse elementen aanwezig. Het gaat onder meer om de preekstoel met bijhorend koperwerk, doophek, herenbank, kerkbanken en rijk gedecoreerde zerken met bijhorende rouwborden. Opvallend is de plaatsing van de preekstoel aan de noordzijde, waar die in de meeste protestantse kerkjes juist tegen de zuidwand staat.
Dorpskerk	In de negentiende-eeuwse kerk van Terwispel creëerde men een interieur, bestaande uit onderdelen die al sinds de vroege zeventiende eeuw gebruikelijk waren in een protestantse kerk: preekstoel, herenbank, kerkbanken, doophek, doopvont. De uitvoering is echter veel eenvoudiger dan we van de zeventiende en achttiende eeuw kennen.
Petruskerk	In de Petruskerk in Ureterp zijn nog enkele getuigen van het zeventiende- en achttiende-eeuwse kerkinterieur te vinden. Maar door ingrijpende verbouwingen in de negentiende eeuw en de jaren ’50 van de twintigste eeuw ademt deze ruimte niet langer de authentieke sfeer.
Hervormde Kerk	Het exterieur van de Hervormde Kerk in Wijnjewoude is bijzonder oud, evenals het zandstenen sarcofaagdeksel dat er nog bewaard wordt. Andere onderdelen stammen uit de laatste jaren van de achttiende eeuw, toen nagenoeg het gehele interieur vernieuwd werd. Toch drukken de wijzigingen van de vroege twintigste eeuw de grootste stempel op het interieur, dat daardoor niet meer de eeuwenoude uitstraling heeft.
Gereformeerde Kerk	De Gereformeerde Kerk in Wijnjewoude uit het begin van de twintigste eeuw heeft een groot deel van het oorspronkelijke interieur nog. Het is mooi dat orgel, kerkbanken, kerkenraadsbanken, preekstoel en avondmaalstafel nog in gebruik zijn. De kleurstelling die het interieur bij een relatief recente schilderbeurt verkreeg doet echter danig afbreuk aan het oorspronkelijke karakter.

Onderaan de lijst

De Mande	De kerk aan de Tsjerkewâl 20 in Bakkeveen had een gaaf jaren-’60-interieur. Wand- en vloerafwerking en de interieurstukken in het liturgisch centrum ademden de sfeer van de jaren ’60. Bij een modernisering circa vijftien jaar geleden werden aanpassingen gedaan. Het liturgisch centrum werd nieuw ingericht en de kerkbanken werden vervangen door stoelen. Van een oorspronkelijk ensemble is hier dus geen sprake meer.
Ontmoetingskerk	Voor de Ontmoetingskerk in Beetsterzwaag geldt eenzelfde oordeel: van het oorspronkelijke jaren-’60-ensemble zijn hier slechts de banken bewaard gebleven. Het liturgisch centrum en de vloer- en plafondafwerking zijn vernieuwd.

Gereformeerde Kerk	De Gereformeerde Kerk in Frieschepalen is een interbellum-gebouw. Uit de oorspronkelijke inrichting bleven de banken bestaan, het liturgisch centrum werd heringericht met oudere stukken uit andere kerken. Zo ontstond een nogal incongruent beeld.
Vermaning	De Doopsgezinde Vermaning in Gorredijk heeft een zeer sober interieur, dat aan lichte wijzigingen onderhevig is geweest. De oorspronkelijke kleurstelling van het houtwerk ging daarbij verloren, waardoor het interbellum-interieur de uitstraling van een modern interieur kreeg.
Gereformeerde Kerk	Voordat dit kerkje in Hemrik buiten gebruik werd gesteld ademde het de intieme sfeer van een doorsnee gereformeerde kerk: de sobere preekstoel centraal voorin, geflankeerd door de kerkenraadsbanken, de burgerbanken in twee strakke rijen in het schip dat wordt afgesloten met een orgel. Vergeleken met andere gereformeerde kerken in het noorden van het land is dit interieur echter weinig bijzonder. De huidige toestand van het gebouw en interieur is ons onbekend.
Piterkerk	De Piterkerk in Lippenhuizen is in 2015 grootschalig gerenoveerd. Het oude orgel, de preekstoel en de herenbank kregen een plaats in het verder volledige vernieuwde interieur. Het hout van de preekstoel en herenbank werd hierbij overdreven gerestaureerd, waardoor van de oude uitstraling van de stukken weinig overbleef.
Dorpskerk	In de Dorpskerk van Nij Beets gaan sinds 2004 de hervormden en gereformeerden samen. Het interieur bestaat uit een mix van de traditionele hervormde stukken (banken, orgel) en de toegevoegde gereformeerde stukken uit hun voormalige kerkgebouw aan de Prikkewei. Van een samenhangend ensemble is dus geen sprake.

Bedenk wel dat een lage of middelhoge waarde overigens niets zegt over de sentimentele of religieuze waarde die gemeenteleden/parochianen toekennen aan de voorwerpen en die daardoor alsnog een zeer hoog belang kunnen hebben.

Aandachtspunten

Voor locaties die tot stand kwamen na circa 1980 is het nog te vroeg om te spreken van erfgoedwaarde. Die interieurs zijn in deze waardenstelling buiten beschouwing gelaten (Paedwijzer in Frieschepalen,). Voor sommige locaties geldt dat in onze database en online onvoldoende informatie beschikbaar is om een waardenstelling te kunnen geven. Ook die interieurs staan niet in deze waardenstelling (Koninkrijkszaal in Gorredijk, de replica van het Houten Himmeltje in Nij Beets, Elim in Siegerswoude, Ontmoetingskerk en De Levensbron in Ureterp). Indien er behoefte is aan meer kennis over deze interieurs en collecties is het altijd mogelijk om een erfgoedspecialist de locatie te laten bezoeken. Resultaat hiervan is een inventarisatierapport inclusief waardenstelling.

Zoals gezegd is het verontrustend hoe lang geleden er een religieus-erfgoedprofessional naar de interieurs in jullie gemeente gekeken heeft. De meeste inventarisatiegegevens stammen uit de periode dat fotografie een dure aangelegenheid was en men er noodgedwongen voor koos om alleen het meest belangrijke erfgoed vast te leggen. Met klem adviseer ik om de registraties up-to-date te brengen, zodat de eigenaars van de collecties de waarde van hun bezit leren kennen en de juiste zorg kunnen verlenen en zodat jullie als gemeente de eigenaars kunnen ondersteunen in de zorg voor het meest waardevolle erfgoed, of de kerk in de toekomst nu religieus in gebruik blijft, een transformatie ondergaat om nevengebruik mogelijk te maken of aan de eredienst onttrokken wordt. Museum Catharijneconvent denkt en/of werkt graag mee aan actualisatie. Interesse? Bel dan gerust via 030 231 38 35 of stuur een mail aan a.dekruijf@catharijneconvent.nl.

Bijlage 2. Overzicht historische klokkenstoelen in Opsterland

1. Klokkenstoel Lyndenstein, Hoofdstraat 3, Beetsterzwaag

Bouwjaar: 1822 (plaatsing klok); restauratie klokkenstoel 1977

Rijksmonumentnummer: 527604

Eigenaar: Revalidatie Friesland

Tussen huis Lyndenstein en de lighal staat een houten klokkenstoel met een bronzen klok. De klok is gegoten bij Van Bergen en Fremy in Midwolda en werd in 1822 door Frans Godaert van Lynden geplaatst. Op de klok staat de naam van de opdrachtgever, namen van de makers van de klok (Andries H. van Bergen en Mammeus Fremy) en het familiewapen van Van Lynden, gekroond en hooggehouden door twee klimmende hazewindhonden. De klokkenstoel heeft een natuurleien gedekt schilddak met pirons en twee bijzonder vormgegeven eikenhouten staanders. Klok en klokkenstoel zijn van belang wegens de ouderdom, de herinnering aan de familie Van Lynden, als voorbeeld van een voor een particulier gegoten klok en vanwege de vormgeving van de klokkenstoel.

2. Klokkenstoel Hemrik, Binnenwei 22, Hemrik

Jaar ingebruikname: 1739; restauratie 1921 en 1987

Rijksmonumentnummer: 31856

Eigenaar: Gemeente Opsterland

Op het kerkhof aan achterzijde van het perceel staande van Bilinga hardhout gemaakte klokkenstoel met schilddak, die oorspronkelijk aan de straatkant van de kerk stond en twee klokken had. In 1494 werd de eerste klok gegoten door Gerhard van Wou uit Kampen. In 1727 kwam er een tweede klok bij. In 1921 werd de klokkenstoel vervangen en verplaatst naar de achterzijde, met alleen de eerst gegoten klok. Tekst op de klok: SANCTUS ANDREAS YS MYN NAEM MYN GHELUDT SY GODE BEQUAEM GERHARDUS DE WOUD / ME FECIT ANNO DOMINI M CCCC XCV. Boven en onder het randschrift een bladmotief.

3. Klokkenstoel Tijnje, Breewei 16, Tijnje

Bouwjaar klokkenstoel: 1894;

Rijksmonumentnummer: geen

Eigenaar: Gemeente Opsterland

De klokkenstoel van Tijnje staat op de algemene begraafplaats aan de Breewei. Het betreft een klokkenstoel met een half helmdak bestaande uit gepotdekselde planken met twee pirons. De stoel is gemaakt van Bilinga hardhout. De klok is gegoten door Jacobus van Bergen in Midwolda in 1952. De originele klok werd door de Duitse bezetter ingenomen op 31 maart 1943. Daarom liet het gemeente-bestuur een nieuwe klok aanbrengen. Onder de tekstranden op de klok zijn twee sierranden verwerkt.

4. Klokkenstoel Ureterp, Selmien 47, Ureterp

Eerste vermelding: 1766; restauratie 1873 en 1982.

Rijksmonumentnummer: 31865 (als onderdeel kerkgebouw)

Eigenaar: Gemeente Opsterland

De klokkenstoel van Ureterp is in 1766 geplaatst omdat de toren in zeer slechte staat was. De stoel is gebouwd van Bilinga hardhout. Het schilddak met twee pirons is bedekt met grijze dakpannen. De luidklokken zijn in 1948 gegoten door Petit & Fritsen in Aarle-Rixtel. De oorspronkelijke klokken, uit 1771 en 1932, werden door de Duitse bezetter ingenomen op 31 maart 1943. De nieuwe klokken konden gekocht worden na een inzamelingsactie onder de bevolking en de uitvaartvereniging werd toen eigenaar van klokkenstoel en klokken. Sinds 2008 is het geheel in het bezit van gemeente Opsterland.

5. Klokkenstoel Weinterp, Tsjerkereed 2, Wijnjewoude

Eerste vermelding: 1723; gerestaureerd 1984

Rijksmonumentnummer: 31869 (als onderdeel kerkgebouw)

Eigenaar: PKN-gemeente Wijnjeterp-Duurswoude

De grootste klokkenstoel van Friesland staat op het kerkhof bij de Hervormde Kerk van Weinterp. De stoel is gemaakt van Bilinga hardhout en het schilddak met twee pirons van red cedarhout. De luidklokken zijn gegoten in 1948 door Petit & Fritsen in Aarle Rixtel ter vervanging van de luidklokken die waren meegenomen door de Duitse bezetter.[11]

[11] Voor alle 5 klokkenstoelen is informatie verkregen op: www.rijksmonumenten.nl; info.klokkenstoelen.nl en reliwiki.nl.

Bijlage 3. Verslag bijeenkomst kerkeigenaren juni 2023

Bijeenkomst voor kerkeigenaren
Visie religieus erfgoed 'Takomst foar Tsjerken' Opsterland

Woensdagavond 7 juni 2023
St. Hippolytuskerk, Olterterp
Vertegenwoordigde kerken aanwezig:

1. Kerk Binnenwei, Siegerswoude
2. Kerk Stationsweg, Gorredijk
3. Piterkerk Lippenhuizen
4. Ontmoetingskerk, Gorredijk
5. Kerken in Tynje-Terwispel
6. De Witte Kerk, Hemrik
7. It Keningsfjild, kerken Selmien Ureterp en Bakkeveen
8. Stichting Alde Fryske Tsjerken, Mariakerk Kortezwaag en kerk Olterterp
9. Kerk Taeijewyk, Siegerswoude
10. Kerk Langezwaag
11. Kerk Nij Beets
12. Via Pacis, kerken Achter de Hiemen en Van Lyndenlaan Beetsterzwaag
13. Kerk De Feart, Ureterp
14. Kerk Mounestrjitte, Ureterp

1. Welkom en uitleg kerkenvisie

Wethouder Libbe de Vries heet allen welkom en legt uit dat de avond gaat over zorgen over kerken, maar ook kansen voor kerken en vooral *een duurzame toekomst voor de kerkgebouwen in de gemeente*.

De gemeente heeft in feite maar een bescheiden rol, omdat een burgerlijke gemeente vanouds geen bemoeienis heeft met religie. Maar de gemeente vindt dat kerken ook meer betekenis voor de samenleving hebben, denk aan het gebouw als ontmoetingsplek, de kerk als verbinder in een dorp, de kerk als baken in het landschap.

Landelijk werd de trend ook gezien van krimpende ledenaantallen bij kerken en toenemende zorgen over de (instandhouding van de) gebouwen. Daarom is een budget beschikbaar gesteld om als burgerlijke gemeente een gezamenlijk project op poten te zetten, waarin de toekomst voor de kerkgebouwen wordt besproken met alle betrokkenen. Er is geen verplichte methode en ook geen verplichte vorm voor de uiteindelijke 'kerkenvisie'. Er komen de mooiste 'producten' uit, zoals een website of platform, (werk-)afspraken voor de toekomst, kerkenpaspoorten, enzovoort. Het onderwerp is niet per se herbestemming van vrijkomende gebouwen, het gaat om de hele groep van *kerkgebouwen en alle moeilijkheden én mogelijkheden die men hierbij tegenkomt.*

De werkgroep kerkenvisie Opsterland is hier de laatste tijd mee bezig geweest. De werkgroep bestaat uit Aafke Bekkema (beleidsmedewerker erfgoed bij de gemeente Opsterland), Dick Bloemhof en Marleen Pennewaard (Steunpunt Monumentenzorg Fryslân).
Er is al vrij gauw gekozen om niet een visie te willen schrijven waarin bepaald beleid over kerken precies is uitgestippeld. Het gaat meer om dát je van elkaar weet (als gemeente en

iedereen die met kerken te maken heeft) en de manier waarop je met elkaar omgaat. Denk aan mogelijkheden voor informatie-uitwisseling, korte lijnen tussen overheid en organisaties, etc.

Om een start te maken, is vorig voorjaar een enquête rondgestuurd aan alle eigenaren van kerken, in dit geval, gebouwen die gebouwd zijn voor de eredienst in Opsterland. Dat zijn er 33. De respons was, na een herinneringsronde, 97% en dat is geweldig! Nu de basisinformatie binnen is en geanalyseerd kon worden door de werkgroep, is het hoog tijd om de belangrijkste betrokkenen, de eigenaren, hierover te vertellen.

2. Kennismaking onderling en uitkomsten van de enquête, thema's die in Opsterland spelen

De heer Bloemhof was al blij met het hoge aantal ingevulde enquêtes, maar ook deze avond is goed bezocht. Dit betekent dat men de eigen kerk van belang vindt en wellicht ook dat men elkaar graag eens ontmoet hiervoor.
In dit verband is het wel belangrijk om elkaar te kennen. Een uitgebreide kennismaking kan later nog, de aanwezigen stellen zich nu kort voor. De aanwezige kerken (vertegenwoordiger kerkbestuur, kerkrentmeester, particuliere eigenaar) staan genoemd in de aanwezigenlijst in dit verslag.

De heer Bloemhof bespreekt de belangrijkste uitkomsten uit de enquête. De presentatie is een bijlage bij het verslag.

De enquête is in meer gemeenten in Fryslân met (ongeveer) dezelfde vraagstelling gehouden en heeft voor Opsterland geen enorm verrassende uitkomsten. Wat wel opviel was dat er 30% de religieuze hoofdfunctie al niet meer heeft en dat in 65% van de kerken er nog wekelijks een (ere)dienst is. Opmerkelijk is ook dat 94% aangeeft dat de bouwkundige staat redelijk tot goed is, maar dat ook 34% zegt dat er binnen 10 jaar ingrijpend onderhoud nodig is. Deze antwoorden zijn niet onderbouwd met objectieve onderhoudsrapporten. Daarnaast geven vier kerken aan dat de kans 'zeer klein', 'klein' of 'matig' is, dat de kerk over tien jaar nog in religieus gebruik zal zijn.

Samenvattend kan worden gesteld dat het probleem van leegkomende kerken in Opsterland nauwelijks (meer) speelt, dat de komende jaren wel groot onderhoud wordt verwacht en dat de financiële problemen qua onderhoud bij niet-monumentale kerken speelt en in verband met duurzaamheidsmaatregelen. De informatie- en ondersteuningsbehoefte bij kerkeigenaren is er vooral met betrekking tot duurzaamheid.

Vanuit deze trend en vanuit de andere antwoorden uit de enquête heeft de werkgroep een stuk geschreven met een aantal aanbevelingen voor de gemeente Opsterland.
Dit zijn:

- Een aanspreekpunt binnen de gemeente waar kerkeigenaren terecht kunnen voor hun vragen en plannen;
- Ondersteuning door de gemeente in de informatiebehoefte van de kerkeigenaren op het gebied van instandhouding en vooral met betrekking tot duurzaamheid.
- Overweeg een gemeentelijke monumentenlijst, waardoor – met een subsidieregeling – ook kerken (die een monumentale status waard zijn) tegemoet kunnen worden gekomen in hun financiële zoektocht naar subsidies voor onderhoud en restauratie.

De werkgroep is nu benieuwd of de aanwezigen zich hierin herkennen en of zij nog aanvullingen hebben.

3. Wat heeft men als kerkeigenaar 'nodig'?
Wat vinden de aanwezigen nuttige informatie of goede ontwikkelingen voor het behoud van het kerkgebouw?

Vragen en opmerkingen uit de zaal:

- De uitkomsten en aanbevelingen worden in het algemeen wel onderschreven.
- Kun je rijksmonument en gemeentelijk monument tegelijk zijn? Nee, dat kan niet. Het heeft ook geen zin. Rijksmonumenten worden bijna niet meer aangewezen (alleen bij nieuwe inzichten) en bijna ook nooit afgevoerd van de lijst. Gemeentelijke monumenten zijn panden die op lokaal niveau als behoudenswaardig worden gezien.
- In Fryslân is de actie Klimop geweest om energiescans te laten doen bij klein maatschappelijk vastgoed. Ook is er landelijke de regeling Dumava om een scan of een uitwerking te kunnen subsidiëren. Dit geldt nu ook voor religieuze instellingen.
- Is wel bekend dat kerken ook de energiebelasting deels terug kunnen krijgen, met terugwerkende kracht tot 5 jaar geleden?
- Hoe gaat de gemeente om met zonnepanelen? Het hangt er van af wat de beschermde status van de kerk is. Het beleid, zowel op rijks als op gemeentelijk niveau verschuift wel naar zo veel mogelijk meewerken. Soms zijn de monumentale belangen zo groot, dat overwogen moet worden de panelen elders te plaatsen, in de tuin of op een ander dak, of bijvoorbeeld mee te doen aan een energiecollectief in de buurt.
- Het zou prettig zijn als er actiever informatie van de gemeente naar de besturen komt.
- Een kerk zit in het proces van afstoting van de kerk, er ligt ook een begraafplaats omheen; wat is wijsheid?
  Men heeft al gesproken met St. Alde Fryske Tsjerken, maar die vragen een hoge 'bruidsschat, om in de toekomst het onderhoud te kunnen bekostigen. Ook overname van een kerk door een dorpsstichting o.i.d. is een optie als er draagvlak in het dorp is. Anders in de verkoop.
  De heer Bloemhof kent in Appingedam een voorbeeld van vier kerken die door de goede contacten onderling in een soort 'carrousel' hebben gewisseld, waardoor ze allemaal op een nieuwe locatie naar tevredenheid verder konden.
  Er zijn begraafplaatsen die in stichtingsvorm verder gaan, los van de kerk. Het hangt er vanaf of er nog begraven wordt. Dat kan positief voor de exploitatie voor een stichting zijn.
  Een reactie komt van de kerk van Olterterp waar de plaatselijke commissie de exploitatie van de kerk maar moeizaam rond krijgt, terwijl de stichting die de begraafplaats onder haar hoede heeft, wel positief 'draait'.
  De gemeente is momenteel wel met onderzoek bezig voor haar eigen begraafplaatsen, dit is bedoeld voor beleid; inventarisatie van waardevolle grafzerken, etc. Aafke wil wel kijken of anderen iets kunnen hebben aan wat uit dit onderzoek komt.
- Tip: de Van Teyens Fundatie kan financieel ondersteunen bij maatschappelijke projecten. Dit kan ook iets van een kerk zijn, denk aan behoud van cultuurhistorie, zoals orgelrestauratie.

4. Wat de gemeente al van plan is

Aafke Bekkema geeft aan dat de gemeente sinds de start van dit project al aan het denken is gegaan over hoe zij de kerken zou kunnen ondersteunen.

Dit is geen verplichting, maar past wel goed bij de Erfgoedvisie van Opsterland; de gemeente vindt de kerken belangrijke 'dragers' van cultuurhistorie. Zowel vanwege het religieuze belang en de (persoonlijke) verhalen, als vanwege de gebouwen; denk aan architectuur en monumentale waarden, maar ook het gebouw als herkenningspunt in het dorp en het gebouw als ontmoetingsplaats.

Na de enquête heeft de gemeente alvast de uitkomsten en de adviezen van de werkgroep doorgelicht en stelt nu voor om de volgende punten op te pakken:

- **Eén contactpersoon** voor de kerken, die weer kan doorverwijzen binnen de organisatie, wat de vraag ook is.
- **Gemeentelijke monumenten en Post 65 erfgoed**. Gemeente Opsterland start dit jaar met de beoordeling van potentiële gemeentelijke monumenten en wil in 2024 overgaan tot aanwijzing in samenspraak met de eigenaren van gebouwen die monumentwaardig bevonden worden. Een monumentenstatus geeft toegang tot subsidies bij de gemeente, provincie en het Rijk. Het streven is dat de gemeente in 2025 een subsidie beschikbaar heeft voor gemeentelijke monumenten om bij te dragen aan de instandhouding. Ook jongere bouwkunst komt mogelijk in aanmerking. In 2024 start het project Post 65 erfgoed in Friesland, waarbij ook jongere gebouwen mogelijk gemeentelijk monument kunnen worden.
- **Compensatieregeling energiekosten**: er wordt momenteel gewerkt aan een compensatieregeling voor de energiekosten die ook voor kerkgebouwen geldt. De verwachting is dat deze in juli goedgekeurd wordt. Het verschil tussen de variabele energiekosten in 2019 en 2022 en 2023 wordt als tegemoetkoming uitgekeerd. Hieraan zitten wel enkele voorwaarden, zoals de aanwezigheid van een exploitatietekort. U krijgt hierover mail van ons zodra de regeling in werking treedt en zodat u kunt beoordelen of u hiervoor in aanmerking komt.
- **Regeling verduurzaming maatschappelijk vastgoed**. Regeling van gemeente Opsterland. DE subsidie bedraagt 40% van de totale verduurzamingskosten met een minimum van 500 euro tot maximaal 40.000 euro. Er moet dus ook nog zelf geïnvesteerd worden. Zodra de regeling in werking gaat wordt u hierover geïnformeerd. Ook of er met terugwerkende kracht tegemoetkoming mogelijk is, wordt dan bekend gemaakt.
- De Omgevingswet zorgt voor veranderingen in de fysieke leefomgeving. Om kerken extra bescherming te kunnen bieden wordt onderzocht hoe de **stedenbouwkundige waarde** van kerken **beschermd** kan worden in het Omgevingsplan
- **Gratis waardenstelling kerkinterieur** door Museum Catharijneconvent: veel kerken zijn in bezit van bijzondere interieurstukken, maar de waarde daarvan wordt vaak niet goed gekend of de gegevens zijn verouderd. Kennis over de bijzondere waarde van interieurstukken kan in kaart gebracht worden door Museum Catharijneconvent te Utrecht, die in geheel Nederland waarderingen van interieurstukken doet. Ook verzekeringstechnisch is het voordelig om een goed overzicht te hebben van dat wat van waarde is in het kerkinterieur. Van het resterende bedrag dat het rijk beschikbaar heeft gesteld aan de gemeente voor het opstellen van de kerkenvisie, kunnen eigenaren via de gemeente een gratis waardenstelling laten uitvoeren. U kunt uw interesse hiervoor doorgeven aan Aafke. Voor meer informatie zie: Hoe kunnen wij u helpen? - Catharijneconvent

- Organiseren van een **jaarlijkse bijeenkomst**: voor uitwisselen ervaringen, uitnodigen van deskundigen die lezing kunnen geven over dat wat speelt, bijvoorbeeld energiekosten, waardenstelling interieurs en/of verduurzaming en om onderling contact te houden, om zo verdieping te krijgen in de problematiek die speelt rond de instandhouding van kerkgebouwen.
- **Individuele verzoeken** zijn uitgezet binnen de organisatie, zoals extra parkeergelegenheid en kap van enkele bomen. Dit wordt teruggekoppeld aan de verzoekers.
- **Nieuw beleid begraafplaatsen.** Er wordt nieuw beleid opgesteld voor de gemeentelijke begraafplaatsen. Of en hoe de gemeente een rol kan spelen in de overname van begraafplaatsen wordt daarin ook meegenomen.

Hierover worden nog een paar praktische vragen gesteld. Aafke geeft aan dat zij de antwoorden zal uitzoeken en met de aanwezigen zal delen. Aafke is overigens ook de genoemde vaste contactpersoon voor de kerken. Haar contactgegevens staan onderaan het verslag.

Op de avond is duidelijk geworden dat het bovendien wenselijk is dat er meer informatievoorziening vanuit de gemeente zou kunnen komen richting kerkeigenaren over subsidies: het is vaak onduidelijk welke subsidieregelingen lopen en wie waarvoor in aanmerking komt. Er zal worden gekeken naar de manier waarop dit beter kan. Er wordt momenteel gewerkt aan een **gemeentelijke website** voor erfgoed. Mogelijk kan deze dienen als informatieplatform. Dit zal worden bekeken met afdeling communicatie binnen de gemeentelijke organisatie.

Nadat alle vragen gesteld zijn, kan de wethouder de avond afronden. Hij bedankt de aanwezigen voor hun komst en inbreng en wenst iedereen wel thuis.

Meer weten over het project Kerkenvisies en Toekomst Religieus Erfgoed?
https://www.toekomstreligieuserfgoed.nl/

Bijlage 4. Processtappen herbestemming monumentale kerkgebouwen

1. Eigenaar zet zijn kerkgebouw te koop en informeert de gemeente.
2. Initiatiefnemer (koper/ontwikkelaar) formuleert wensen en zoekt contact met de gemeente.
3. Gemeente onderzoekt reikwijdte bescherming van het monument, wat staat er in het Omgevingsplan qua functie en bebouwingsmogelijkheden, welke kennis heeft de gemeente al in huis?
4. Initiatiefnemer laat architectuur en bouwhistorische waarden onderzoeken, gebruikmakend van de mogelijk aanwezige beoordeling in het kader van de inventarisatie van gemeentelijke monumenten.
5. Herbestemmingsprofiel: gemeente benoemt kernwaarden van het monument en uitgangspunten voor herbestemming.
6. Initiatiefnemer/eigenaar onderzoekt exploitatie en financiering.
7. Schetsontwerp of voorlopig ontwerp laten toetsen.
8. Initiatiefnemer communiceert met omwonenden en belanghebbenden.
9. Start ruimtelijke procedures, integrale belangenafweging, wijziging Omgevingsplan en aanvraag omgevingsvergunning.
10. Afgifte omgevingsvergunning en afhandelen bezwaar- en beroepsprocedures.

Aandachts- en speerpunten:

- ✓ Behoud van het erfgoed
- ✓ Ruimte voor religieus (neven-) gebruik
- ✓ Functie met meerwaarde voor de omgeving
- ✓ Duurzaamheid en energie
- ✓ Sociaal maatschappelijke meerwaarde
- ✓ Participatie
- ✓ Kwaliteit van de openbare ruimte
- ✓ Maatwerk en samenwerking
- ✓ Draagvlak buurt en omwonenden

Bijlage 5. Wegwijzer. Informatie over subsidies, instanties en advisering

Onderhoud

Voor het voorbereiden, plannen en/of uitvoeren van onderhoud, een restauratie of verbouwing, kunt u specialisten inschakelen. De **Stichting Beheer Kerkelijke Gebouwen Noord-Nederland** (SKGB) adviseert en kan uw projecten begeleiden. Ook voor hulp bij beheer en financiering kunt u bij de SBKG terecht.

www.sbkg-noordnederland.nl

Monumentenwacht Fryslân helpt monumentenbezitters bij periodiek onderhoud en duurzaamheid. De medewerkers voeren bouwkundige inspecties uit, geven adviezen en praktische tips, en voeren klein (nood)herstel uit. De inspectierapporten bieden een goede basis voor een instandhoudingsplan. Het gaat hierbij om rijksmonumenten, gemeentelijke monumenten en objecten die een cultuurhistorische waarde vertegenwoordigen. Lees ook de **Onderhoudswijzer** op de website van Monumentenwacht Fryslân.

www.monumentenwachtfryslan.nl

De **Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed** (RCE) biedt de **Subsidieregeling Instandhouding Monumenten** (SIM) aan. Dit is een jaarlijkse subsidie voor regulier onderhoud van rijksmonumenten.

www.cultureelerfgoed.nl/domeinen/monumenten

Provinsjee Fryslân heeft een **subsidieregeling** voor **rijksmonumenten**. De regeling wijzigt elk jaar en kan voor onder andere onderhoud, restauratie of herbestemming zijn. De aanvraag is eenmaal per jaar open, doorgaans in de eerste week van september.

www.fryslan.nl/onderwerp/subsidies

Provinsje Fryslân heeft een regeling voor de verduurzaming van klein maatschappelijk vastgoed. Ook kerken vallen onder deze regeling: de **KlimOp-regeling**

https://www.fryslan.frl/klimop

Gemeente Opsterland heeft vanaf … een subsidie voor gemeentelijke monumenten. Voor meer informatie over deze subsidie is de website van gemeente Opsterland te raadplegen.

www.opsterland.nl

Gemeente Opsterland heeft een subsidieregeling voor de tegemoetkoming in energiekosten voor maatschappelijke organisaties binnen Opsterland. Ook kerken kunnen gebruik maken van deze regeling, de **'Subsidieregeling Tegemoetkoming Energiekosten Maatschappelijke Organisaties Opsterland'**.

www.opsterland.nl

Het **Nationaal Restauratiefonds** (NRF) biedt financiële ondersteuning bij onderhoud, restauratie, herbestemming, verduurzaming of het aankopen van rijksmonumenten en gemeentelijke monumenten. Via het NRF zijn er diverse mogelijkheden voor subsidies, laagrentende leningen en hypotheken.

www.restauratiefonds.nl

Monumentenwacht Fryslan helpt monumentenbezitters bij periodiek onderhoud en duurzaamheid. De medewerkers doen bouwkundige inspecties, geven praktische tips en adviezen en voeren ook kleine (nood)herstelwerkzaamheden uit. De inspectierapporten kunnen als goede basis voor een instandhoudingsplan dienen. Het gaat om rijksmonumenten, gemeentelijke monumenten en objecten met een cultuurhistorische waarde. Lees ook de **onderhoudswijzer** op hun website.

www.monumentenwachtfyslan.nl

De **Vereniging van Beheerders van Monumentale Kerkgebouwen in Nederland (VBMK)** zet zich in voor behoud, goed gebruik, professioneel beheer en het bevorderen van de belangstelling voor monumentale kerkgebouwen. Bekijk hun **kennisbank** voor tips over onderhoud en restauratie.

www.vbmk.nl

Naast de subsidiering door de overheid is er ook de mogelijkheid voor extra financiering door **(particuliere) fondsen**. Denk ook aan het betrekken van de **mienskip**. Zo is het mogelijk om een **'Vrienden van'** op te richten of een **stichting**, waarbij dorpsbewoners **donateur** kunnen worden van de kerk.

www.verenigingvanfondsen.nl/geld-nodig-voor-project
www. fondswervingonline.nl/regelingen
www.monumenten.nl

Restauratie

Voor het plannen, voorbereiden en uitvoeren van onderhoud, een verbouwing of restauratie, kunt u specialisten inschakelen. De **Stichting Kerkelijke Gebouwen Noord-Nederland (SBKG)** kan projecten begeleiden en u adviseren. Ook voor hulp bij beheer en financiering kunt u terecht bij de SBKG.

www.sbkg-noordnederland.nl

Museum Catharijneconvent kan hulp bieden bij kerkinterieurs en religieuze voorwerpen. Erfgoedspecialisten adviseren of begeleiden bij het beheer en behoud, culturele waardebepaling en herbestemming.

www.catharijneconvent.nl/advies-voor-kerken

Voor projecten en restauraties van cultureel erfgoed zijn soms **Europese subsidies** beschikbaar.

http://eacea.ec.europa.eu/creative-europe_en

Het **Nationaal Restauratiefonds (NRF)** ondersteunt financieel bij onderhoud, restauratie, herbestemmen, verduurzamen of aankoop van rijksmonumenten en gemeentelijke monumenten. Via het NRF zijn subsidies, laagrentende leningen en hypotheken mogelijk.

www.restauratiefonds.nl

Provinsje Fryslân heeft een **subsidieregeling** voor **rijksmonumenten.** De regeling wijzigt jaarlijks en kan voor o.a.

onderhoud, restauratie of herbestemming zijn. De aanvraag is één keer per jaar open, meestal in de eerste week van september.

www.fryslan.frl/subsidies

Vergunning nodig of niet? Voor een kerkgebouw met een monumentale status, gelden extra regels voor een verbouwing. Ook voor restauraties die verder gaan dan regulier onderhoud en waarbij sprake is van vervanging van bestaand materiaal, is vaak een vergunning nodig. Bekijk of de werkzaamheden vergunningplichtig zijn via een stappenschema op het **Omgevingsloket** of neem uw plannen door met **de gemeente.**

www.omgevingsloket.nl

Voor restauratie, herbestemming en verduurzaming van gemeentelijke en provinciale monumenten en karakteristieke panden (aangewezen in bestemmingsplannen/omgevingsplannen of op de provinciale cultuurhistorische kaart) verstrekt **Cultuurfonds voor Monumenten Fryslân** leningen met een lage rente. Dit wordt uitgevoerd door het Nationaal Restauratiefonds.

www.cultuurfonds.nl/cultuurfonds-voor-monumenten

De **Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed** is een kenniscentrum en is adviseur bij ingrepen in rijksmonumenten. De rijksdienst heeft specialisten op technisch of waardestellend vlak.

www.cultureelerfgoed.nl/onderwerpen/religieus-erfgoed

Verbouwen

Het Nationaal Restauratiefonds (NRF) ondersteunt financieel bij onderhoud, restauratie, herbestemmen, verduurzamen of aankoop van rijksmonumenten. Via het NRF zijn subsidies, laagrentende leningen en hypotheken mogelijk.

www.restauratiefonds.nl

Voor het plannen, voorbereiden en uitvoeren van onderhoud, restauratie of een verbouwing kunt u specialisten inschakelen. De **Stichting Beheer Kerkelijke Gebouwen Noord-Nederland (SBKG)** adviseert en kan uw projecten begeleiden. Ook voor hulp bij beheer en financiering kunt u terecht bij de SBKG.

www.sbkg-noordnederland.nl

Bij een ingrijpende verbouwing is het verstandig om een architect of bouwkundig tekenaar in te schakelen met kennis van en gevoel bij de verbouw van een kerk. Bedrijven die ervaring hebben met restauratieprojecten kunt u o.a. vinden via de stichting **Erkende Restauratiekwaliteit Monumentenzorg (ERM).**

www.stichtingerm.nl/erkende-bedrijven

Wilt u weten of de verbouwplannen voor uw rijksmonumentale kerk kans van slagen hebben? Bespreek ze via de gemeente in het monumentenspreekuur bij **Steunpunt Monumentenzorg Fryslân**. Adviseurs van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, de Monumentencommissie van Hûs en Hiem en waar nodig de provincie Fryslân reageren daarna op het plan. Zo'n overleg in het voortraject voorkomt misverstanden of vertraging in de procedure bij de advisering op het uitgewerkte plan.

Vergunning nodig of niet? Voor een kerkgebouw met een monumentale status, gelden extra regels voor een verbouwing. Bekijk of een vergunning nodig is via een stappenschema op het **Omgevingsloket** of neem uw plannen door met **de gemeente.**

www.omgevingsloket.nl

Verbouwplannen voor kerken zonder rijksmonumentale status kunt u bespreken met de **welstands- en monumentencommissie.** Dit kan ook voorafgaand aan het vergunningtraject via een conceptaanvraag.

Duurzaamheid

Duurzaam en energiezuinig omgaan met een kerkgebouw start vaak met kleine maatregelen, zoals een energiezuinige cv, de thermostaat lager zetten, tochtstrippen en voorzetbeglazing. Vaak leveren kleine ingrepen ook meer op dan ingrijpende aanpassingen, waarbij het de vraag is of de investering zich terugverdient. Een bouwfysicus kan adviseren welke maatregelen het beste bij het gebouw en het gebruik passen.

www.stichtingerm/erkende-bedrijven

Het **Nationaal Restauratiefonds** (NRF) ondersteunt financieel bij onderhoud, restauratie, herbestemmen, verduurzamen of aankoop van rijksmonumenten. Via het NRF zijn subsidies, leningen met een lage rente en hypotheken mogelijk.

www.restauratiefonds.nl

Lees de Duurzaamheidstips op de website van **Monumentenwacht Fryslân.**

www.monumentenwachtfryslan.nl

Vraag een energie-inspectie met aanbevelingen aan bij **Monumentenwacht Fryslân**. Er wordt tegelijk gekeken naar de bouwkundige staat. De monumentenwacht is er voor rijksmonumenten, gemeentelijke monumenten en objecten met cultuurhistorische waarde.

www.monumentenwachtfryslan.nl/products/energie-inspectie

Tips voor een **duurzame en 'groene' kerk** staan op verschillende websites.

www.groenekerken.nl
www.degroenemenukaart.nl/kerken
www.stichtingerm.nl
www.monumenten.nl/onderhoudenrestauratie/duurzame-en-energiebesparende-maatregelen

Voor restauratie, herbestemming en verduurzaming van gemeentelijke en provinciale monumenten en karakteristieke panden (aangewezen in bestemmingsplannen/omgevingsplannen of op de provinciale cultuurhistorische kaart) verstrekt **Cultuurfonds voor Monumenten Fryslân** leningen met een lage rente. Dit wordt uitgevoerd door het Nationaal Restauratiefonds.

www.cultuurfonds.nl/cultuurfonds-voor-monumenten

Vergunning nodig of niet? Voor sommige duurzaamheidsmaatregelen is een vergunning verplicht. Vul het

stappenschema in van het **Omgevingsloket** of informeer bij de gemeente.

www.omgevingsloket.nl

Nevenactiviteiten

De grootste kans van slagen heeft een activiteit die past bij de mienskip en bij de kerk. Alles wat te maken heeft met bezinning sluit aan bij kerken in het algemeen. Ga ook uit van het eigene van de kerk. De bouwstijl bijvoorbeeld, het interieur, de geschiedenis van de kerk en zijn omgeving en de verhalen.

Welke wensen zijn er in de **mienskip**? Door nevenactiviteiten te kiezen met en voor de mienskip, zorgt u voor een aanvulling voor dorp of stad. Ook ontstaat zo draagvlak, mensen die erachter staan, die trots zijn en de handen uit de mouwen willen steken. Betrek ook dorps- of stadsbelangen bij uw plannen.

Kijk naar de omgeving. Wat doen anderen al, concurreren we niet of is het juist een mooie aanvulling? Zoek aansluiting bij bestaande routes, projecten of evenementen. Of zet iets nieuws op samen met andere kerken of dorpen.

Soms is subsidie mogelijk voor een culturele nevenactiviteit, bijvoorbeeld vanuit het **Iepen Mienskipsfûns** van de provincie Fryslân.
www.fryslan.frl/beleidsthemas/iepen-mienskipsfuns_41489

Kijk of gemeentelijke subsidie mogelijk is vanuit het

Deur op slot? Jammer, want vaak is een kerkinterieur de moeite van het bekijken waard. De Raad van Kerken van Friesland startte in 2004 **Tsjerkepaad.** Begonnen met 25 kerken, doen nu meer dan 250 kerken in Friesland mee aan de openstelling. Er komen jaarlijks 40.000 bezoekers op af.

www.tsjerkepaad.nl

Het **platform Toekomst Religieus Erfgoed** biedt nieuws, opinie, kennis en ruimte voor discussie en verbinding over voortgaand gebruik, her- en nevenbestemming van religieus erfgoed. Het platform is opgezet door de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed.
www.toekomstreligieuserfgoed.nl

Meld uw kerk en activiteiten aan bij **kerken.frl.** Deze website toont interessante informatie en beelden van de binnen- en buitenkant van kerken in Friesland. Als aanleiding voor een bezoek of andersom: een bordje met QR-code bij uw kerk leidt bezoekers naar uw pagina op de website. De site heeft ook een activiteitenagenda.

www.kerken.frl

Herbestemming

De grootste kans van slagen heeft een herbestemming die past bij de mienskip en bij de kerk. Ga ook uit van het eigene van de kerk. De bouwstijl bijvoorbeeld, het interieur, de geschiedenis van de kerk en zijn omgeving en de verhalen.

Sluit aan bij **wensen in de mienskip**. Door een kerk een passende nieuwe functie te geven met en voor de mienskip, ontstaat een aanvulling voor dorp of stad. Daarnaast zorgt aansluiten bij de wensen voor draagvlak, mensen die erachter staan, die trots zijn en de handen uit de mouwen willen steken. Betrek ook plaatselijke belangen bij uw plannen.

Kenniscentrum Herbestemming Noord is een vraagbaak en helpt bij het tot stand brengen van duurzame herbestemmingen, met zo beperkt mogelijke kosten, met respect voor de monumentale waarden en met optimale inzet van subsidies en financieringsregelingen. Herbestemmingsverkenningen en haalbaarheidsonderzoeken kunnen hier deel van uitmaken. Het kenniscentrum is een samenwerkingsverband van Stichting DBF, Steunpunt Monumentenzorg Fryslân en Steunpunt Erfgoed Drenthe.

www.herbestemmingnoord.nl

Het **platform Toekomst Religieus Erfgoed** biedt nieuws, opinie, kennis en ruimte voor discussie en verbinding over voortgaand gebruik, her- en nevenbestemming van religieus erfgoed. Het platform is opgezet door de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed.

www.toekomstreligieuserfgoed.nl

Voor kerkinterieurs en religieuze voorwerpen kunt u hulp vragen aan **Museum Catharijneconvent**. Erfgoedspecialisten van Museum Catharijneconvent adviseren of begeleiden bij beheer en behoud, culturele waardebepaling en herbestemming.

www.catharijneconvent.nl/advies-voor-kerken

Welke (nieuwe) bestemmingen mogen er in uw kerk? Elk pand heeft een bestemming die is vastgesteld in een bestemmingsplan. Dit plan geeft aan hoe de grond gebruikt mag worden en wat er gebouwd mag worden.
Vind de bestemming van uw kerk op www.ruimtelijkeplannen.nl

De **Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed** heeft een herbestemmingssubsidie voor karakteristieke gebouwen zoals kerken.

www.cultureelerfgoed.nl/onderwerpen/subsidie-herbestemming-monumenten

Na het provinciale onderzoek Tink om 'e Tsjerken uit 2010, is een Team Fryske Tsjerken opgericht. In de gehele provincie Fryslân staan zij met tips en adviezen kerkeigenaren bij, die voor een herbestemming of andere uitdagingen staan. Het **coördinatiepunt Fryske Tsjerken** is ondergebracht bij het Steunpunt Monumentenzorg Fryslân.

www.monumentenzorg.frl

Er is ook een **Platform Fryske Tsjerken.** Naast het Team Fryske Tsjerken zijn hierin afvaardigingen van alle kerkgezindten vertegenwoordigd en belangengroepen rond kerken. Ze bespreken twee keer per jaar allerlei kwesties en ideeën. Provincie Fryslân faciliteert het platform en het wordt ondersteund door Steunpunt Monumentenzorg Fryslân.
Breng uw vragen in via www.monumentenzorg.frl

Voor restauratie, herbestemming en verduurzaming van gemeentelijke en provinciale monumenten en karakteristieke panden (aangewezen in bestemmingsplannen/omgevingsplannen of op de provinciale cultuurhistorische kaart) verstrekt Cultuurfonds voor Monumenten Fryslân leningen met een lage rente. Dit wordt uitgevoerd door het Nationaal Restauratiefonds.
www.cultuurfonds.nl/cultuurfonds-voor-monumenten

De **Vereniging van Beheerders van Monumentale Kerkgebouwen** (VBMK) kan helpen bij het zoeken naar een goede herbestemming voor uw gebouw. In een stappenplan komt u langs alle aandachtspunten die hierbij om de hoek komen kijken.

www.vbmk.nl/herbestemming

Vergunning nodig of niet? Voor bepaalde activiteiten kan het nodig zijn om een vergunning aan te vragen. Vul het stappenschema in van het Omgevingsloket of informeer bij de gemeente.

www.omgevingsloket.nl

Verkoop

Verliest een kerkgebouw de religieuze functie? Wanneer er draagvlak in de buurt of het dorp is voor behoud van het gebouw, kan onderbrengen van het eigendom in een (dorps)stichting een oplossing zijn. Zo kan het gebouw een maatschappelijke functie houden. Spreek voor het onderzoeken van het draagvlak eens met het plaatselijk belang of met de dorpencoördinator van de gemeente.

De **Stichting Alde Fryske Tsjerken** wil voorkomen dat monumentale kerkgebouwen verdwijnen. Ze doet dat door in bijzondere gevallen kerken in eigendom over te nemen. Ook zorgt de stichting voor een neven- of nieuwe bestemming, zodat de kerken 'levende stenen' blijven.

www.aldefrysketsjerken.nl

Na het provinciale onderzoek Tink om 'e Tsjerken uit 2010, is een **Team Fryske Tsjerken** opgericht. In de gehele provincie Fryslân staan zij met tips en adviezen kerkeigenaren bij, die voor een afstotingsproces of andere uitdagingen staan. Het coördinatiepunt Fryske Tsjerken is ondergebracht bij het Steunpunt Monumentenzorg Fryslân.

www.monumentenzorg.frl

Een kerk verkopen is heel specifiek. Sommige makelaars zijn gespecialiseerd in de verkoop en aankoop van kerkgebouwen.

Het **Nationaal Restauratiefonds** (NRF) ondersteunt financieel bij onderhoud, restauratie, herbestemmen, verduurzamen of aankoop van rijksmonumenten. Via het NRF zijn subsidies, leningen met een lage rente en hypotheken mogelijk.

www.restauratiefonds.nl

Colofon

Titel: Takomst foar Tsjerken. Visie religieus erfgoed Opsterland.
Auteur: Aafke Bonnet-Bekkema, team Wonen en Werken.
Vormgeving: Door auteur.
Afbeeldingen: Door auteur, tenzij anders vermeld.

Zaaknummer: 008680021
Vastgesteld door het college van burgemeester en wethouders op 5 maart 2024.

Geraadpleegde literatuur:

Hoeve, S. ten, Friese preekstoelen (Leeuwarden 1980).
Huisman, E., e.a., De Vlecke Gorredyck (Leeuwarden 2000).
Jongepier, J., Vijf eeuwen Friese orgelbouw (Leeuwarden 2004).
Karstkarel, G.P. en R. Steensma, Kerken in Friesland (Baarn 1985).
Spahr van der Hoek, J.J., en Joh. Frieswijk, De Vlecke Gorredijk (Leeuwarden 2000).
Worst, D., Agrarische veenontginningen in oostelijk Opsterland 900-1700 AD (RUG 2012).

Websites

www.toekomstreligieuserfgoed.nl
www.cultureelerfgoed.nl
www.friesfotoarchief.nl
www.reliwiki.nl
www.kerkeninbeeld.nl
beeldbank.cultureelerfgoed.nl
www.nijbeets.info
wijnjewoude.net
www.sa24.nl
www.flaticon.com
gereformeerdekerken.info
www.kerkfotografie.nl
www.aldefrysketsjerken.nl
www.orgelsite.nl
www.kerk-en-orgel.nl
www.monumenten.nl
www.dominees.nl
www.historischbeetsterzwaag.nl
www.bakkeveen.nl

Met dank aan:
Stichting Steunpunt Monumentenzorg Fryslân
Eigenaren en beheerders kerkgebouwen in de gemeente Opsterland
Makelaardij Sierd Moll
Date Boekema en Janneke Boekema-Haisma
Hielke de Vries
Anique de Kruijff, Museum Catharijneconvent

Dit document is tot stand gekomen in het kader van het programma Toekomst Religieus Erfgoed. De inhoud van de visie is een resultaat van samenwerking tussen kerkeigenaren, beheerders en andere betrokkenen bij de kerken in Opsterland en Stichting Steunpunt Monumentenzorg Fryslân en de gemeentelijke overheid. Binnen deze groep is een breed gedragen besef dat behoud van kerkgebouwen van belang is en om maatwerk vraagt. Voor meer informatie: www.toekomstreligieuserfgoed.nl

6
Protestantse Kerk